

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

Մոխսեն Հեյդարի

**ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ
ՈՒՂՂԱԿԻ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ**

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ը.00.06 - «Միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Գիտական ղեկավար՝

տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆ.
Թորոսյան Թորոս Շահենի

ԵՐԵՎԱՆ – 2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Էջ
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
ԳԼՈՒԽ 1. ՕՈՒՆ-Ի ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ	
1.1. ՕՈՒՆ էությունն ու այն մեկնաբանող տեսությունները	9
1.2. ՕՈՒՆ գլոբալ և տարածաշրջանային միտումները	38
ԳԼՈՒԽ 2. ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՈՒՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՀ ՀԵՏ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ	
2.1. ԻԻՀ օտարերկրյա ներդրումների դինամիկան	55
2.2. ՀՀ-ում իրականացված ԻԻՀ ներդրումների վերլուծություն	73
ԳԼՈՒԽ 3. ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՕՈՒՆ–ՆԵՐԸ ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՀԵՌԱՆԿԱՐԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ	
3.1. ՀՀ ներդրումային դաշտի բարելավման ուղիները իրանական ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից	86
3.2. Իրանական ՕՈՒՆ ներգրավման համար նպաստավոր ոլորտները ՀՀ-ում	113
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ	128
ՕԳՏԱԳՈՐԾԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	146
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ	153

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղափոխության թեմայի արդիականությունը:

Հայ-իրանական տնտեսական հարաբերությունների հիմքը դրվել է նորանկախ Հայաստանի անկախության առաջին օրերից: Իրանի Իսլամական Հանրապետությունն (այսուհետ՝ ԻԻՀ) առաջիններից էր, որ ընդունեց հարևան Հայաստանի անկախությունը և սկսեց դիվանագիտական և տնտեսական հարաբերությունների զարգացումը:

Ինչպես նախկին ԽՍՀՄ մյուս հանրապետությունները, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունը, ԽՍՀՄ փլուզումից հետո հայտնվեցին բավական ծանր կացության մեջ՝ կորցնելով հումքի և վաճառքի շուկաները, զրկվելով արտաքին կապերից: ՀՀ պարագայում իրավիճակն ավելի վատթար էր, քանզի նշյալ հանգամանքներին գումարվեցին նաև 1988թ. ավերիչ երկրաշարժն ու Արցախյան պատերազմը, որոնք առավել խորացրին տնտեսության արդեն իսկ անմխիթար վիճակը: Այս իրավիճակում, առավել քան պարզ էր, որ երկրի վերականգնման համար անհրաժեշտ էր արտաքին օգնություն՝ վարկավորման, օտարերկրյա ներդրումների և այլնի տեսքով:

Հասկանալի է, որ 1990-ականներին, երբ ՀՀ-ն հարևան 4 պետություններից երկուսի՝ Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ գտնվում էր ոչ բարիդրացիական հարաբերություններում, շատ կարևոր էր մյուս երկու հարևանների՝ Իրանի և Վրաստանի հետ լավ հարաբերությունների հաստատումը: Ուստի Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ ի սկզբանե լավ հարաբերությունների հաստատումը պետք է նպաստեր հայ-իրանական տնտեսական համագործակցության զարգացմանը:

Այդուհանդերձ հայ-իրանական ներդրումների վերաբերյալ ներկայիս վիճակագրական տվյալները ամենևին էլ ոգևորիչ չեն: Նախ և առաջ առհասարակ բացակայում է ԻԻՀ-ում ՀՀ-ի կողմից իրականացված ներդրումների մասին որևէ պաշտոնական վիճակագրություն, ինչը նշանակում է, որ կա՛մ այդպիսիք առկա չեն, կա՛մ իրականացվում են Իրանում բնակվող իրանցիների կամ իրանահայերի անունների ներքո՝ բազմաթիվ խնդիրներից խուսափելու համար: Իսկ ՀՀ-ում ԻԻՀ կողմից իրականացվող ՕՈՒՆ վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ այդ ներդրումներն

ունեցել են կամայական բնույթ, չունեն հստակ արտահայտված դինամիկա և կազմում են ՀՀ ընդհանուր ՕՈՒՆ-ի չնչին տոկոսը: Այս ամենը վկայում է այն մասին, որ ՀՀ-ն փոքր սպառողական շուկայի պատճառով առանձնապես գրավիչ չէ իրանցի ներդրողների համար:

1991թ. մինչ օրս Հայաստանի և Իրանի միջև կնքվել են փոխադարձ առևտրատնտեսական հարաբերությունների բարելավմանն ուղղված բազմաթիվ փաստաթղթեր. 1995թ.՝ «ՀՀ եւ ԻԻՀ միջև գյուղատնտեսության ոլորտում համագործակցության վերաբերյալ» փոխըմբռնման հուշագիրը, «ՀՀ կառավարության և ԻԻՀ կառավարության միջև միջազգային տրանսպորտային բեռնափոխադրումների վերաբերյալ» համաձայնագիրը, «Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման վերաբերյալ», «Արաքս գետի վրա համատեղ ՀԷԿ-ի կառուցման վերաբերյալ», «Իրան-Հայաստան բարձրավոլտ էլեկտրահաղորդման գծի կառուցման վերաբերյալ», «ՀՀ կառավարության և ԻԻՀ կառավարության միջև ներդրումների խրախուսման և փոխադարձ պաշտպանության մասին» համաձայնագրերը, 1996թ.՝ «ՀՀ մաքսային վարչության և ԻԻՀ մաքսային ծառայության միջև համագործակցության վերաբերյալ» փոխըմբռնման հուշագիրը, 2001թ.՝ «Մեղրի-Քաջարան ավտոմոբիլային թունելի վերաբերյալ», «Սերտիֆիկացման և ստանդարտացման բնագավառում համագործակցության վերաբերյալ» համաձայնագրերը, 2004թ.՝ «Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման» պայմանագիրը, 2009թ.՝ «Հայաստանի Հանրապետության տրանսպորտի և կապի նախարարության ու Իրանի Իսլամական Հանրապետության ճանապարհների և հաղորդակցության նախարարության միջև երկաթուղային համագործակցության և Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև ուղիղ կապով երկաթգիծ կառուցելու վերաբերյալ» փոխըմբռնման հուշագիրը, «Հայաստանի Հանրապետության էկոնոմիկայի նախարարության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության առևտրի նախարարության միջև ազատ առևտրի ռեժիմի սահմանման մասին» փոխըմբռնման հուշագիրը, 2010թ.՝ «ՀՀ էներգետիկայի և ԻԻՀ էներգետիկայի նախարարությունների միջև Մեղրիի ՀԷԿ-ի կառուցման թույլտվության» պայմանագիրը, 2012թ.՝ «Իրանից Հայաստան նավթամթերատարի կառուցման» փոխըմբռնման հուշագիրը և այլն:

ՀՀ ներդրումային դաշտի համակարգման հիմքը դրվեց 1995թ. "Օտարերկրյա ներդրումների մասին" ՀՀ օրենքի ընդունմամբ: Այնուհետև ընդունվեցին ներդրումային դաշտի բարելավմանն ուղղված այլ օրենքներ և իրավական ակտեր: Իսկ ԻԻՀ-ում առաջին հիմնավոր օրենքը ներդրումային պաշտպանության վերաբերյալ ընդունվեց 1965թ.՝ հետագայում մշտապես բարելավվելով:

Այս իրողությունն առկա էր մինչև 2015թ.: 2015թ. հունվարի մեկից Հայաստանն ու Իրանը հայտնվեցին նոր տնտեսական իրողությունում՝ ՀՀ-ն անդամակցեց Եվրասիական տնտեսական միությանը՝ այսպիսով ներդրողների առաջ բացելով 180-միլիոնանոց շուկայի դռները: Բացի այդ 2015թ. աստիճանաբար նվազեցվեցին Իրանի նկատմամբ կիրառվող համաշխարհային պատժամիջոցները՝ այսպիսով նոր հնարավորություններ ստեղծելով տնտեսության զարգացման համար:

Այս ամենի հիման վրա նոր հորիզոններ են բացվում հայ-իրանական ներդրումային հարաբերությունների զարգացման համար: Այդ պատճառով անհրաժեշտություն է առաջանում հայ-իրանական ներդրումային հարաբերությունների խոր և համակողմանի վերլուծության:

Այս հանգամանքով էլ պայմանավորված է թեմայի ընտրությունն ու արդիականությունը:

Հայաստանի և Իրանի ներդրումների վերլուծությանն են նվիրված ինչպես իրանցի, հայ, այնպես էլ այլազգի տնտեսագետների աշխատություններ: Այս առումով իրենց մեծ ավանդն ունեն Թ.Թորոսյանի, Հ.Բագրատյանի, Զ.Թադևոսյանի, Ա.Մարջանյանի, Լ.Շիրինյանի, Թ.Հակոբյանի, Ա.Ռուբինշտեյնի, Օ.Սմոլենսկիի, Ա.Մալեկիի, Ե.Օտոլենդիի, Մ.Նավեյի, Ս.Դեհքանի և այլոց աշխատությունները:

Արենախոսության նպատակն ու խնդիրները Հետազոտության նպատակն է վերլուծել իրանական ՕՈՒՆ-ի վիճակը ՀՀ-ում, բացահայտել դրանց ներգրավման խոչընդոտները և առաջարկել իրանական ՕՈՒՆ-ների ծավալների հետագա ընդլայնման հնարավորություններն ու ուղիներ:

Նշված նպատակին հասնելու համար առաջադրվել և լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- ներկայացնել ՕՈՒՆ էությունը և այն մեկնաբանող դասական և

Ժամանակակից տեսությունները,

- պարզաբանել զարգացման տարբեր մակարդակներում գտնվող տնտեսությունների համար ՕՈՒՆ ներգրավման տեսական հիմքերը,
- քննարկել ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում օտարերկրյա ներդրումների արդի միտումները,
- գնահատել ԻԻՀ-ում և ՀՀ-ում ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ուղղված օրենքների ազդեցությունը ՕՈՒՆ ներգրավման դինամիկայի վրա,
- ներկայացնել հայ-իրանական ներդրումների կառուցվածքն ու դինամիկան,
- իրականացնել ՀՀ ներդրումային դաշտի ՈՒԹԱՀ /SWOT/ վերլուծություն իրանական ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից,
- բացահայտել Հայաստանի շուկայում գործող իրանական կազմակերպությունների առջև ծառացող հինմախնդիրները՝ դրանց շրջանակում անցկացվող սոցիոլոգիական հարցման հիման վրա,
- վեր հանել իրանական ՕՈՒՆ ներգրավման համար նպաստավոր ոլորտները ՀՀ-ում,
- մշակել և առաջարկել հայ-իրանական ներդրումային համագործակցության հեռանկարային ուղղություններ:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Հետազոտության օբյեկտ են հանդիսանում հայ-իրանական հարաբերությունները, իսկ առարկան՝ իրանական ՕՈՒՆ-ները ՀՀ-ում:

Ատենախոսության տեսական, տեղեկատվական ու մեթոդական հիմքերը:

Ատենախոսության շրջանակներում ներկայացված խնդիրների լուծման համար տեսական և մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել ՀՀ, ԻԻՀ և այլ երկրների մասնագետների և միջազգային հետազոտական կառույցների գիտական աշխատություններն ու զեկույցները:

Աշխատանքում վիճակագրական տվյալների հետազոտման և վերլուծության նպատակով հեղինակն օգտագործել է Ms Excel 2007 և EViews 4.1 ծրագրային փաթեթները:

Ատենախոսության տեղեկատվական և վիճակագրական տվյալների բազայի հիմքը հանդիսացել է Միջազգային արժույթային հիմնադրամի, Համաշխարհային բանկի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության, Իրանի Իսլամական Հանրապետության պաշտոնական վիճակագրական տվյալները, ինչպես նաև՝ ատենախոսության շրջանակներում իրականացված սոցիոլոգիական հարցումները:

Ատենախոսության գիտական նորույթը և հիմնական արդյունքները:

Ատենախոսությունում իրականացված հետազոտությունների և վերլուծությունների արդյունքում ստացվել են տեսա-գործնական նշանակություն ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնցից գիտական նորույթն արտացոլող հիմնական դրույթները հետևյալն են.

- Ռեգրեսիոն վերլուծության միջոցով ցույց է տրվել օտարերկրյա ներդրումներին վերաբերող օրենսդրական դաշտի բարելավման ազդեցությունը ներդրումների ներգրավման վրա ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում և, բացահայտվել է որ օրենսդրական բարեփոխումների իրականացումը ավելի արագ և մեծ չափով է ազդում ՕՈՒՆ ներգրավման վրա ԻԻՀ-ում, քան ՀՀ-ում,
- Բ.Բալասսայի կողմից առաջադրված բացահայտ, ինչպես նաև՝ Ռ.Հաուսմանի և Բ.Կլինգերի կողմից առաջադրված ներուժային համեմատական առավելության ինդեքսի հաշվարկման արդյունքում հիմնավորվել և առաջարկվել են ՀՀ տնտեսությունում իրանական ՕՈՒՆ-ների ներգրավման առաջնահերթ ոլորտները և ճյուղերը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հատվածում,
- ՀՀ-ում գործող 3492 իրանական կազմակերպությունների 10%-ի շրջանում

իրականացված սոցիոլոգիական հարցման և ՀՀ ու ԻԻՀ ներդրումային դաշտի համեմատական վերլուծության հիման վրա առաջարկվել են ՀՀ-ում իրանական ՕՈԻՆ ծավալների ավելացման համար իրականացնել համապատասխան տնտեսակազմակերպական միջոցառումներ:

Հեղափոխության արդյունքների գիտագործնական նշանակությունը:

Ատենախոսությունում ստացված արդյունքները տեսա-գործնական հիմք են նախապատրաստում հայ-իրանական ներդրումային հիմնախնդիրների դիտարկմամբ զբաղվող տնտեսագետների համար: Ատենախոսությունում մշակված ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ուղղված գործնական կիրառության արդյունքները կարող են կարևորվել ՀՀ ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ուղղված աշխատանքների իրականացնող պոտական պատկան մարմինների համար: Բացի այդ, ատենախոսությունում իրականացված վերլուծությունը կարող է հիմք հանդիսանալ իրանցի գործարարների համար՝ ՀՀ-ում իրանական ՕՈԻՆ-ների համար առաջնահերթ ոլորտների դիտարկման տեսանկյունից:

Ատենախոսության արդյունքների հրապարակումը: Աշխատանքի արդյունքում ստացված գիտական դրույթները հեղինակի կողմից հրապարակվել են վեց գիտական հոդվածներում, ինչպես նաև քննարկվել են ԵՊՀ Տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի ՄՏՀ ամբիոնի նիստերում, ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտի գիտաժողովներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացություններից և առաջարկություններից, օգտագործած գրականության ցանկից, 17 աղյուսակից, 33 գծապատկերից ու հավելվածներից: Ատենախոսության տեքստը շարադրված է 153 էջի վրա՝ առանց հավելվածների:

ԳԼՈՒԽ 1. ՕՈՒՆ-Ի ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

1.1. ՕՈՒՆ Էությունն ու այն մեկնաբանող տեսությունները

Ժամանակակից գլոբալացման պայմաններում համաշխարհային տնտեսությանն ինտեգրվելու տեմպերը նկատելիորեն արագացել են: Դա պայմանավորված է հիմնականում երկրների վարած առևտրային և ներդրումային քաղաքականությունների ազատականացման գործընթացով: Ներկայումս միջազգային առևտուրն ու օտարերկրյա ներդրումները հանդիսանում են համաշխարհային տնտեսության, ինչպեսև առանձին երկրների տնտեսությունների զարգացման շարժիչ ուժերից, ուստի շատ կարևոր է դրանց վերլուծությունը: Սույն ատենախոսության շրջանակներում մեր ուսումնասիրության առարկան օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներն են: Համաշխարհային փորձը վկայում է, որ անկախ երկրի զարգացման աստիճանից, անկախ համաշխարհային տնտեսությունում դրա դերակատարությունից՝ համաշխարհային տնտեսությանն ինտեգրման գործընթացն առավել արագ է ընթացել այն երկրներում, որոնցում օտարերկրյա ներդրումներն առավել մեծ ծավալներով են իրականացվել: Մեր կարծիքով ներդրումների ներգրավումը հատկապես կարևոր է անցումային տնտեսություններում, որտեղ սեփական ներդրումների սահմանափակ ծավալը շղթայաբար հանգեցնում է բազմաթիվ անցանկալի հետևանքների՝ աշխատատեղերի անբավարար քանակ, աղքատություն, պետական բյուջեի եկամուտների սակավություն, պետական ներդրումների չնչին հնարավորություն և այլն, որոնք խոչընդոտում են երկրի պոտենցիալ զարգացման հնարավորությանը: Այսպիսով, օտարերկրյա ներդրումների բացակայության պայմաններում տնտեսության ակտիվացման համար պետությունը ստիպված է լինում կատարել արտերկրից ֆինանսական փոխառություններ, որոնք, գուցե տվյալ պահի խնդրին մասամբ լուծում տալու հնարավորություն են ստեղծում, սակայն ավելացնում են արտաքին պարտքը՝ մեծ բեռ դնելով ներկա և ապագա սերունդների ուսերին:

Փաստորեն, օտարերկրյա ներդրումների ներգրավումը և դրա համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը դառնում է հատկապես զարգացող և

անցումային տնտեսություն ունեցող երկրների առաջնահերթ լուծում պահանջող խնդիրներից մեկը:

Մասնագիտական գրականության մեջ առկա են օտարերկրյան ներդրումների տարբեր սահմանումներ: Հայտնի տնտեսագիտական բառարաններից մեկում այն տրված է հետևյալ ձևակերպմամբ. Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները (ՕՈՆ) երկրի ռեզիդենտների կողմից արտերկրում իրական ակտիվների ձեռքբերումն է: Դա կարող է իրականացվել արտերկրում հող, շինություններ, հանքեր, մեքենա-սարքավորումներ ձեռք բերելու կամ օտարերկրյա ձեռնարկություն գնելու միջոցով¹:

Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր ՈՒ. Շարփի կողմից ներկայացվում է ներդրումների հետևյալ սահմանումը՝ ներդրումներ կատարել նշանակում է փողից բաժանվել այսօր՝ ապագայում ավելի մեծ գումար ստանալու ակնկալիքով²: Շարփը գտնում էր, որ ներդրման վրա սովորաբար երկու հիմնական գործոններ են ազդում՝ ժամանակը և ռիսկը:

Ըստ ամերիկացի տնտեսագետ Լ. Գիտմանի՝ ներդրումը միջոց է, որը պետք է ապահովի կապիտալի արժեքի ավելացում և բերի եկամտի դրական մեծություն³:

Ըստ Զ. Բոդիի՝ Ներդրումները (investment) ներկա ժամանակում փողի և այլ միջոցների ծախսումն է՝ ապագայում ակնկալելով եկամուտների ստացման ակնկալիքով⁴:

Իսկ ահա Արժույթի միջազգային հիմնադրամը և Տնտեսական զարգացման ու համագործակցության կազմակերպությունը համատեղ մշակել են հետևյալ սահմանումը⁵. Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները այն ներդրումներն են, որոնք իրականացվում են օտարերկրյա տարածքում գործող ձեռնարկության շահույթում մաս ունենալու նպատակով, ընդ որում ներդրման նպատակներից է այդ ձեռնարկության կառավարման գործում անմիջական մասնակցությունը:

¹ Black John, Hashimzade Nigar and Myles Gareth, A Dictionary of Economics. Oxford University Press, 2009

² Шарп У., Гордон Дж. Александер, Инвестиции, Москва, 2001, стр. 5

³ Гитман Дж., Джонк Майкл Д., Основы Инвестирования-Дело, Москва, 1997, стр. 10

⁴ Боди А., Кейн А., Дж. Маркус, Принципы инвестиций, Москва-Санкт-Петербург-Киев: Вильямс, 2008, 182 с.

⁵ OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, 4th ed, 2008, p. 17

Փորձենք վերլուծել օտարերկրյա ներդրումների գիտական արմատները:

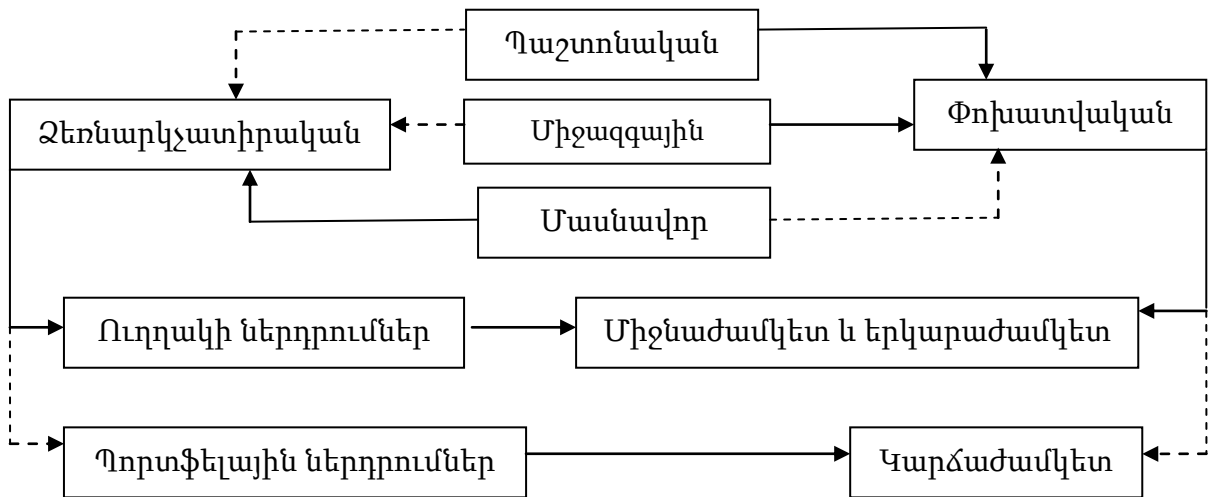
Տնտեսագիտական գրականության մեջ սովորաբար տարաջատվում են արտադրության 4 հիմնական գործոններ՝ աշխատուժ (որի դիմաց ստացվող վարձատրությունը կոչվում է աշխատավարձ), կապիտալ (որի դիմաց ստացվող վարձատրությունը կոչվում է տոկոս), հող կամ բնական ռեսուրսներ (որի դիմաց ստացվող վարձատրությունը կոչվում է ռենտա) և ձեռնարկատիրական ունակություն (որի դիմաց ստացվող վարձատրությունը կոչվում է շահույթ): Օտարերկրյա ներդրումները հանդիսանում են կապիտալ ռեսուրսի բաղադրատարրերից, ուստի այս համատեքստում էլ կկատարենք հետագա վերլուծությունը:

Ինչպես հայտնի է, կապիտալի շուկայի մասնակիցների մի մասի մոտ առկա է լինում կապիտալի “ավելցուկ” (խնայողություններ), մյուսների մոտ՝ ”պակասուրդ” (ներդրումների պահանջարկ): Ուստի, կապիտալի շուկայի հիմնական գործառույթը ազատ դրամական միջոցների “ավելցուկի” փոխանցումն է դրանց նկատմամբ պահանջարկ ունեցող անձանց:

Կապիտալի արտահոսքը տվյալ երկրի կապիտալի մի մասի (երբեմն այն անվանում են ավելցուկային) տեղափոխումն է այլ երկիր և դրա ներդրումը վերջինիս արտադրական գործընթացում (կամ շրջանառության մեջ):

Մասնագիտական գրականության մեջ առկա են կապիտալ ռեսուրսի արտահոսքի կամ ներհոսքի ամենատարբեր մեկնաբանություններ՝ կախված դրա սեփականության աղբյուրներից, օգտագործման բնույթից, ժամկետներից և կապիտալի արտահանման նպատակից: Ամփոփելով բազմաթիվ տնտեսագետների կարծիքները⁶ ներկայացնենք կապիտալ ռեսուրսի շարժի դասակարգումը գծապատկեր 1-ի միջոցով, որտեղ ամբողջական սլաքը ցույց է տալիս կապիտալի շարժի հիմնական ուղին, իսկ ընդհատ գծերով սլաքը՝ երկրորդային կամ ավելի փոքր տեսակարար կշիռ ունեցող ուղին:

⁶ МГУ, Учебно-методический комплекс по дисциплине “Мировая экономика”, Тема 5. Международное Движение Капитала; сайт научных публикаций-rudocs exdat (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://rudocs.exdat.com/navigate/index-69071.html> հասցեով); личный сайт экономиста Жоглика Евгения (տեղեկատվությունը հասանելի է http://evgeniy7733.narod.ru/Tema_5_meo.pdf հասցեով); Chang S., Regional Economic Structure and Capital Investment in the Built Physical Environment, Journal of Regional Science Association International, 76(4), 1997, pp. 385-407

Գծապատկեր 1. Կապիտալի միջազգային շարժի ձևերը

Այսպիսով, **ըստ սեփականության աղբյուրների**, համաշխարհային շուկայում առկա կապիտալը հանդես է գալիս պետական (պաշտոնական), մասնավոր, միջազգային (տարածաշրջանային) և խառը ձևերով:

Պետական կապիտալը պետական բյուջեի և հատուկ կառավարական ֆոնդերի այն միջոցներն են, որոնք արտահանվում են արտերկիր կամ ներմուծվում են արտերկրից՝ կառավարության, ինչպես նաև միջկառավարական կազմակերպությունների որոշումների հիման վրա: Կապիտալի պաշտոնական հոսքերը հիմնականում ներառում են միջկառավարական, միջազգային ֆինանսական և այլ կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող վարկերը և դրամաշնորհները, որոնց բաժինը կապիտալի միջազգային հոսքերի ընդհանուր ծավալում գնալով նվազում է: Դրանք հիմնականում ուղղված են զարգացող երկրներում զարգացման քաղաքականության ֆինանսավորմանը: Կապիտալի մասնավոր հոսքերը նույնպես կարելի է բաժանել մի քանի տեսակների՝ հիմք ընդունելով դրանց նպատակները, դրդապատճառները, իրականացման ձևերը և ժամկետայնությունը: Հիմնականում կիրառություն է գտել տարանջատման հետևյալ մոտեցումը՝ ուղղակի, պորտֆելային և այլ ներդրումներ:

Սրա մեջ մտնում են պետական փոխառությունները, նվիրատվությունները (գրանտները), օգնությունները, որոնք տրամադրվում են մեկ երկրի կողմից մյուսին՝ միջպետական համաձայնությունների հիման վրա: Պետական կապիտալի աղբյուր հանդիսացող միջոցները, վերջին հաշվով, հարկատուների միջոցներն են, ուստի այդ

կապիտալի տեղաշարժին վերաբերող հարցերը քննարկվում են Կառավարության և Ազգային ժողովի համատեղ նիստերում:

Մասնավոր (ոչ պետական) կապիտալը ֆիրմաների, բանկերի և այլ ոչ պետական կազմակերպությունների միջոցներն են, որոնք արտահանվում կամ ներմուծվում են այդ կազմակերպությունների ղեկավարության որոշումների հիման վրա:

Չնայած որոշումների կայացման գործում ֆիրմաները հարաբերականորեն անկախ են, սակայն կառավարությունները իրենց վրա են վերցնում մասնավոր կապիտալի կարգավորման և վերահսկման իրավունքը: Ի հակադրություն կապիտալի պաշտոնական հոսքերի՝ համաշխարհային տնտեսությունում զգալիորեն մեծացել են կապիտալի մասնավոր հոսքերի ծավալները և նշանակությունը: Նման զարգացումների հիմքում ընկած են մի շարք գործոններ, ինչպիսիք են ներկայումս տեղի ունեցող տնտեսական կյանքի գլոբալացումը և համընդհանուր ազատականացումը, երկրների և միջազգային ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից զարգացող երկրներում զարգացման ֆինանսավորման գաղափարական մոտեցումների փոփոխությունը և այլն:

Միջազգային է համարվում այն կապիտալը, որը տնօրինվում է միջազգային միջպետական կազմակերպությունների կողմից (ԱՄՀ, ՀԲ, ՄԱԿ-ի տնտեսական ծրագրերը):

Խառը ձևով կապիտալը ենթադրում է պետական և մասնավոր կապիտալների մասնակցությունը որոշակի համամասնությամբ:

Ըստ օգտագործման բնույթի՝ կապիտալը հանդես է գալիս հետևյալ ձևերով.

1. **Ձեռնարկչատիրական** կապիտալ: Սրա միջազգային շարժի արդյունքում ձևավորվում են հիմնականում 2 տիպի ձեռնարկություններ՝

- 100% օտարերկրյա կապիտալով ստեղծվող ձեռնարկություն,
- տեղական և արտասահմանյան համատեղ կապիտալով ձեռնարկություններ:

2. **Փոխատվական կապիտալ:** Սրանք այն միջոցներն են, որոնք օգտագործվում են փոխատվությունների ձևով՝ տոկոս ստանալու նպատակով: Միջազգային մասշտաբով փոխատվական կապիտալի ձևով օգտագործվում է հիմնականում պաշտոնական

կապիտալը, չնայած որ մասնավոր աղբյուրներից միջազգային վարկավորումը այսօր հասնում է նշանակալից չափերի: Փոխատվական կապիտալի միջազգային շուկան ներառում է 2 խումբ գործարքներ.

- միջազգային վարկ
- արժեթղթերով գործառնություններ

Ըստ ներդրման ժամկետի՝ կապիտալը բաժանվում է.

- Երկարաժամկետ կապիտալ ներդրումներ՝ 5 տարուց ավելի ժամկետով: Ձեռնարկչատիրական կապիտալ ներդրումները, ինչպես նաև փոխատվական պետական և միջազգային կապիտալները երկարաժամկետ են:
- Միջնաժամկետ կապիտալ ներդրումներ՝ 1-5 տարի ժամկետով:
- Կարճաժամկետ կապիտալ ներդրումներ՝ 1 տարի ժամկետով:

Ըստ կապիտալի արտահանման նպատակի՝ ձեռնարկչատիրական կապիտալի բաժանումը **ուղղակի և պորտֆելային** ներդրումների:

Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումը (ՕՈՒՆ) օտարերկրյա ներդրումների կատեգորիա է, որն արտացոլում է մի երկրի ռեզիդենտ տնտեսավարող սուբյեկտի կողմից (“ուղղակի ներդրող”) մեկ այլ երկրի տնտեսական միավորի (“ուղղակի ներդրումներով ձեռնարկություն”) նկատմամբ երկարաժամկետ շահերի հետապնդումը: Երկարաժամկետ շահն այստեղ նշանակում է ուղղակի ներդրողի և ձեռնարկության միջև երկարաժամկետ հարաբերությունների առկայություն և նշանակալի ազդեցություն ձեռնարկության կառավարման գործընթացում:

Ուղղակի ներդրումները հետապնդում են կապիտալի ներդրման երկրում առավել երկարաժամկետ տնտեսական շահ ստանալու նպատակ և ապահովում ներդրողի կողմից կապիտալի ներդրման օբյեկտի հսկողությունը: Դրանք գրեթե ամբողջությամբ կապված են մասնավոր ձեռնարկչատիրական կապիտալի արտահանման հետ:

Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներով ձեռնարկությունն առևտրային կամ ոչ առևտրային ընկերություն է, որում օտարերկրյա ներդրողը տնօրինում է հասարակ բաժնետոմսերի կամ ձայների իրավունքի 10%-ը կամ ավելին: Հասարակ բաժնետոմսերի կամ ձայների իրավունքի 10%-ի տնօրինման քանակական չափանիշն արդեն մատնանշում է “ուղղակի ներդրում” հարաբերության առկայությունը: Կառավարման

մեջ արդյունավետ մասնակցությունը, որը պայմանավորված է ոչ պակաս, քան բաժնետոմսերի 10%-ի տնօրինմամբ, նշանակում է, որ ուղղակի ներդրողը ի վիճակի է ազդել կամ մասնակցել ձեռնարկության կառավարմանը. վերջինս չի պահանջում օտարերկրյա ներդրողի կողմից բացարձակ վերահսկում⁷:

Ուղղակի ներդրումներով ձեռնարկություններ են համարվում՝

- ստորաբաժանումները (որոնցում ոչ ռեզիդենտ ներդրողը տնօրինում է 50%-ից ավելին).
- ընկերությունները (որոնցում ոչ ռեզիդենտ ներդրողը տնօրինում է 10-ից 50%-ը).
- մասնաճյուղերը (ոչ ռեզիդենտ ներդրողի կողմից ամբողջովին կամ մասնակիորեն տնօրինվող ոչ առևտրային ձեռնարկությունները) ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն տնօրինվող ուղղակի ներդրողի կողմից:

Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների իրականացման հիմնական միջոցներն են⁸՝

- օտար երկրում սեփական մասնաճյուղի կամ ձեռնարկության ստեղծում, որն ամբողջությամբ մտնում է ներդրման սեփականության մեջ. դա կոչվում է ներդրում «գրոյից» (Greenfield).
- միաձուլումներ և կլանումներ (Merger & Acquisition), երբ օտարերկրյա ընկերությունը միաձուլվում կամ ձեռք է բերում արդեն իսկ գործող տեղական ընկերություն (ՕՈՒՆ-ի իրականացման այս տարատեսակը ՕՈՒՆ-ի համաշխարհային հոսքի մեջ գրավում է գերակշիռ մասը).
- օտարերկրյա մասնաճյուղի գործունեության ֆինանսավորում, այդ թվում ներքին կորպորացիոն փոխառություններով և վարկերով, որոնք հատկացվում են մայր ընկերության կողմից իր օտարերկրյա մասնաճյուղին.
- հողի, բնական ռեսուրսների (ներառյալ վարձակալության) և այլ գույքային իրավունքի ձեռքբերում.
- որոշակի տեխնոլոգիաների, նոու հաունների օգտագործման իրավունքի տրամադրում.

⁷ Bank of international settlements, Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): a methodological Inote. p. 5 [official web page of bank of international settlement (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.bis.org/publ/cgfs22bde3.pdf> հասցեով)]

⁸ Зубченко Л.А., Иностранные Инвестиции, Москва, 2006, стр. 10

- օտարերկրյա ընկերության հիմնադիր կապիտալում արժեթղթերի ձեռքբերում, որն ներդրողին ապահովում է վերահսկման իրավունք ձեռնարկության գործունեության նկատմամբ.
- ներդրողի կողմից օտարերկրյա մասնաճյուղում կամ համատեղ ձեռնարկությունում ստացած շահույթի վերաներդրում (ռեինվեստիցիա):

Այսպիսով, կարծում ենք, որ ՕՈՒՆ-ը դարձել են համաշխարհային տնտեսության կարևորագույն բաղադրիչը և շարժիչ ուժը: Այն ավելի է խորացրել երկրների փոխկախվածությունը՝ միաժամանակ նպաստելով ողջ համաշխարհային տնտեսության, ապրանքների և ծառայությունների առևտրի, տեխնոլոգիաների փոխանցան զարգացմանը:

Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները (ՕՈՒՆ) կապիտալի միջազգային շարժ է, որն անմիջականորեն առնչվում է ձեռնարկության կառավարման համակարգում ներգրավվածության և արդյունավետ վերահսկման հետ:

Եթե արտասահմանյան ներդրումների իրականացման դեպքում ներդրողը չի առնչվում ձեռնարկության կառավարման և վերահսկման կամ վերջինիս գործունեության վրա ուղղակի ազդեցություն գործելու հետ, ապա խոսքը գնում է օտարերկրյա պորտֆելային ներդրումների մասին:

Պորտֆելային ներդրումները արտասահմանյան արժեթղթերի մեջ ներդրված միջոցներն են, որոնք ներդրողին չեն տալիս ներդրման օբյեկտի իրավական վերահսկման իրավունք: Այսպիսի ներդրումները ևս առավելապես հենվում են մասնավոր ձեռնարկչատիրական կապիտալի վրա, չնայած պետությունները ևս թողարկում են իրենց արժեթղթերը և ձեռք բերում արտասահմանյան ֆիրմաների արժեթղթեր: Պորտֆելային ներդրումների թվին են դասվում բաժնեմասերի, փայամասնակցությունների մինչև 10%-ի, պարտատոմսերի, սեփականաշնորհման պետական արժեթղթերի, ավանդային սերտիֆիկատների, մուրհակների, առևտրային արժեթղթերի, ֆինանսական ածանցյալների և այլ արժեթղթերի ձեռքբերումը:

ՕՈՒՆ-ի և օտարերկրյա պորտֆելային ներդրումների տարբերությունները մասնագիտական գրականությունում արտահայտվում են մի շարք հանգամանքներում՝ աղյուսակ 1-ում:

ՕՈՒՆ-ի և Օտարերկրյա պորտֆելային ներդրումների տարբերությունները⁹

Տարբերության բնութագրիչ	ՕՈՒՆ	Օտարերկրյա պորտֆելային ներդրում
Ներդրման նպատակը	Օտարերկրյա ֆիրմայի վերահսկողության միջոցով շահույթի ստացում	Շահույթի ստացում՝ առանց ֆիրմայի գործունեության կառավարման
Ներդրումն իրականացնելու եղանակը	Արտերկրում արտադրության կազմակերպում՝ կազմակերպության ամբողջական տիրապետման կամ բաժնետոմսերի հսկիչ փաթեթի ձեռքբերման միջոցով	Արտերկրյա կազմակերպության ոչ հսկիչ փաթեթի ձեռքբերում՝ արժեթղթերի գնման միջոցով
Եկամտի ստացման ձևերը	Ձեռնարկատիրական շահույթ, դիվիդենտ	դիվիդենտ

Կապիտալի արտահոսքի հիմնական շարժառիթը ավելի բարձր տոկոսադրույքի ստացումն է։ Սակայն գոյություն ունեն օտարերկրյա ներդրումները խթանող մի շարք այլ շարժառիթներ, որոնց առկայությունը գործնականում նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում կապիտալի արտահանման համար։ Ուսումնասիրելով մասնագիտական գրականությունում¹⁰ առկա տեսակետները՝ ստորև ամփոփ կերպով ներկայացնում ենք օտարերկրյա ներդրումների շարժառիթների վերաբերյալ մեր պատկերացումները.

1. Համաշխարհային շուկայում կապիտալի նկատմամբ առաջարկի և պահանջարկի անհամապատասխանությունը։ Երկրների տնտեսական զարգացման

⁹ Web page of the Narodowy Bank Polski (տեղեկատվությունը հասանելի է https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/167_en.pdf հասցեում); Official web page of Lee Kuan Yeu's school of Public policy (տեղեկատվությունը հասանելի է http://lkyspp.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2013/04/rrajan_hkimrport_sept2011.pdf հասցեում); Web page of Investopedia- financial education website (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.investopedia.com/ask/answers/060115/what-difference-between-foreign-portfolio-investment-and-foreign-direct-investment.asp> հասցեում); Online vocabulary (տեղեկատվությունը հասանելի է http://www.diffen.com/difference/FDI_vs_FPI հասցեում); Web page of key differences (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://keydifferences.com/difference-between-fdi-and-fpi.html> հասցեում):

¹⁰ Mishkin F., International capital movements, financial volatility and financial instability, NBER working paper, Cambridge, 1998 (<https://www0.gsb.columbia.edu/faculty/fmishkin/PDFpapers/w6390.pdf>); Evana M.D.D., Hnatkovaka V., International capital flows, returns and world financial integration, September, 2005 (https://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/fgi/Hnatkovska_Evans.pdf); Committee on the global financial system, Capital flows and emerging market economies, January, 2009, (<http://www.bis.org/publ/cgfs33.pdf>)

մակարդականների անհավասարությունը պայմանավորված է կապիտալի կուտակման անհամաչափությամբ, որի արդյունքում որոշ երկրներում առաջանում է կապիտալի “հարաբերական ավելցուկ”, մյուսներն էլ մշտապես զգում են խոշոր ներդրումների կարիք: Ուստի լրացուցիչ շահույթի ստացման ակնկալիքով տնտեսական սուբյեկտները օտարերկրյա ներդրումներն ուղղում են դեպի այս կամ այն երկիր:

2. Որևէ երկրում ապրանքային շուկաներ թափանցելու գրավչությունը կարող է նպաստել օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքին դեպի այդ երկիր և հատկապես՝ դեպի գրավիչ ապրանքային ոլորտներ: Սա հիմնականում նպատակ ունի կրճատելու արտահանման ծախսերն ու մոտեցնելու արտահանման շուկաները, ինչպես նաև մուտք գործելու դեպի դրանց հարակից շուկաներ: Այս իրավիճակն առավել բնորոշ է սպառման մեծ շուկա ունեցող երկրների համար, կամ այնպիսի երկրների, որոնք որևէ ինտեգրացիոն միավորման կազմում լինելով հնարավորություն են տալիս այդ ինտեգրացիոն խմբավորումից դուրս գտնվող երկրներին տվյալ երկրում ներդրումներ կատարելով՝ անարգել մուտք գործել դեպի ինտեգրացիոն միավորման շուկա:

3. Երկրում էժան աշխատուժի և հումքի առկայությունը ևս կարող է մի շարք երկրներից օտարերկրյա ներդրումների հոսքն ուղղել դեպի տվյալ երկիր: Համաշխարհային տնտեսության մեջ անընդհատ սրվող մրցակցության պատճառով վերազգային կորպորացիաները ձգտում են դեպի էժան աշխատուժի և հումքի աղբյուրներ՝ դրանով իսկ կրճատելով ոչ միայն ապրանքների արտահանման տրանսպորտավորման ծախսերը, այլև շրջանցելով ընդունող երկրում առկա մաքսային և այլ առևտրային արգելքները:

4. Երբեմն օտարերկրյա ներդրումների իրականացմանը նպաստում են նաև որևէ երկրի տնտեսական սուբյեկտի նկատմամբ որոշակի վերահսկողության ձեռքբերման գրավականը, երբ օտարերկրյա ներդրողը ներդրում է իրականացնում արդեն իսկ գործող կազմակերպությունում՝ ձեռք բերելով դրա բաժնեմասի որոշակի, իսկ երբեմն էլ՝ հսկիչ փաթեթը, որով էլ կարողանում է ազդել դրա կառավարչական որոշումների կայացման վրա:

5. Զարգացող երկրներում գործող բնապահպանական թույլ ստանդարտները հնարավորություն են տալիս չնչին փոխհատուցման վճարների կամ դրանց

առհասարակ բացակայութեամբ պարագայում շահագործելու տվյալ երկրի ընդերքն ու էկոլոգիան: Սա է պատճառը, որ հաճախ զարգացած երկրների կառավարությունների կողմից սահմանված բնապահպանական արգելքները ստիպում են վերազգային կորպորացիաներին վնասակար արտադրությունները տեղափոխել այդ ոլորտում պակաս վերահսկողություն իրականացնող երկրներ՝ այսպիսով փոխելով իրենց կողմից կատարվող ՕՌԽՆ նախապատվելի ուղղությունները:

6. Ընդունող երկրներում առկա կայուն քաղաքական իրավիճակը և բարենպաստ ներդրումային միջավայրը ևս ՕՌԽՆ ներգրավման կանոր բաղադրիչներից են հանդիսանում:

7. Բացի այդ օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման նպատակով երկիրը կարող է օտարերկրյա ներդրողների համար սահմանել որոշակի արտոնությունները և այլն: Տվյալ պարագայում խոսքը վերաբերում է օֆշորային կամ ազատ առևտրային գոտիներում գրանցվելու ճանապարհով տարատեսակ հարկային վճարների տնտեսման գրավականով և այլ հնարավոր եղանակներով օտարերկրյա ներդրումների ներգրավմանը:

Սակայն կապիտալի արտահանման պարագայում այն արտահանող երկիր կրում է նաև տնտեսական վնասներ, որոնցից են.

1. կապիտալի արտահանումը հանգեցնում է այն արտահանող երկրի ներսում տնտեսական զարգացման տեմպերի դանդաղեցմանը,
2. դրա արդյունքում կրճատվում է պոտենցիալ զբաղվածության մակարդակը այն արտահանող երկրում,
3. այն հանգեցնում է երկրի վճարային հաշվեկշռի վատթարացմանը և այլն:

Ընդհանրապես օտարերկրյա ներդրումները խթանում են ընդունող երկրի տնտեսության աճը ազգային ռեսուրսների առավել արդյունավետ օգտագործման միջոցով: Մեր կարծիքով կարելի է առանձնացնել արդյունավետության երկու ուղի՝

1. Ազգային շուկայում օտարերկրյա ֆիրմաների հայտնվելը հանգեցնում է ցածր արդյունավետությամբ ազգային ձեռնարկությունների միաձուլմանը իրենց կամ նրանց դուրս մղմանը շուկայից: Այն հանգեցնում է ներքին ռեսուրսների վերաբաշխմանը քիչ թե շատ ավելի շահութաբեր ձեռնարկությունների միջև և ընդունող երկրում նպաստում

է արտադրողականության միջին մակարդակի և մեկ մարդուն ընկնող միջին եկամտի աճին: Օտարերկրյա մասնաճյուղերի և դուստր ձեռնարկությունների ստեղծումը նպաստում է աշխատանքի արտադրողականության միջին մակարդակի բարձրացմանը:

2. Օտարերկրյա ներդրումների երկրորդ ուղին պայմանավորված է օտարերկրյա ձեռնարկությունների առկայության հետևանքով տեղական շուկայում մրցակցության աճով: Օտարերկրյա ձեռնարկությունների գործունեությունը ազգային ձեռնարկություններին դրդում է աշխատել ավելի արդյունավետ, ավելի արագ անցում կատարել բարձր և նորագույն տեխնոլոգիաներին:

Տնտեսական աճի վրա բարձր տեխնոլոգիաների արդյունավետ ազդեցությունը կախված է ընդունող երկրում աշխատուժի որակավորման մակարդակից: Գոյություն ունի սերտ փոխադարձ կապ առաջավոր տեխնոլոգիաների և դրանցով զբաղվող անձանց կրթական մակարդակի միջև: Առաջավոր տեխնոլոգիաների փոխանցումը պահանջում է տեղական կադրերի պատրաստվածության համապատասխան մակարդակ, որոնք կարող են արդյունավետ աշխատել առաջատար տեխնոլոգիաների հետ: Դա էլ իր հերթին որոշում է օտարերկրյա կապիտալ ներդրումների ազդեցությունն աշխատանքային ռեսուրսների զբաղվածության մակարդակի, աշխատավարձի, ինչպես նաև որակավորման աճի վրա:

Յուրաքանչյուր երկրում ներդրումային բարենպաստ միջավայրի առկայությունը ներդրումների ներհոսքի համար անհրաժեշտ պայմաններից մեկն է:

Զարգացող երկրներում օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ներհոսքի դրական ազդեցության մասին բազմաթիվ հետազոտություններ կան: Ռոմերը (1993), օրինակ, իր հետազոտության մեջ ցույց է տալիս, որ գոյություն ունի «գաղափարային ճեղք» հարուստ և աղքատ երկրների միջև¹¹: Նա նշում է, որ օտարերկրյա ներդրումները հեշտացնում են տեխնոլոգիաների և բիզնես նորարարությունների հոսքը դեպի աղքատ երկրներ: Այս տեսանկյունից ներդրումները բարձրացնում են բոլոր կազմակերպությունների արտադրողականությունները, ոչ թե միայն նրանցը, որոնք

¹¹ Romer Paul, Idea gaps and object gaps in economic development, University of California, Berkeley, CA 94720, USA, 1993, pp. 543-548

կապիտալի ներհոսք են ունեցել: ՕՈՒՆ-ների վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրությունները նշում են նաև ՕՈՒՆ-ների դրական դերը տնտեսական աճի խթանման համար: Այս դեպքում կարելի է նշել օրինակ Բալասուբրամանյամի, Սալիսուի և Սապսֆորդի (1996) հետազոտությունը, որում ցույց է տրվում, որ երկրի առևտրային բացվածությունը վճռական դեր է կատարում երկրում ՕՈՒՆ-ներից ստացվող օգուտները յուրացնելու գործում¹²:

Մեկ այլ հետաքրքիր դրույթ է առաջադրում Դե Մելլոն, ով գտնում է, որ ՕՈՒՆ բարձրացնում է այն ընդունող երկրի արտադրողականությունը երկու եղանակով՝ ուղղակի և անուղղակի. ուղղակի եղանակով ազդեցությունը նա բացատրում է օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների յուրաքանչյուր միավորի արդյունքում արտադրողականության բարձրացմամբ, սակայն դրանից զատ նրա կարծիքով ՕՈՒՆ հանգեցնում է տվյալ երկրի ներսում առհասարակ ներդրումային ակտիվացման գործընթացին, որն էլ ՕՈՒՆ անուղղակի ազդեցությունն է տվյալ երկրի արտադրողականության բարձրացմանը¹³: Մարակուզեն և Վենաբլեսը ևս, զարգացնելով այս գաղափարը, հանգել են այն եզրակացության, որ ՕՈՒՆ-ի դրական ազդեցությունը ներքին ֆիրմաների արտադրողականության աճի վրա զգալի է գրեթե բոլոր երկրներում. որոշ երկրներում դա տեղի է ունենում ոչ արդյունավետ ոլորտում ներդրված ներքին կապիտալի հոսքով դեպի առավել արդյունավետ ոլորտներ, իսկ մյուս երկրներում էլ՝ նոր տեխնոլոգիաների ներդրման միջոցով՝ օտարերկրյա ներդրողների կողմից մրցակցության դիմակայելու համար¹⁴: Գիտնականների մեկ այլ խումբ անդրադարձել է այն հանգամանքին, որ ՕՈՒՆ նպաստում է ընդունող երկրում տեխնոլոգիական առաջընթացին, որը հատկապես արդիական է զարգացող երկրների համար¹⁵:

¹² Balasubramanyam V. N., M., Sapsford Salisu and David, Foreign Direct Investment and Growth in EP and is Countries, The Economic Journal, Vol. 106, No. 434, Jan., 1996, pp. 92-105

¹³ De Mello L.R., Foreign Direct Investment-led growth: evidence from time series and panel data, Oxford Economic Papers, 51, 1999, pp. 133-151

¹⁴ Markuzen J.R., Venables A.J., Foreign direct investment as a catalyst for industrial development, European Economic Review, Vol. 43, 1999, pp. 335-356

¹⁵ Ahn S., Hemmings P., Policy influence on economic growth on OECD countries: An evaluation of the evidence, OECD Economics Department Working Paper, No. 246, OECD, Paris, 2000; Borensztein E., De Gregorio J., Lee L-W., How does foreign direct infestment affect economic growth, Journal of International Economics, Vol. 45, 1998, pp. 115-135

Հատկապես զարգացող կամ անցումային տնտեսությամբ երկրների համար օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները երկրի տնտեսության շարժիչ ուժ են: Սակայն դրանց ներդրման ձևերից կախված օգուտների չափը երկրի համար կարող է տարբեր լինել: Այսպես. 2000 թվականին Միավորված Ազգերի Կազմակերպության կողմից համաշխարհային ներդրումային զեկույցի համար անցկացված հետազոտությունը ցույց է տվել, որ ներդրումներն ընդունող երկրի համար ՕՈՒՆ-ների հոսքը գործող ձեռնարկությունների ձեռք բերման տեսքով պակաս օգտակար է, քան զրոյից կատարվող ներդրումները¹⁶: Նույն հետազոտության համաձայն՝ գործող ձեռնարկություններում կատարվող ներդրումները նոր աշխատատեղեր չեն ծնում այն պարզ պատճառով, որ ոչ մի նոր արտադրական կարողություն չի ստեղծվում: Ավելին՝ այն կարող է հանգեցնել արտադրության ժամանակավոր ընդհատման: Իսկ զրոյից կատարվող ներդրումներն արդեն իսկ ենթադրում են նոր աշխատատեղերի ստեղծում:

Շատ զարգացող երկրներ ներդրումների խթանման համար բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում՝ համարելով, որ ՕՈՒՆ-ները կհանգեցնեն տնտեսական աճի (Ռուսիկե 2007)¹⁷: Իսկ Արժույթի միջազգային հիմնադրամն ու Համաշխարհային բանկը պնդում են, որ օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները որոշիչ դեր ունեն զարգացող երկրների տնտեսական աճի համար (Մվիլիմա 2003)¹⁸:

Ընդհանրացնելով վերը նշվածը, թվարկենք ՕՈՒՆ դրական հետևանքները դրանք ընդունող երկրի համար¹⁹.

- իրական կապիտալ ներդրումների ծավալի մեծացում, տնտեսության զարգացման տեմպի արագացում և տվյալ երկրի վճարային բալանսի բարելավում.
- օտարերկրյա բարձր տեխնոլոգիաների ներգրավում, աշխատանքի կազմակերպման և ղեկավարման փորձի կիրառում, արտոնագրերի, նորարարությունների, պատենտների արդյունավետ ներդրում.
- տեղական բնական ռեսուրսների ավելի ամբողջական օգտագործում.

¹⁶ United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2000

¹⁷ Rusike T. G., Trends and determinants of inward foreign direct investment to South Africa, Rhodes University, September, 2007

¹⁸ Mwilima N., Foreign direct investment in Africa, Labour Resource and Research Institute, September, 2003

¹⁹ Зубченко Л.А., Иностранные Инвестиции, Москва, 2006, стр. 7-36

- տեղական աշխատուժի զբաղվածության, որակավորման, արտադրողականության մակարդակի բարձրացում.
- ստեղծվող արտադրանքի տեսականու ընդլայնում.
- ներկրվող ապրանքներին փոխարինող ապրանքների արտադրության զարգացում և փոխարժեքային միջոցների ծախսերի կրճատում՝ ներկրվող ապրանքների դիմաց վճարումների նպատակով.
- արտահանման ընդլայնում և օտարերկրյա փոխարժեքային ներհոսք.
- հարկային մուտքերի ծավալի մեծացում, որը հնարավորություն է տալիս ընդլայնել սոցիալական և այլ ծրագրերի պետական ֆինանսավորումը.
- բնակչության կենսամակարդակի և գնողունակության բարձրացում.
- շրջակա միջավայրի որակի ավելի բարձր ստանդարտների կիրառում, հնարավորությունների ընդլայնում, անցում ավելի մաքուր տեխնոլոգիաների, շրջակա միջավայրի աղտոտվածության մակարդակի իջեցում.
- երկրի նկատմամբ վստահություն, որը հնարավորություն կտա ներգրավել նոր օտարերկրյա ներդրողներ.
- ազգային տնտեսության մեջ մրցունակության ուժեղացում և տնտեսության մեջ գոյություն ունեցող մենաշնորհների մակարդակի իջեցում.
- երկրում սոցիալ-մշակութային իրավիճակի առողջացում, միջազգային ստանդարտների լայն կիրառություն ոչ միայն արտադրության, այլ նաև սպառման ոլորտում:

Հարկ է նշել, սակայն, որ ՕՌԽՆ ներհոսքը կարող է նաև բացասական հետևանքներ ունենալ այն ներմուծող երկրի համար հետևյալ դրսևորումներով²⁰.

- ճնշում տեղական արտադրողի վրա,
- սարքավորումների, նյութերի, պահեստամասերի ներկրման ծավալի ավելացում, որը հանգեցնում է ընդունող երկրի լրացուցիչ փոխարժեքային ծախսերի ավելացման,

²⁰ De Mello L. R., Foreign Direct Investments in Developing Countries and Growth: A Selective Survey, The Journal of Development Studies, 34, 1997, pp. 115-135; Jenkins C., Thomas L., Foreign Direct Investment in Southern Africa: Determinants, Characteristics and Implications for Economic Growth and Poverty Alleviation. Globalization and Poverty Project, University of Oxford, 2002

- ազգային տնտեսության կախվածության ուժեղացում, որը սպառնում է ընդունող երկրի տնտեսական և քաղաքական անվտանգությանը,
- ազգային տնտեսության կառուցվածքի հնարավոր ձևախեղում,
- ազգային տնտեսության ավանդական բնագավառների անկում,
- սոցիալական լարվածության աճ, բնակչության տարբեր շերտերի կենսամակարդակների տարբերությունների աճ (մասնավորապես օտարերկրյա ձեռնարկությունում աշխատանքի ավելի բարձր վարձատրության պատճառով),
- ազգային գիտահետազոտական նախագծային աշխատանքների իրականացման խթանիչների թուլացում՝ օտարերկրյա առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրման հետևանքով, որը վերջին հաշվով կհանգեցնի այլ երկրներից տեխնոլոգիական կախվածության ուժեղացման,
- շրջակա միջավայրի վիճակի վատթարացում ընդունող երկրում «կեղտոտող» արտադրություն ծավալելու և տեղական ռեսուրսների վայրի շահագործման հետևանքով,
- արտաքին պարտքի ավելացում, այսինքն՝ երկիրը որոշակի կախվածության մեջ կարող է հայտնվել զարգացած պետություններից, ինչը նախ և առաջ դրսևորվում է տնտեսության առանձին ճյուղերում մենաշնորհային իրավունքների ձեռքբերմամբ,
- օտարերկրյա ներդրողները, այն պետություններում, որտեղ ցանկանում են ներդրում կատարել, առավել հաջող գործող ձեռնարկությունները ձեռք են բերում բավականին ցածր գներով, հետագայում սահմանափակում այդ ընկերությունների գործունեությունը և ցանկանում են վերացնել սեփական արտադրանքի գծով հիմնական մրցակիցներին տեղական և հարակից շուկաներում,
- սոցիալ-մշակութային պայմանների վրա բացասական ազդեցությունը՝ պայմանավորված ազգային ավանդույթների, առանձնահատկությունների անտեսմամբ. այլ երկրների ազգային մշակույթի ստանդարտների, արժեհամակարգի, արտադրության կազմակերպման, օտար ապրելակերպի արմատավորում ընդունող երկրում:

Այսպիսով՝ նշեցինք օտարերկրյա ներդրումների դրական և բացասական կողմերը ընդունող երկրի համար: Ներդրումային գործունեություն իրականացնողները պետք է

կարողանան հաշվի առնել այս ամենը իրենց գործունեությունն իրականացնելիս: Պայմանավորված դրանով՝ կարելի է ասել, որ ներդրումային գործունեություն իրականացնող սուբյեկտների հիմնական և գլխավոր խնդիրն է օգտագործել դրական կողմերը և չեզոքացնել կամ նվազագույնի հասցնել բացասական հետևանքները:

Հասկանալի է, որ ներդրումները շատ կարևոր դեր են խաղում յուրաքանչյուր երկրի տնտեսության զարգացման գործում: Ժամանակակից տնտեսվարման պայմաններում գնալով ավելի անհրաժեշտ և կարևոր է դառնում ներդրումային արդյունավետ քաղաքականության իրագործումը: Ներդրումային գործընթացի էությունն ավելի լավ հասկանալու համար այն դիտարկենք որպես համակարգ, որտեղ ներդրումային սուբյեկտի դերում հանդես է գալիս ներդրողը, որը հրաժարվում է տվյալ ժամանակահատվածում առկա ռեսուրսների օգտագործումից՝ հոգուտ ապագայում ավելի բարձր մակարդակով անընդհատ աճող և անսահմանափակ սեփական պահանջմունքների բավարարման: Ներդրումներ կատարվում են հատուկ ընտրված ֆինանսական գործիքներում ազատ ֆինանսական միջոցները մեծացնելու և հավելյալ եկամուտ ստանալու նպատակով: Վերջինը հատկապես կարևոր է սղածի բարձր տեմպեր ունեցող երկրների համար: Ներդրողները ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք են, ովքեր ընդունում են որոշումներ և իրականացնում սեփական, ինչպես նաև ներգրաված գումարների կամ մտավոր արժեքների ներդրումը համապատասխան ծրագրերում և իրականացնում դրանց նպատակային օգտագործումը: Ներդրողները կարող են հանդես գալ պատվիրատուի, վարկառուի, գնորդի դերում, այսինքն՝ իրականացնել ներդրումային գործընթացի ցանկացած մասնակցի գործառույթ:

Բազմաթիվ փաստեր նշվեցին առ այն, որ ՕՈՒՆ մեծ ազդեցություն ունի տնտեսության զարգացման գործում: Այդ է պատճառը, որ ՕՈՒՆ ուսումնասիրությունը միշտ գտնվել է տնտեսագետների ուշադրության կենտրոնում՝ սկսած դասական դպրոցից մինչ մեր օրերը:

Դեռևս Ա.Սմիթը ցույց է տվել, որ դրամական կապիտալի արտահոսքի սահմանափակումների պայմաններում, ազգային արժույթի փոխարժեքը նվազում է, գները բարձրանում են, քանի որ դրամի քանակը(ոսկի և արծաթ) գերազանցում է

իրական պահանջարկը երկրում: Այդ դեպքում ոչինչ չի կարող խանգարել դրամի արտահոսքին երկրից²¹:

Դ.Ռիկարդոն առաջին անգամ բարձրացրեց ձեռնարկատիրական կապիտալի և աշխատուժի՝ դեպի բացարձակ առավելություններ ունեցող երկրներ տեղախոխվելու հնարավորությունների հարցը՝ համապատասխանաբար արտադրական ցածր ծախսերով և շահույթի բարձր մակարդակով²²:

Ըստ Զ. Ս. Միլլի արտահանվում է կապիտալի այն մասը, որը նպաստում է շահույթի նորմաների նվազեցմանը, կապիտալի ներմուծումը բարելավում է երկրի արտադրական մասնագիտացումը և նպաստում է արտաքին առևտրի ընդլայնմանը: Կապիտալը համարվում է միջազգային մակարդակով ճկուն:

Տեղաբաշխման տեսությունը (Գ.Ֆոն Տյունեն, 1826թ., Վ. Լաունխարդտ, 1885թ., Ա. Վեբեր, 1909թ., Տ. Պալանդեր, 1935թ. և այլն) բացատրում է արտադրության վայրի որոշման պատճառները: Տրանսպորտային ծախսերը ոչ միայն մեծացնում են տեղափոխվող ապրանքների շուկայական գները, այլ նաև ազդեցություն են ունենում արտադրական օբյեկտների տեղաբաշխման վրա: Տարածքի դերը կայանում է նրանում, որ առանձին ապրանքների շուկաները իրենցից ներկայացնում են որոշակի աշխարհագրական սահմաններում տեղակայված տարածքներ:

Բ.Օհլին ենթադրում էր, որ կապիտալը տեղաշարժվում է ցածր արտադրողականություն ունեցող երկրից դեպի ավելի բարձր արտադրողականություն ունեցող երկիր²³:

Ըստ Ռ. Նուրկսի կապիտալի արտահանումը բացատրվում է տոկոսադրույքների մակարդակի տատանումներով և հանդես է գալիս որպես ապրանքի արտահանման այլընտրանք²⁴:

Կ.Իվերսենը կապիտալի միջազգային շարժը տարբերակեց 2 մասի՝ իրական (կախված գործոնի սահմանային արտադրողականության տարբերությունից) և

²¹ Smith A., An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776, edited by E. Cannan, 1961, and reprinted by Methuen, London

²² Ricardo David, On the Principles of Political Economy and Taxation, John Murray, London, 1817

²³ Ohlin B., Trade location of economic activity and the MNE: A search of an eclectic approach, 1977

²⁴ Nurkse R., Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries, Oxford: Basil Blackwell, 1953

հավասարակշռող (կախված վճարման հաշվեկշռի կարգավորման անհրաժեշտությունից)²⁵:

Ջ.Մ. Քեյնսը (1936թ.) համարում էր, որ երկիրը այն ժամանակ կարող է դառնալ կապիտալի իրական արտահանող, երբ ապրանքի արտահանումը կգերազանցի ներմուծմանը, իսկ արտասահմանյան ներդրումների աճը պետք է ուղեկցվի արտահանող երկրի դրական առևտրային հաշվեկշռով: Ըստ այդմ, անհրաժեշտ է վերաբաշխել արտադրության գործոնները՝ ի օգուտ արտահանման ուղղվածություն ունեցող ոլորտների: Վերջինս կնպաստի արտահանման էժանացմանը և արտահանման ոլորտների կապիտալի արդյունավետության բարձրացմանը, ինչպես նաև կկրճատի ներմուծվող ապրանքների պահանջարկը²⁶:

Նորքեյնսյան տեսության կողմնակիցներից Ֆ.Մախլուպը ենթադրում էր, որ կապիտալի արտահանումը, ազդելով հայրենական ներդրումների վրա, կարող է դրանք սահմանափակել: Կապիտալի ներմուծում կատարող երկրներում խթանվում է ներդրումների աճը, որն էլ մեծացնում է սպառումը և ազգային եկամուտի աճը²⁷:

Ռ.Հարրոդը պնդում էր, որ եթե երկրում խնայողությունները գերազանցում են ներդրումները, նվազում են տնտեսական աճի տեմպերը, ուժեղանում է կապիտալի արտահոսքի միտումը²⁸:

Ըստ Ե.Դոմարի, անհրաժեշտ է ընդլայնել պետական արտասահմանյան ներդրումները և կարգավորել տոկոսադրույքը՝ վճարման հաշվեկշռի դրական հաշվեկշռի ապահովման համար²⁹:

Կ.Մարքսի կարծիքով (19-րդ դարի երկրորդ կես), կապիտալը դուրս է բերվում արտերկիր, քանի որ այն կարող է օգտագործվել շահութաբերության առավել բարձր նորմաներով³⁰:

²⁵ Iversen C., Aspects of the Theory of International Capital, The Economic Journal, Vol. 45, No. 180, Dec., 1935, pp. 711-716

²⁶ Keynes John Maynard, The General Theory of Employment, Interest and Money, London: Macmillan, 1936

²⁷ Fritz Machlup, The Stock Market, Credit, and Capital Formation, July 20, 1940

²⁸ Roy Harrod, The Life of John Maynard Keynes, Macmillan, 1951

²⁹ Domar E., Capital Expansion, Rate of Growth and Employment, Vol. 14, No. 2, April, 1946, pp. 137-147

³⁰ Marx K., Capital, Vol. I, 1867

«Տնտեսության մասշտաբի» տեսության հիմնական գաղափարը (Կեմպ, 1964թ.) կայանում է նրանում, որ արտադրության մասշտաբների հնարավորինս մեծացման դեպքում, միավոր ապրանքի ինքնարժեքը նվազում է³¹:

ՕՈՒՆ-ի տեսական խոր հիմքերը սկսեցին ձևավորվել 20-րդ դարի 50-ականների վերջին և 60-ականների սկզբին: Ավելի վաղ տնտեսագետները սահմանափակվում էին ՕՈՒՆ-ի իրականացման հատուկ իրավիճակների վերլուծությամբ, քանի որ նմանատիպ ներդրումները միջազգային տնտեսական հարաբերություններում չէին խաղում մեծ դեր: Միայն 20-րդ դարի 60-ական թթ.-ին գաղութական համակարգի ճգնաժամով ու փլուզումով և «երրորդ աշխարհի» երկրներ արտասահմանյան ներդրումների ընդլայնումով ՕՈՒՆ-ի տեսությունները սկսեցին կատարելագործվել, չնայած մինչ օրս չկա ՕՈՒՆ-ի դինամիկայի պատճառները բացահայտող ոչ մի սպառիչ բացատրություն կամ տեսություն: Տնտեսագիտությունը դեռևս չի տիրապետում հստակ վերլուծական գործիքակազմով, որը թույլ կտար կանխատեսել առանձին տնտեսական սուբյեկտների վարքագիծը և ազդել կապիտալի միջազգային հոսքերի ու տեխնոլոգիաների վրա:

Միջազգային կորպորացիաների տեխնոլոգիական տեսությունը (Ջ. Գելբրեյթ, 1969թ.) իրենց ծագումը կապում է զարգացած երկրների մայր ընկերությունների տեխնոլոգիական առավելությունների հետ: Միայն խոշոր կորպորացիաները կարող են ներգրավել անհրաժեշտ կապիտալ ժամանակակից արտադրության համար, միայն նրանք կարող են մոբիլիզացնել պահանջվող որակավորման աշխատուժը³²:

«Ապրանքի միջազգային արտադրության ցիկլի» տեսությունը (Ռ.Վեռնոն, 1966թ.) դիտարկում է միջազգային առևտրի և ՕՈՒՆ-ի միջև եղած փոխկապվածության դինամիկան, որի բնորոշ գիծը միջազգային տնտեսության էլեմենտների համադրությունն է (միջազգային առևտուր և արտադրության վայրի ընտրություն) մարքեթինգի տեսության հետ (արտադրանքի կյանքի ցիկլի պարբերաշրջան)³³:

³¹ Kemp Murray C., The Pure Theory of International Trade and Investment, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1964

³² Dunn S.P., Pressman S., The economic contributions of John Kenneth Galbraith, Review of Political Economy, Vol. 17, No. 2, 2005, pp. 161-209

³³ Vernon R.. International investments and international trade in the product life cycle, Quarterly Journal of Economics, May, 1966, pp. 190-207

«Վերազգային կազմակերպությունների և ոչ կատարյալ մրցակցության» (Ս.Գ. Հայմեր, 1960թ.) տեսության հիմնական եզրակացությունը կայանում է հետևյալում. վերազգային կազմակերպությունները ներդրումներ են անում այլ երկրներում այն դեպքում, երբ նրանք տվյալ երկրի կազմակերպությունների համեմատ ունեն մոնոպոլ առավելություններ³⁴:

«Օլիգոպոլիայի և ՕՈՒՆ-ի» տեսությունը (Նիկկերբոկկեր-1973թ., Ռ. Վեռնոն-1974թ., Գրեմ-1978թ.) ցույց է տալիս, որ օլիգոպոլ ոլորտներում միջազգային մրցակիցները ինքնաբերաբար հետևում են շուկայի առաջատարին: Այս մոդելը չի բացատրում շուկայի առաջատարի ներդրում իրականացնելու մոտիվացիաները, սակայն այն կարող են օգտագործվել կորպորացիաների ընտրության համար, որոնք արդեն ներթափանցել են տվյալ շուկա: 1948-1967թթ.-ի ընթացքում 187 ամերիկյան կորպորացիաների միջազգային գործունեության հետազոտության հիման վրա, Նիկկերբոկկերը³⁵ (1973թ.) ցույց տվեց, որ օլիգոպոլ ոլորտներում, առաջատարներին, որոնք կապիտալը ներդնում են արտերկրում, ինքնաբերաբար հետևում են իրենց ներքին մրցակիցները: Հետազոտությունը ցույց տվեց, որ երեք տարիների անց նրանց են միանում ներքին մրցակիցները 45% դեպքերում, իսկ 7 տարիների ընթացքում՝ 75% դեպքերում:

Կապիտալի կոնցենտրացիայի բավական բարձր մակարդակ ունեցող ոլորտներում (էներգետիկա, մետալուրգիա), օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների (ՕՈՒՆ) նման ռազմավարությունները շատ հազվադեպ են, քանի որ առաջատարները ուղղակի մրցակցության փոխարեն նախընտրում են շուկայի պարզ բաժանումը:

Ավելի ուշ Գրեմը ³⁶(1978թ.) եվրոպական վերազգային կազմակերպությունների ներդրումային վարքագծի հիման վրա, ԱՄՆ-ում փոքր ինչ կատարելագործեց այդ մոդելը: Ընդհանուր առմամբ նրանց նպատակը դիմադրությունն էր՝ Եվրոպայում ամերիկյան ընկերությունների ռազմավարություններին, քան ԱՄՆ-ում «պայքար»-ը իրենց եվրոպական մրցակիցների հետ: Ներքին շուկաների վրա արտացոլելով

³⁴ Hymer S. H., The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment, PhD Dissertation, Published posthumously, The MIT Press, Cambridge, Mass, 1976

³⁵ Knickerbocker Frederic, Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973

³⁶ Graham E.M., Transatlantic investment by multinational firms: a rivalistic phenomenon? Journal of Post Keynesian economics, 1978, pp. 82-99

«ամերիկյան սպառնալիքը», եվրոպացիները մեծացրին իրենց միջազգայնացման ջանքերը: Այսպիսով, ՕՈՒՆ միշտ չէ պայմանավորված տնտեսական օգուտի ակնհայտ պատճառներով: Նրանք հիմնականում կարող են դիտարկվել որպես հակամիջոցներ՝ ուղղված արտերկրում և երկրի ներսում իրենց հիմնական մրցակիցներին զսպելուն:

Միջազգայնացման մոդելի ստեղծողները (Ռ.Բակկլի, 1976թ., Մ.Կասսոն, 1981թ., Ռուզմանն, 1985թ.) կարծում են, որ միջազգային գործարքների զգալի մասը վերազգային կազմակերպությունների տարբեր ստորաբաժանումների միջև իրականացվող գործարքներն են: Միջազգայնացման տեսությունը կապ է հաստատում խոշոր կորպորացիաների ՕՈՒՆ-ի և տեղական կազմակերպությունների միջև՝ արտացոլելով քիզնես գործառույթների հիերարխիկ ինտեգրումը: Այն ենթադրում է շուկայի անկատարության առկայություն և ձևավորվել է Ռեդինգսկի համալսարանի (Մեծ Բրիտանիա) 2 տնտեսագետների՝ Բակկլիի և Կասոնի³⁷ կողմից, 70-ական թթ.-ի երկրորդ կեսին:

Ըստ Բակկլիի և Կասոնի (1976թ.) վարկածի խոշոր ընկերությունները կարող են ընդլայնել իրենց գործունեությունը՝ առաջ անցնելով մրցակիցներից իրենց նոու-հաուներով: Նրանք քննադատում էին նախորդ վարկածները՝ (մասնավորապես Հայմերի, Կինդլերգերի վարկածը) չափից շատ արտադրական գործառույթների վրա ուշադրություն կենտրոնացնելու և այլ յուրօրինակ առավելությունները անտեսելու համար (առաջինը լինելու ունակություն, գործունեության միջազգային կազմակերպում, մարքեթինգային և մատակարարման ռեսուրսներ, մարդկային կապիտալի զարգացում և առողջ ֆինանսական կառավարում), որոնք թյույլատրում են ընկերություններին դառնալ առաջատար և տարածել իրենց գործողությունները այլ շուկաներում ու ոլորտներում: Իրական միջազգային օպերատորները մրցակցային առավելություն են ստանում ոչ թե որոշակի յուրահատուկ գործոնի կիրառման արդյունքում, այլ այն հատկության շնորհիվ, որ նրանք միջազգայնացնում են իրենց ունեցած նոու-հաուն՝ այն այլ (արտաքին) ընկերությունների փոխանցելու փոխարեն:

³⁷ Buckley P. J. and Casson M., The Future of the Multinational Enterprise. New York: Holmes and Meier, 1976; Rugman A. M., Inside the Multinationals. New York: Columbia University Press, 1981

Գրեթե բոլոր արդյունաբերական ոլորտներում, որտեղ գիտատեխնիկական և փորձա-կոնստրուկտորական աշխատանքների բարձր ծախսերը զուգակցվում են կապիտալատար արդյունաբերության հետ (քիմիական արդյունաբերություն, ավտոմոբիլաշինություն), մենք գործ ունենք միջազգայնացման երևույթի հետ:

«Թռչող սագերի» պարադիգման մշակվել է 30-ականների վերջում ճապոնացի գիտնական Կ.Ակամացուի կողմից³⁸:

40 տարի հետո Օզավան և Կոդժիման³⁹, ուսումնասիրությունների վրա ցույց տվեցին, որ ՕՈՒՆ-ը նպաստում է Ակամացուի կողմից առաջադրված տնտեսական աճի բազային մոդելի արագացման: Նրանք ճապոնական կազմակերպությունների կողմից կատարվող ուղղակի ներդրումների օրինակով ուսումնասիրել են հարևան Չինաստանի ու Հարավ-արևելյան Ասիայի երկրների տնտեսական աճի փոփոխությունները և ցույց տվել, թե ինչպես է զարգացող երկրներում արագացել տնտեսական աճը՝ արտասահմանյան ՎԱԿ-երի կողմից կատարվող ՕՈՒՆ-ի հիման վրա: Այսպիսով՝ «Թռչող սագերի» մոդելը ստեղծված է որպես թույլ զարգացած երկրների զարգացմանը նպաստող մոդել:

Շուկայի անկատարության տեսությունը կապված է Ս. Գ. Հայմերի անվան հետ⁴⁰: Նրա աշխատանքը հիմնված է այն պնդման վրա, որ օտարերկրյա ներդրողները ձգտում են օգտագործել շուկայի անկատարությունը կապիտալի ներդրման երկրում, քանի որ արտերկրում իրականացվող արտադրական ներդրումները կապված են ավելի մեծ ռիսկի և ծախսերի հետ, քան կապիտալի ներդրումը նրա ծագման երկրում: Բացի այդ, կապահանջվեն լրացուցիչ ներդրումներ՝ տեխնիկական և կազմակերպչական ծախսերը ծածկելու համար (օրինակ՝ օտարերկրյա մասնաճյուղերի հեռակառավարում, մարքեթինգային գործունեություն և այլն): Այս բոլոր ծախսերը ծածկելու և շահույթ ստանալու համար, ներդրում կատարող օտարերկրյա

³⁸ Akamatsu Kaname, The Flying Geese Pattern of Industrial Development in Newly Industrializing Countries, Essays in Honor of Dr. Ueda Teijir, Vol. 4, Research on Population and the East Asian Economy, 1943, pp. 565–577

³⁹ Kojima K. and Ozawa T., A macroeconomic approach to foreign direct investment, Hitotsubashi Journal of Economics, Vol. 14, No. 1, 1973

⁴⁰ Hymer S. H., The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment, PhD Dissertation, Published posthumously, The MIT Press, Cambridge, Mass, 1976

ընկերությունները պետք է օժտված լինեն շուկայի անկատարությունից առաջացած առանձնահատուկ և մենաշնորհային առավելությունով:

Շուկայի անկատարության Հայմերյան հայեցակարգը ընդլայնել է Կինդլբերգը⁴¹ (1969թ.) առանձնացնելով արտերկրում շուկայի անկատարության տեսության 4 հիմնական ցուցանիշներ.

1.Անկատարություններ՝ ընկերությունների առևտրային քաղաքականության հետ կապված. մարքեթինգի տեխնիկա, ապրանքանիշի վարկանիշ, ապրանքային տարբերակում,

2.Անկատարություններ՝ արտադրության գործոնների հետ կապված. արտադրության նկատմամբ անմիջական հսկողություն, սեփական տեխնոլոգիաներ, անձնակազմի որակավորում, արտոնյալ մուտք դեպի կապիտալի շուկա,

3. Ինտերնալ (ներքին) և էքստերնալ (արտաքին) խնայողությունների օգտագործելու հնարավորություն մասշտաբում,

4.Կառավարության քաղաքականությունը արտաքին շուկաների գրավման ոլորտում,

Ընկերությունների առավելությունների և շուկայի անկատարության վրա հիմնված տեսությունը ավելի ուշ լրացվել է Դաննինգի և Պորտերի կողմից:

Իր «Ազգերի մրցակցային առավելությունները» աշխատության մեջ Մ.Պորտերը⁴² (1990թ.) ներկայացրել է արդյունաբերական զարգացած 10 առաջատար երկրներում իր անցկացված հետազոտությունների արդյունքները: Նա ուսումնասիրել է մրցունակությունը ավելի քան 100 ոլորտներում, որոնց բաժին էր հասնում արտահանման մեծ մասը: Իր վերլուծության մեջ նա փորձել է պատասխանել հետևյալ հարցերին.

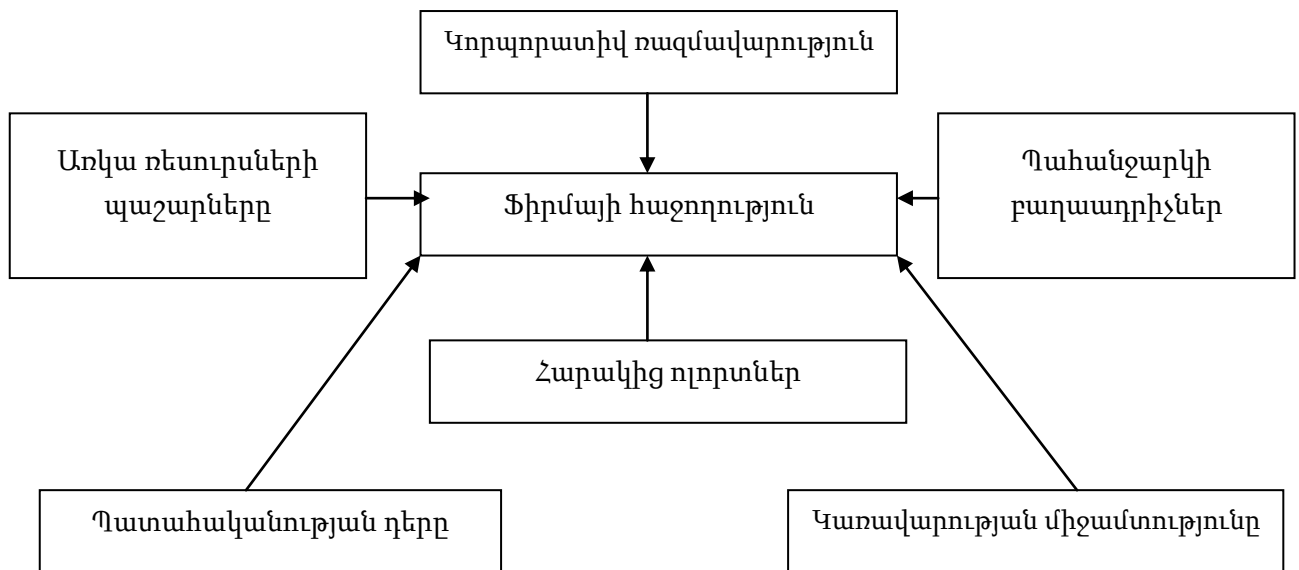
- Ինչու՞ որոշակի ոլորտներին պատկանող կորպորացիաները ավելի հաջող են մուտք գործում արտասահմանյան շուկաներ, քան ուրիշները,
- Ինչու՞ որոշ երկրներ կարողացան ներգրավել ՕՈՒՆ-ը բարձր ավելացված արժեք ունեցող ոլորտներում, իսկ մնացած ոլորտներ՝ ոչ,

⁴¹ Kindleberger C. P., American Business Abroad, New Haven: Yale University Press, 1969

⁴² Porter M.E., Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance, Free Press, New York, 1985

- Ինչու՞ որոշ երկրներում և ոլորտներում վերազգային կազմակերպությունների ներդրումները զգալիորեն բարձրացնում էին տեղական ընկերությունների տեխնոլոգիական և կազմակերպչական արդյունավետությունը և ինչու՞ մյուս դեպքերում տեղի չէր ունենում արդյունաբերության արդիականացում:

Համաձայն Պորտերի այդ ամենի վրա ազդեցություն են ունենում 4 գործոններ՝ (գծապատկեր 2):

Գծապատկեր 2. Ֆիրմայի հաջողության վրա ազդող գործոնները⁴³

Գործոն 1: Կորպորատիվ ռազմավարություն, կառուցվածք և մրցակցություն: Սա իր մեջ ներառում է հետևյալ ենթատարրերը՝ կառավարում և առաջատար լինելու ունակություն, ընկերության նպատակներ, ձեռնարկատիրության նոր ոլորտների ստեղծում և այլն,

Գործոն 2: Գիտելիքների, կապիտալի, ենթակառուցվածքի, գործոնների վիճակը՝ հատկապես մարդկային և ֆիզիկական,

Գործոն 3: Պահանջարկի բաղադրիչներ, ինչպիսիք են երկրում պահանջարկի ծավալը, աճի տեմպերը, սպառողների սեգմենտավորումը, սպառողների բնութագիրը

⁴³ Porter M.E., Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance, Free Press, New York, 1985, pp. 537-540

(պահանջարկ, գնողունակության հնարավորություն, միջազգային շարժունակություն և այլն):

Գործոն 4: Հարակից և աջակցող ոլորտների առկայություն:

Ավելի ուշ Մ.Պորտերը իր «մրցակցային առավելության ադամանդ»-ին ավելացրել է ևս 2 տարր:

Գործոն 5: Պատահականության դերը. կտրուկ փոփոխություններ համաշխարհային շուկայում, պահանջարկի փոփոխություն ինչպես նաև քաղաքական գործոններ,

Գործոն 6: Կառավարության միջամտություն (ազատական կամ հովանավորչական քաղաքականություն):

Էկլեկտիկ պարադիգման (Զ.Դաննինգ, 1981թ.) պարզաբանում է, որ արտերկրում միջազգային կորպորացիաները ուղղակի ներդրումների ճանապարհով ձգտում են օգտագործել արտասահմանյան ընկերությունների համեմատ ունեցած իրենց առավելությունները⁴⁴: Այս տեսությունը միավորում է առանձին տարրեր՝ վերազգայնացման նախորդող տարբեր տեսություններից վերցված: Ըստ այդ տեսության առանձնացվում են 3 խումբ գործոններ, որոնք որոշում են վերազգայնացումը և օտարերկրյա ակտիվների ծավալները.

- Օտարերկրյա ներդրողների հատուկ մրցակցային առավելությունները տեղական ընկերությունների նկատմամբ (O- առավելություններ),
- Շահավետ տեղական գործոնները, որոնք առաջարկվում են ընդունող երկրի կողմից վերազգային կազմակերպություններին և թույլ են տալիս լավագույն ձևով բացահայտել իրենց մրցակցային առավելությունները այդ երկրների լոկալ շուկաներում (L-առավելություններ),

⁴⁴ Dunning J. H., Toward an eclectic theory of international production: Some empirical tests, Journal of International Business Studies, 11(1), pp. 9–31; Dunning J. H., International Production and the Multinational Enterprise, London: Allen and Unwin, 1981

- Միջազգայնացման հնարավոր աստիճանը, այսինքն սեփական մրցակցային առավելությունների վերահսկման մակարդակը և սեփական նոու-հաուն կորպորացիայի ներսում թողնելու հնարավորությունը, առանց այն փոխանցելու օտարերկրյա գործընկերներին (I-առավելություններ):

1994թ.-ին Դաննինգը հոլանդացի գիտնական Նարուլյի հետ միասին առաջարկեցին ներդրումային զարգացման ուղիների տեսությունը⁴⁵: Ըստ այդ տեսության երկրի զարգացվածությունը ընթանում է 5 փուլերով, որոնց դասակարգման գործոններն են համարվում ՕՌԻՆ ընդունելու և արտահանելու պատրաստակամությունը: Վերլուծության հիմք հանդիսանում է ՕԼԻ-առավելության էկլեկտիկ տեսությունը:

Երկրի ներդրումային զարգացման ուղու առաջին փուլը տեղի է ունենում դեռևս ՕԼԻ-առավելության բացակայության դեպքում, երբ երկրում զարգացած են միայն ցածր տեխնոլոգիատար արտադրությունները, իսկ պետությունը ակտիվ կերպով պաշտպանում է ներքին շուկան ներմուծումից և ՕՌԻՆ-ից:

Երկրորդ փուլում տեղի է ունենում ՕՌԻՆ-ի դանդաղ աճ, աճում է տեղական շուկան, մեծանում է տեղական ընկերությունների մրցունակությունը, մասամբ ազատականացվում է ՕՌԻՆ քաղաքականությունը: Երրորդ փուլում տեղի է ունենում ՕՌԻՆ արտահանում, զգալիորեն աճում են տեղական ընկերությունների L-առավելությունները: Պետական ՕՌԻՆ քաղաքականությունը դառնում է ազատական, իսկ տնտեսությունը՝ արտահանման ուղղվածությամբ: Չորրորդ փուլում ՕՌԻՆ արտահանումը գերազանցում է ներմուծմանը, և երկիրը ձեռք է բերում առաջատարություն որոշ բարձր տեխնոլոգիատար ոլորտներում: Հինգերորդ փուլում տեղի է ունենում ՕՌԻՆ արտահանման և ներմուծման աճ, հաստատվում է համաշխարհային առաջատարությունը ազատական ՕՌԻՆ քաղաքականության և ՕՌԻՆ արտահանման խթանման շրջանակներում:

Այսպիսով, ամփոփելով ՕՌԻՆ հիմնական տեսությունները՝ ներկայացնենք դրանց վերջնական եզրահանգումները Աղյուսակ 2-ում:

⁴⁵ Dunning J.H. and Narula R., Transpacific Direct Investment and the Investment Development Path: The Record Assessed, Essays in International Business, March, 1994

ՕՈԻՆ հիմնական տեսությունների նկարագրությունը

Տեսություն	Հեղինակ	Եզրահանգում
Միջազգային կորպորացիաների տեխնոլոգիական տեսություն	Ջ. Գելբրեյթ, 1969թ.	Խոշոր կորպորացիաների կողմից կատարվող ՕՈԻՆ և երկրի տեխնոլոգիական առաջընթացը փոխկապակցված են
Ապրանքի միջազգային արտադրության ցիկլի տեսություն	Ռ. Վեռնոն, 1966թ.	Ապրանքի կյանքի ցիկլը և ՕՈԻՆ փոխկապակցված են
ՎԱԿ և շուկայի անկատարության տեսություն	Ս. Հայմեր, 1960թ., Չ. Կինդլբերգ, 1969թ.	ՎԱԿ-երի հաջողությունը պայմանավորված է շուկայի անկատարությամբ
Օլիգոպոլիայի և ՕՈԻՆ տեսություն	Նիկկերբոկեր, 1973թ., Վեռնոն, 1974թ., Գրեմ, 1978թ.	Օլիգոպոլ ոլորտներում հայրենական արտադրողները հետևում են շուկայի առաջատարին
Միջազգայնացման տեսություն	Բակկլի, 1976թ., Կասսոն, 1981թ., Ռուսմանն, 1985թ.	Խոշոր ընկերությունները հաջողությունների են հասնում իրենց նորարարությունների միջազգայնացման և ոչ թե այլ ընկերության փոխանցելու արդյունքում
Թռչող սագերի տեսություն	Կոդժիմա, 1978թ., Օզավա, 1995թ.	Ներմուծմանը հաջորդում է տեղական արտադրությունը, ապա՝ արտահանումը
ՕՈԻՆ և մրցակցային առավելության տեսություն	Պորտեր, 1990թ.	Երկրի մրցակցային առավելությունն ու դրանում ՎԱԿ-երի կողմից կատարվող ՕՈԻՆ-երը փոխկապակցված են
Էկլեկտիկ տեսություն	Դաննինգ, 1981թ.	ՎԱԿ-երի կողմից արտերկրում կատարվող ՕՈԻՆ-ի վրա ազդում են դրանց ունեցած մրցակցային առավելությունները, շուկայի վիճակը և կազմակերպության միջազգայնացման հնարավորությունը
Ներդրումային զարգացման ուղիների տեսություն	Դաննինգ, 1981թ., Նարուլո, 1994թ.	ՕՈԻՆ արտահոսքը և ներհոսքը ուղղակիորեն կապված են երկրի զարգացման մակարդակից՝ ի համեմատ մյուս երկրների

ՕՈՒՆ-ի տեսության դրույթների և եզրակացությունների ուսումնասիրության հիման վրա հաշվի առնելով յուրաքանչյուր տնտեսության առանձնահատկությունները, հնարավոր է որոշել ՕՈՒՆ-ի տեսությունների կիրառելիությունը տվյալ երկրի տնտեսության համար: Մասնավորապես, հասկանալի է, որ անցումային և զարգացող տնտեսություն ունեցող երկրներում կիրառելի են ՕՈՒՆ բոլոր տեսությունները: Նախ՝ անհրաժեշտ է նշել, որ զարգացող և անցումային երկրները սկզբնական ժամանակահատվածում հնարավորություն չունեն համաշխարհային տեխնոլոգիական նորարարությունների ներդրման և դրանցից պետք է օգտվեն ՕՈՒՆ ներգրավման միջոցով (միջազգային կորպորացիաների տեխնոլոգիական տեսություն), բացի այդ՝ օտարերկրյա ներդրողների համար շուկան որպես կանոն գրավիչ է թվում, երբ ներդրում պետք է կատարվի հասունության փուլում գտնվող ապրանքի արտադրության ոլորտում, առավել շահավետ կլինի, եթե երկիրը դա զուգակցի ներդրումային բարենպաստ միջավայրի ստեղծմամբ (ապրանքի միջազգային արտադրության ցիկլի տեսություն): Անցումային և զարգացող երկրներում շուկայի անկատարությունը՝ ցածր մրցակցություն տեղական արտադրողների կողմից, տեխնոլոգիական զանգացվածության ցածր մակարդակ և այլն, գրավում են ՎԱԿ-երին, քանի որ շուկա մտնելով նրանք կարող են դառնալ առաջատար և թելադրել շուկայի պայմանները (ՎԱԿ և շուկայի անկատարության տեսություն), վերջին գաղափարն էլ եթե համադրենք այն իրողության հետ, որ անցումային և զարգացող երկրներում հակամենաշնորհային քաղաքականությունը դեռևս շատ թույլ է իրականացվում, ապա կարելի է բացատրել շուկաներում տիրող իրավիճակը համաձայն Օլիգոպոլիայի և ՕՈՒՆ տեսության: Այս գաղափարի շարունակությունն է նաև այն հանգամանքը, որ ՎԱԿ-երը օգտագործելով իրենց նորարարությունների ներդրումը արտերկրում՝ կարողանում են զգալի հաջողությունների հասնել (միջազգայնացման տեսություն): Այս տեսությունը հատկապես արդիական է դառնում այն երկրների համար, որոնք ունեն մեծ տնտեսություն և միաժամանակ վարում են համեմատաբար փակ քաղաքականություն, օրինակ՝ Իրանը: Այս դեպքում խոշոր ՎԱԿ-երին միանգամայն ձեռնտու է լինում արտադրություն հիմնել տվյալ երկրի ներսում և բավարարել ներքին պահանջարկը: Թոչող սագերի տեսությունը միշտ բացատրում է յուրաքանչյուր անցումային,

զարգացող տնտեսության բնականոն զարգացումը՝ նախ՝ երկիրը գրեթե չունի արտադրություն և ներքին պահանջարկը բավարարվում է ներմուծման միջոցով, ապա զարգացման որոշակի մակարդակից սկսած հիմնվում են տեղական արտադրություններ, որոնք էլ զարգանալով՝ կարողանում են բավարարել ոչ միայն ներքին պահանջարկը, այլև արձատին պահանջարկի որոշակի մաս: Մրցակցային առավելությունների տեսությամբ բացատրվում է զարգացող և անցումային երկրների այն իրողությունը, որ դրանցում առկա են էժան հումք և աշխատուժ, տեղական թույլ մրցակցություն, պետական կարգավորման թույլ մակարդակ, մասնավորապես՝ շրջակա միջավայրի աղտոտման համար գանձվող վճարների տեսանկյունից և այլն, որոնք թույլ են տալիս օտարերկրյա ներդրողին արագորեն մրցակցային առավելություն ունենալ տվյալ երկրում: Մրցակցային նշված առավելությանը գումարվում է երկրի վիճակը՝ արտաքին առևտրի ազտականացման միտում, թափանցիկ ֆինանսական համակարգ և այլն, որը թույլ է տալիս այն օտարերկրյա ներդրողներին, որոնք ունեն միջազգայնացման միտում և հնարավորություն հայտնվել տվյալ երկրի շուկայում (էկլեկտիկ տեսություն): Իսկ երկրի ՕՌԻՆ ներգրավումից մինչև զարգացման այնպիսի մակարդակի առկայությունը, երբ նա կարող է իրեն թույլ տալ ՕՌԻՆ արտահանում դեպի այլ երկրներ բացատրվում է ներդրումային ուղիների զարգացման տեսությամբ:

1.2. ՕՌԻՆ գլոբալ և տարածաշրջանային միտումները

ՕՌԻՆ, լինելով առավել երիտասարդ երևույթ, քան միջազգային առևտուրն է, այդուհանդերձ, արդեն իսկ գրանցել է որոշակի օրինաչափություններ ու միտումներ: Նախ և առաջ պետք է առանձնացնել ՕՌԻՆ գլոբալ միտումները: Մասնագիտական գրականությունում տեղ գտած վերլուծությունների արդյունքում կարող ենք առանձնացնել հետևյալ դրույթները⁴⁶.

1. ՕՌԻՆ նպաստում է համաշխարհային տնտեսության աճին: Կապիտալը մի երկրից մյուս երկիր է անցնում՝ ներդրման համար առավել նպաստավոր պայմանների փնտրելով, որի արդյունքում էլ դրա հավելաճը համաշխարհային

⁴⁶ Daniel Gros, Cinzia Alcidi, The Global Economy in 2030: Trends and Strategies for Europe, November, 2013, pp. 15-20; Kathuria V., Liberalisation, FDI, and Productivity spillover – An Analysis of Indian Manufacturing Firms. Oxford Economic Papers 54, 2002, pp.688-718

տնտեսության մասշտաբով մեծանում է: Մյուս կողմից այն հոսում է դեպի այնպիսի երկրներ, որտեղ կա դրա պակասուրդ և լրացնելով արտադրական կապիտալի պակասուրդը՝ նպաստում է արտադրության աճին:

2. ՕՈԻՆ խորացնում է աշխատանքի միջազգային բաժանումը և միջազգային համագործակցությունը և այլն:

ՕՈԻՆ գլոբալ միտումները կարելի է տարանջատել հետևյալ կերպ.

1. XIX դ. վերջին և XX դ. սկզբին օտարերկրյա ներդրումները գաղութատերերից հիմնականում ուղղվում էին դեպի գաղութները⁴⁷:
2. XX դ. կեսերից, գաղութային համակարգի աստիճանական քայքայմանը զուգահեռ, կապիտալը ոչ միայն հոսում է դեպի զարգացող երկրներ, այլև տեղի է ունենում զարգացած երկրների միջև փոխադարձ ներդրումների էլ ավելի ակտիվացում: Օտարերկրյա ներդրումների շարժի այդ միտումը պահպանվում է նաև այսօր: Արդյունաբերական զարգացած երկրների միջև կապիտալների փոխադարձ ներթափանցման պատճառներից մեկը զարգացող երկրներում ներդրումային մթնոլորտի վատթարացումն էր 50-60-ական թթ., որը կապված էր տնտեսական ճգնաժամների, ազգային-ազատագրական շարժումներով պայմանավորված օտարերկրյա սեփականության ազգայնացման հետ: Հաջորդ պատճառը նոր տեխնոլոգիաների ներդրման հետևանքով բարձր որակավորում ունեցող աշխատողների պահանջարկի մեծացումն էր, որը առկա չէր զարգացող երկրներում: Զարգացած երկրները ունեն նաև ներքին լայն, տարողունակ շուկա, ֆինանսական ռեսուրսներ, որոնք հնարավորություն են տալիս մեծացնելու կապիտալ ներդրումների ինքնահետգնումը: Զարգացած երկրների միջև խաչաձև ներդրումների շարժը առանձին արդյունաբերական զարգացած երկրների նվաճումների հնարավոր ընդլայնման և օգտագործման ձգտումն է:

⁴⁷ Ibrahim Farah, Sylvia Kiamba and Kesegofetse Mazongo, Major challenges facing Africa in the 21st century: A few provocative remarks, Berlin, 14th–17th July, 2011, pp. 1-6 (<http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/africa/Ibrahimfarah-Kiamba-And-Mazongo-Major-Challenges-Facing-Africa-In-The-21st-Century-A-Few-Provocative-Remarks.pdf>)

Այդ նվաճումների օգտագործման նպատակով էլ ստեղծվում են համատեղ ձեռնարկություններ, մասնաճյուղեր և այլ կազմակերպություններ⁴⁸:

3. Հաջորդ միտումը՝ ակտիվանում են օտարերկրյա ներդրումները զարգացող երկրների, հատկապես նոր ինդուստրիալ երկրների միջև, որը վերջիններիս ոչ միայն հսկայական եկամուտներ է բերում, այլև ձևավորում է զարգացած երկրների հետ տնտեսական կապերի ամրապնդման հնարավորություն: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ կապիտալը դեպի այդ երկրներ ոչ թե պարտադրվում է զարգացած երկրների կողմից, այլ ընդհակառակը, զարգացող երկրների միջև ձևավորվում է սուր մրցակցություն այդ օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ներգրավման համար⁴⁹:
4. Կապիտալի արտահանման արդի գործընթացներին բնորոշ է ձեռնարկչատիրական կապիտալի արտահանման արագընթաց աճը: Ձեռնարկչատիրական կապիտալի արտահանումը իրականացվում է պորտֆելային ներդրումների բաժնի աստիճանական կրճատման և ուղղակի ներդրումների բաժնի կտրուկ ավելացման ճանապարհով⁵⁰:
5. Սկսած 50-ական թթ. օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ճյուղային կառուցվածքը ևս փոփոխվում է: Արդյունահանող արդյունաբերության ճյուղերից ուղղակի ներդրումները հոսում են վերամշակող ճյուղեր և ծառայությունների ոլորտ: XX դ. վերջին տասնամյակների ընթացքում ծառայությունների ոլորտում կատարված ներդրումները գերազանցում են ոչ միայն արդյունահանող, այլև վերամշակող արդյունաբերության մեջ կատարվող ներդրումները:

ՕՈՒՆ-ների համաշխարհային հոսքերը կարելի է ցույց տալ՝ սկսած 1970 թվականից, քանի որ մինչ այդ դրանք եղել են աննշան, և պաշտոնական վիճակագրություն դրանց շարժի մասին մինչ 1970թ. բացակայում է: Մինչև երկրորդ

⁴⁸ Ibrahim Farah, Sylvia Kiamba and Kesegofetse Mazongo, Major challenges facing Africa in the 21st century: A few provocative remarks, Berlin, 14th–17th July, 2011, pp. 6-8

(<http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/africa/Ibrahimfarah-Kiamba-And-Mazongo-Major-Challenges-Facing-Africa-In-The-21st-Century-A-Few-Provocative-Remarks.pdf>)

⁴⁹ UNCTAD, Global Flows Of Foreign Direct Investment Exceeding Pre-Crisis Levels In 2011, Despite Turmoil In The Global Economy, No. 824, January 2012, pp. 1-2

(http://unctad.org/en/Docs/webdiaeia2012d1_en.pdf)

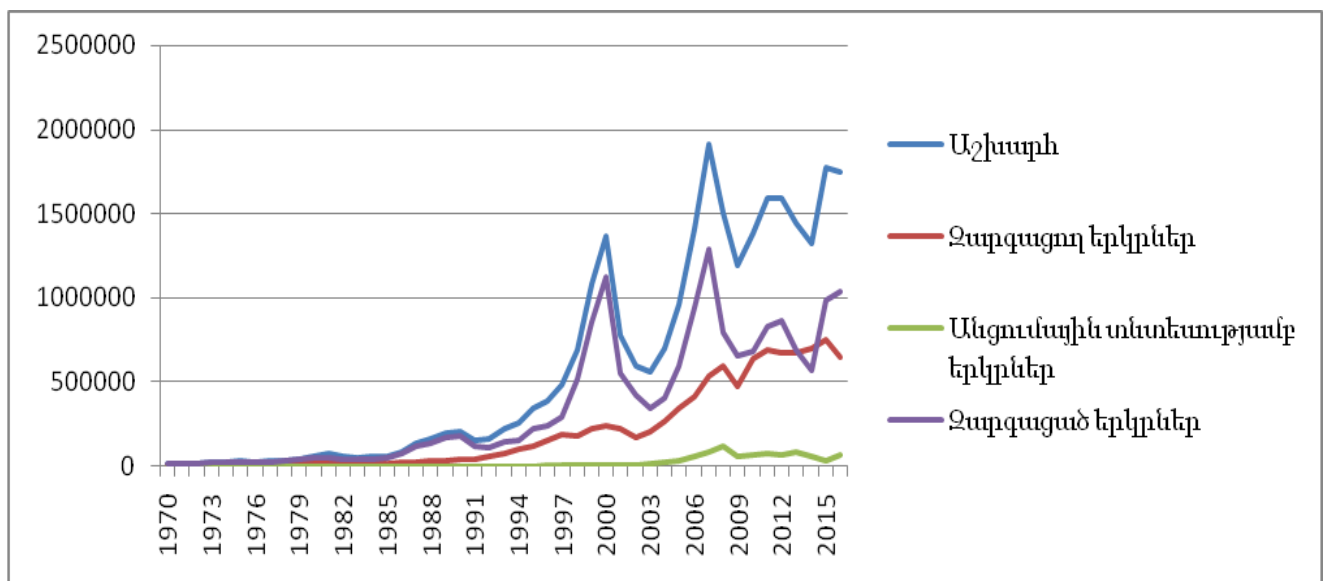
⁵⁰ IMF, Foreign Direct Investment Trends and Statistics

(<https://www.imf.org/external/np/sta/fdi/eng/2003/102803.pdf>)

համաշխարհային պատերազմը, կապիտալ ներդրումները ուղղվում էին հիմնականում դեպի հետամնաց երկրներ, իսկ վերջին ժամանակներում ներդրողներին ձգում են տնտեսապես զարգացած երկրները: Դա բացատրվում է ներդրումային բնագավառների կառուցվածքում առկա տեղաշարժերով, որն այժմ կենտրոնանում է վերամշակող արդյունաբերության վրա, իսկ նրա ներսում՝ գիտատար և բարձր տեխնոլոգիական բնագավառներում⁵¹:

ՕՈՒՆ-ների կարևորությունը զգալի աճեց 1980-1990թթ., երբ ներդրումները սկսվեցին դիտվել որպես համաշխարհային տնտեսությանը ազգային տնտեսության ինտեգրման կաևոր գործոններից մեկը՝ աշխատուժի, կապիտալի, տեխնոլոգիաների, կառավարչական հմտությունների և հենց արտադրության ազատ շարժի համատեքստում:

Ինչպես երևում է ստորև բերված գծապատկերից, զարգացած երկրների պարագայում ՕՈՒՆ-ների աճ է գրանցվում 1985թ. սկսած, իսկ զարգացողների դեպքում 1990-ական թվականներից սկսած:

Գծապատկեր 3. ՕՈՒՆ-ների հոսքերը 1970-2016թթ (տրիլիոն դոլար)⁵²

ՕՈՒՆ հոսքերը հատկապես արագ են աճել 1990-ական թվականներից սկսած: Դրան նպաստեցին երկրների ներդրումային քաղաքականության ազատականացումը,

⁵¹Беляев Д. В., Тенденции развития прямых иностранных инвестиций в условиях глобализации, Молодой ученый, 2013, № 5, стр. 253-263

⁵² Web table 1, FDI inflows, by regions and economy, 1990-2016 (www.unctad.org)

նախկին ԽՍՀՄ փլուզումը, միջազգային շուկայում աճող մրցակցությունը, վերազգային կորպորացիաների հզորացումը, գիտատեխնիկական առաջընթացը և, հատկապես, հեռահաղորդակցման տեխնոլոգիաների զարգացումը: ՕՌԻՆ ծավալները 1982թ.-ի համեմատ աճել են ավելի քան 15 անգամ՝ 2007թ.-ին հասնելով մոտ 2000 միլիարդի: Դրանց գերակշիռ մասը վերազգային կորպորացիաների ներդրումներն են արտասահմանյան երկրներում և հիմնականում իրականացվել են ձեռքբերումների և միացումների արդյունքում (շուրջ 80%-ը)⁵³:

Անցումային երկրներում զգալի տեղաշարժ է նկատվում 2000-ական թվականներից: 2001թ. օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքի և արտահոսքի ծավալները 2000թ. համեմատ կրճատվել են 50% -ից ավել: Այսպես, 2001թ. օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքը կազմել է 735 մլրդ դոլար, որը 2000թ համեմատ կրճատվել է համապատասխանաբար 51%-ով⁵⁴:

Բազմաթիվ փորձագետների կարծիքով⁵⁵ ՕՌԻՆ-ների հոսքերի կրճատման պատճառներից մեկը 2001թ. ՎԱԿ-երի գործարքների խիստ կրճատումն է: Եվ քանի որ ՕՌԻՆ-ների կեսից ավելին՝ մոտ 70%, ՎԱԿ-երի գործունեության արդյունք է, բնականաբար պետք է տեղի ունենային նման կրճատումներ: Նույն ժամանակահատվածում ՕՌԻՆ-ների կտրուկ կրճատման պատճառ է հանդիսանում 2001թ. համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամը: Ճգնաժամը ընդգրկել էր համաշխարհային ֆինանսական կապիտալի երեք կենտրոնները՝ ԱՄՆ, Եվրամիություն, Ճապոնիա: Այս ֆինանսական շուկաներում առաջացած տատանումները բնականաբար բացասական ազդեցություն ունեցան ՎԱԿ-երի կողմից կատարվող ներդրումների վրա:

2007թ. ՕՌԻՆ-ները հասան իրենց գագաթնակետին՝ դառնալով 2 տրիլիոն դոլար, որից հետո կտրուկ անկում նկատվեց՝ գլոբալ ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով պայմանավորված: 2007 թվականից սկսած՝ մինչև 2009 թվական ՕՌԻՆ-ի հոսքերը կրճատվել են: 2008թ. ՕՌԻՆ-ների համաշխարհային հոսքը կազմել է 1,8 տրիլիոն դոլար, իսկ 2009-ին՝ 1,2 տրիլիոն:

⁵³ Web page of UNCTAD (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740> հասցեում)

⁵⁴ Web page of UNCTAD (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740> հասցեում)

⁵⁵ United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2002, p. 4

ՕՈՒՆ-ների տեմպերի վերականգնման գործընթաց սկսվել է ողջ աշխարհում 2009թ. կտրուկ անկումից հետո: 2008թ. ՕՈՒՆ- ների ներհոսքի 16%-ով կրճատումից հետո այն շարունակեց նվազել ևս 37%-ով, իսկ դրանց արտահոսքը նվազեց մոտավորապես 43%-ով կազմելով՝ 1101 մլրդ ԱՄՆ դոլլար: Ներդրումների կառուցվածքի մեջ նկատվում է մի քանի խոշոր փոփոխություն, որոնք ի հայտ են եկել համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամից հետո, և դրանց տեմպերը, ամենայն հավանականությամբ, պետք է աճի կարճաժամկետ ու միջնաժամկետ հեռանկարում: Առաջին հերթին, ինչպես սպասվում էր, կշարունակվի զարգացող և անցումային տնտեսությամբ երկրների մասնաբաժնի աճը՝ որպես ներդրումների ուղղման օբյեկտ: Այս պետությունները, որոնց բաժին էր ընկնում 2009թ. ՕՈՒՆ-ների կեսը, կարևոր դեր են խաղում ներդրումների ակտիվացման և ծավալների մեծացման գործում: Երկրորդ, պետք է նշել, որ վերջին ժամանակահատվածում արձանագրված ներդրումների անկումը վերամշակող արդյունաբերության ոլորտում՝ ի տարբերություն գյուղատնտեսության և ծառայությունների ոլորտի, դժվար վերականգնվի: Երրորդ, ճգնաժամի վատ ազդեցությունը ներդրումների վրա այնուամենայնիվ չի արգելափակել արտադրության միջազգայնացման հետագա գործընթացը: 2009թ. կրճատումներ արձանագրվել էին ներդրումների մաս կազմող բոլոր գործոնների առումով, մասնավորապես՝ բաժնեմասային ներդրումներ, ներֆիրմային վարկավորում, շահույթի վերաներդրում և այլն: Միաձուլումների և կլանումների ծավալների կրճատումը, ինչպես նաև օտարերկրյա մասնաճյուղերի շահույթի ծավալների նվազումը հանգեցրին բաժնեմասային ներդրումների և շահույթի վերաներդրման չափերի կրճատման: Միաժամանակ՝ 2009թ. երկրորդ կիսամյակից սկսված՝ կորպորացիաների շահույթի մեծացմանը զուգընթաց, դիտվում է շահույթի վերաներդրման գործընթացի ծավալների աճ:

2010թ. ներդրումները կրկին դարձան ավելի դինամիկ: Միաձուլումների և կլանումների ծավալները, որոնք 2009թ. բավական ցածր մակարդակի էին՝ կազմելով 250 մլրդ ԱՄՆ դոլլար, 2010թ. աճեցին 36%-ով: Ներդրումների ծավալների անկումը 2009թ. հիմնականում պայմանավորված էր միաձուլումների և կլանումների չափերի կտրուկ նվազմամբ: Օտարերկրյա ձեռքբերումները նվազել են 34%-ով, իսկ ըստ արժեքի՝ 65%-ով, այն դեպքում, երբ ներդրումային նոր նախագծերի ծավալները նվազել են 15%-ով: Ի տարբերություն նշվածների՝ միաձուլումների ու կլանումների

դինամիկան ավելի զգայուն է ֆինանսական պայմանների նկատմամբ: Խոսքը վերաբերում է այն բանին, որ ֆոնդային բորսայում անկայուն վիճակը նվազեցնում է գնային ազդանշանները, որի վրա հիմնվում են միաձուլումներն ու կլանումները, ինչպես նաև միաձուլումների և կլանումների ներդրումային պարբերաշրջանը ավելի կարճ է, քան նոր նախագծերում արված ներդրումների դեպքում: Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի արդյունքում նվազեցին ներդրումների ֆինանսավորման հնարավորությունները և, հետևաբար, ձեռքբերումները: Թեև, մի կողմից, ֆոնդային բորսաներում արձանագրված գնանկումը նվազեցրել է գործարքների գումարային արժեքը, մյուս կողմից՝ դրանք գլոբալ վերակազմավորման գործընթացի համատեքստում հնարավորություն են ստեղծել ՎԱԿ-երի համար, որոնք դեռևս ունեն ֆինանսական որոշակի հնարավորություններ: Թեև ներդրումների վերականգնման նախանշաններ դիտվում են վերջին երկու դեպքերի պայմաններում, սակայն միաձուլումների ու կլանումների տեմպերն աճում են բավական արագ: Ներդրումների հոսքերը նվազել են հետևյալ երեք ոլորտներում՝ գյուղատնտեսություն, վերամշակող արդյունաբերություն և ծառայությունների ոլորտ: Տուժել են նաև ոչ միայն ցիկլային զարգացում ապրող ոլորտները, այլև մեքենաշինությունը և քիմիական արդյունաբերությունը: 2009թ. ներդրումները կրճատվել են նաև այնպիսի ոլորտներում, որոնք առաջնային փուլում չէին ‘զգում’ ճգնաժամի բացասական ազդեցությունը, դրանք են՝ դեղագործությունը և սննդի արդյունաբերությունը⁵⁶: 2009թ. ներդրումներն աճել են, 2008թ. նկատմամբ, միայն մի քանի ոլորտում. էլեկտրամատակարարում, գազամատակարարում և ջրամատակարարում, ինչպես նաև էլեկտրական մեքենաների արտադրություն, շինարարություն և հեռահաղորդակցություն: Ընդհանուր առմամբ՝ ճգնաժամի արդյունքում ամենաշատը տուժել է վերամշակող արդյունաբերության ոլորտը, ինչը վկայում է միաձուլումների և կլանումների ծավալների անկումը՝ 2008թ. համեմատ 77%-ով: Գյուղատնտեսության և ծառայությունների ոլորտներում այդ գործարքների ծավալներն անկում են ապրել համապատասխանաբար 47%-ով և 57%-ով: Սակայն պետք է նշել, որ ֆինանսական ծառայությունների առումով միաձուլումների և կլանումների գործարքների գնային անկումը կազմել է 87%: 8 տարի անընդմեջ ներդրումների ծավալների աճից հետո Հարավ-Արևելյան Եվրոպայում ու

⁵⁶ United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2013, p. 216

ԱՊՀ երկրներում 2009թ. արձանագրվեց անկում մինչև 69 մլրդ ԱՄՆ դոլլար, ինչը 2008թ. համապատասխան ցուցանիշին զիջում է 43%-ով: Թեև 2009թ. ներդրումների ծավալները նվազել են երկու տարածաշրջաններում, սակայն անկումը զգալի է եղել ԱՊՀ երկրների համար: Ներքին թույլ պահանջարկը, բնական ռեսուրսների ոլորտում սպասվող ցածր եկամուտների մակարդակը, ներդրումների աղբյուրների թուլացումը հանգեցրին Ռուսաստանում կատարվող ներդրումների ծավալների 2 անգամ կրճատման: Չնայած դրան, Ռուսաստանը 2009թ. շարունակում էր պահպանել 6-րդ տեղը աշխարհում՝ ներդրումների համար գլխավոր օբյեկտ հանդիսացող երկրների ցուցակում: Միաժույլումների և կլանումների շուկան անկում ապրեց հիմնականում ԵՄ երկրներում գործող ընկերությունների ակտիվության կտրուկ նվազմամբ, որոնք խոշոր ներդրողներ են տարածաշրջանում: Միաժամանակ դիտարկվել է նաև զարգացող երկրներից ներդրումների աճ, մասնավորապես՝ Չինաստանից: Ի տարբերություն ներդրումների ներհոսքի ծավալների անկման, ներդրումների արտահանման ծավալների մեծ անկում չի արձանագրվել: 2009թ. այն կազմել է -16%: 2009թ. Ռուսաստանը, որ համարվում էր ներդրումների խոշոր աղբյուր, ներդրումներ իրականացնելով տարածաշրջանից դուրս՝ դարձավ զուտ արտաքին ներդրող: Այնպիսի գործոններ, ինչպես հումքի գների կայունացումը, սեփականաշնորհման նոր փուլը, տնտեսական վերելքը, հումքի խոշոր արտահանող երկրներում (Ղազախստան, Ռուսաստան և Ուկրաինա) պետք դառնան տարածաշրջանում ներդրումների ծավալների արագ վերականգնման հենք: Հարավ-Արևելյան Եվրոպայի բանկային ոլորտում կատարվող ներդրումների ծավալներն աճել են սկսած 2000-ից՝ ի հաշիվ վերակառուցման և սեփականաշնորհման գործընթացի: Արդյունքում՝ 2008թ. վերջին բանկային ակտիվների 90%-ը պատկանում էր օտարերկրյա սեփականատերերին⁵⁷: Օտարերկրյա բանկերը դրական դեր են խաղացել տարածաշրջանում ֆինանսական ճգնաժամի պայմաններում: Սակայն Հունաստանի պետական պարտքային ճգնաժամը բերեց այն մտայնության, որ օտարերկրյա խոշոր բանկերի առկայությունը կարող է դառնալ նոր ուղի, որի միջոցով համակարգային ռիսկերը կտեղափոխվեն տարածաշրջան: Ներդրումների ծավալների զգալի անկում արձանագրվել է զարգացած երկրներում: Անկումը կազմել է 44% (566 մլրդ ԱՄՆ դոլլար): Սակայն 2009-2010թթ.

⁵⁷Web page of United Nations Conference on Trade and Development (տեղեկատվությունը հասանելի է unctad.org/diae հասցեում)

արձանագրված անկումը այնքան կտրուկ չէր, որքան 2000-2003թթ., թեև տնտեսական և ֆինանսական ընթացիկ ցնցումները ավելի լուրջ էին: Այդ գործընթացն ամենաշատը ազդել է Հյուսիսային Ամերիկայի վրա, այն դեպքում երբ ԵՄ 27 անդամ երկրները բավական լավ պաշտպանվել են, մասնավորապես Գերմանիայում նույնիսկ արձանագրվել է ներդրումների ծավալների 46%-ով աճ՝ հիմնականում ներֆիրմային վարկավորման կտրուկ աճի արդյունքում: Մյուս կողմից՝ ներդրումների ևս մեկ խոշոր օբյեկտ հանդիսացող երկրում՝ Մեծ Բրիտանիայում ներդրումները 2008թ. համեմատ նվազել են 50%-ով: Միծուլումներն ու կլանումների ծավալները զարգացած երկրներում նվազել են 2/3-ով: Միաժամանակ՝ համապատասխան գործարքները վերամշակող արդյունաբերությունում կրճատվել են 80%-ով: Տնտեսական վիճակի փոքր-ինչ աշխուժացումը 2010թ. 1-ին կիսամյակում կայունացրեց ներդրումների ծավալները: Ազատականացման շարունակական գործընթացը այնպիսի ոլորտներում, ինչպես էլեկտրաէներգետիկան, տարածաշրջանային ինտեգրման գործընթացի զարգացումը և ՎԱԿ-երի կողմից պահպանվող հետաքրքրությունը, պետք է ապահովեն զարգացած երկրներում ներդրումների ծավալների վերականգնում միջնաժամկետ հեռանկարում: Սպասվում է նաև, որ 2009թ. արձանագրված ներդրումների արտահոսքի 48% ամկումից հետո կսկսվի վերականգնման գործընթաց՝ ի հաշիվ ողջ աշխարհում և մասնավորապես զարգացող երկրներում տնտեսական վիճակի բարելավման⁵⁸: Սակայն նման սպասումները կարող են չարդարանալ՝ պայմանավորված Եվրոպայի մի շարք երկրներում առաջ եկած պարտքային ճգնաժամի պատճառով, որն էլ կարող է տարածվել եվրոյի գոտու վրա: Տնտեսական անկումը զարգացած երկրներում վերականգնեց այն մտավախությունը, որ արտադրության աճող միջազգայնացումը կարող է զբաղվածության խնդիրներ ստեղծել սեփական տանը: Վերջին տասնամյակում ներդրումների արտահոսքի աճի պայմաններում զարգացած երկրների ՎԱԿ-երի աշխատակիցները զբաղված են եղել հիմնականում արտերկրում: Միաժամանակ՝ ներդրումները թույլ են տալիս պահպանել աշխատատեղերը և մեծացնել տեղական զբաղվածությունը, եթե դրանց բաշխման արդյունքում արտահանվում է բազային պետության արտադրանքը, կամ մեծանում է ներդրումային ընկերության մրցունակությունը: Անցկացված հետազոտությունները չեն տալիս միանշանակ

⁵⁸ OECD International Direct Investment Statistics, 2013, pp. 42-43

պատասխան՝ ներդրումների արտահոսքի ազդեցության աստիճանի, տեղական շուկայում աշխատատեղերի կրճատման մասին: Ամեն դեպքում հետևանքների բնույթը կախված է հիմնականում ներդրումների տեսակներից, մասնաճյուղերի տեղաբաշխման աստիճանից և զբաղվածության ոլորտում ՎԱԿ-երի ռազմավարությունից⁵⁹:

2010թ ներդրումներն աճել են՝ դառնալով 1,4 տրիլիոն, 2011-ին՝ 1,6: 2012թ. համաշխարհային ՕՌԻՆ-ները 18%-ով կրճատվեցին մինչև 1.35 տրիլիոն դոլար: Այդ կտրուկ անկումը հակադարձեց մյուս հիմնական տնտեսական ցուցանիշներին, որոնցից են ՀՆԱ-ն, Միջազգային առևտուրը և զբաղվածությունը, որոնցից յուրաքանչյուրը դինամիկայի դրական աճ ցուցաբերեց համաշխարհային մակարդակով: Խոշոր երկրներում տնտեսական անկայունությունը և քաղաքական տարակուսանքը ներդրողներին ստիպեցին զգուշանալ: Բացի այդ, մի շարք վերազգային կորպորացիաներ ներդրումները տեղափոխեցին արտասահման, այդ թվում ակտիվների վերակազմավորման շնորհիվ ներդրումները դուրս բերեցին և տեղաբաշխեցին: Պարզվեց, որ ՕՌԻՆ-ի աճը հեշտ չէ, և կարող է տևել ավելի երկար, քան կանխատեսվում էր:

Սակայն 2012-2013 ժամանակահատվածում կրկին գրանցվել է աճ և 2013 թվականին կազմել 1400 մլրդ. դոլար: 2013թ. օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների գլոբալ հոսքը 2012թ. համեմատ ընդանուր առմամբ աճել է 11%-ով: 2013թ. զարգացած երկրների պարագայում ՕՌԻՆ-ները աճել են 12%-ով՝ հասնելով 576 միլիարդ դոլարի, որը սակայն ընդամենը 44% է 2007թ. ցուցանիշի:

Սակայն 2013թ.-ից սկսած համաշխարհային ՕՌԻՆ ներհոսքը անկայուն վարքագիծ դրսևորեց՝ նախ նվազելով 2013-2014թթ., 2015թ. աճ արձանագրվեց, իսկ 2016թ. կրկին առաջ եկան անկումային երևույթներ: Վերջին տարիների ՕՌԻՆ հետագիծը կարելի է բացատրել աշխարհաքաղաքական անկայուն իրավիճակով: Սակայն, ինչ խոսք, վերոնշյալ միտումը միանման կերպով չի դրսևորվել անցումային, զարգացած և զարգացող երկրներում:

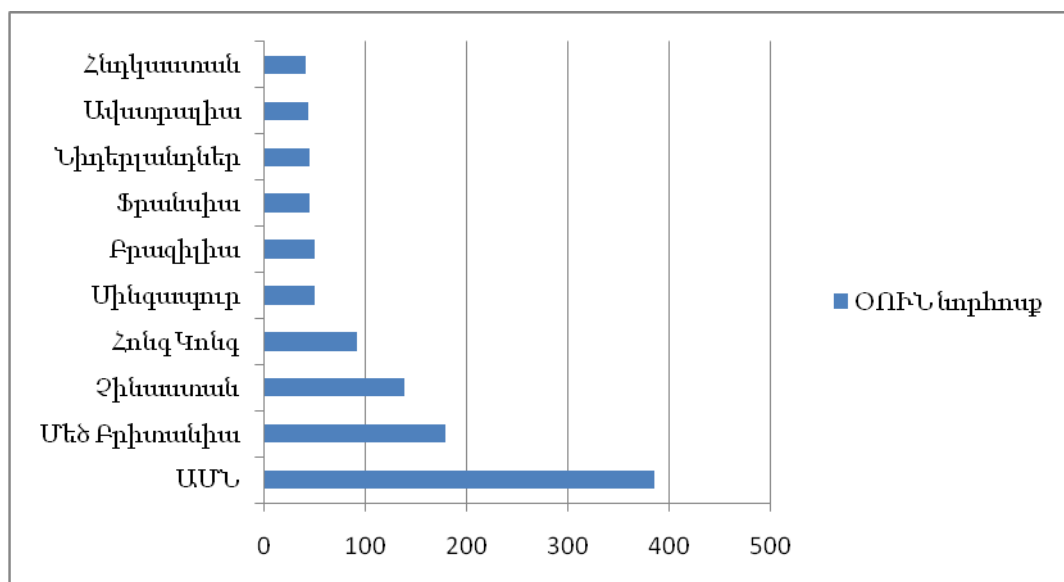
Զարգացող երկրներում օտարերկրյա ներդրումների ծավալները 2013-ին կազմել են համաշխարհային մակարդակի կեսից ավելին (52%)՝ հասնելով 759 մլրդ ԱՄՆ

⁵⁹ World Investment Report 2010: Investing in a low-carbon economy, New York, 2010, p. 14

դրլարի: Անցումային տնտեսությամբ երկրներում ներդրումների հոսքը կազմել է 126 մլրդ ԱՄՆ դոլար, ինչը 45%-ով ավելի է նախորդ տարվանից:

2013թ. օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների հոսքը զարգացող և անցումային տնտեսությամբ երկրներում արձանագրել է նոր ռեկորդային մակարդակ, մինչդեռ զարգացած երկրներում շարունակվել է անկման միտումը:

2016թ. օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների գլոբալ հոսքը 2015թ. համեմատ (1.77 տրլն ԱՄՆ դոլար) ընդանուր առմամբ նվազել է մոտ 2%-ով և կազմել 1.74 տրլն ԱՄՆ դոլար: Այս շրջանում օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների համար ամենագրավիչ երկրների հնգյակը գլխավորում է ԱՄՆ-ը (385 մլրդ ԱՄՆ դոլար), որին հետևում են Մեծ Բրիտանիան (179 մլրդ ԱՄՆ դոլար), Չինաստանը (139 մլրդ ԱՄՆ դոլար), Հոնկոնգը (92 մլրդ ԱՄՆ դոլար) և 5-րդ տեղը հավասարապես կիսում են Սինգապուրը և Բրազիլիան (50 մլրդ ԱՄՆ դոլար)⁶⁰:

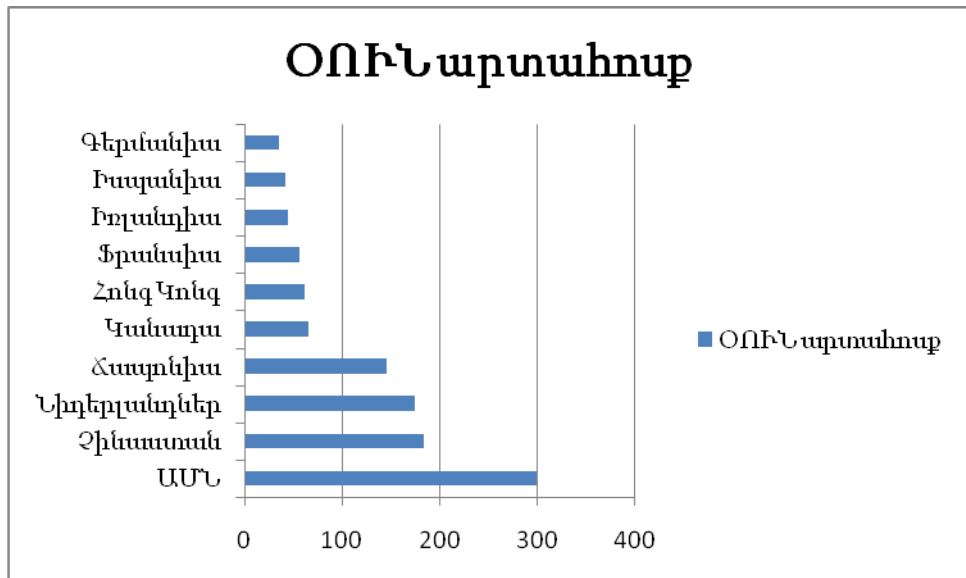

Գծապատկեր 4. Ամենախոշոր ՕՈՒՆ-ներ ընդունող 10 երկրները 2016թ. (մլրդ դոլար)⁶¹

Ամենախոշոր ներդրումներ կատարող երկրների հնգյակը ներկայացնում են ԱՄՆ-ը, Չինաստանը, Նիդերլանդները, Ճապոնիան և Կանադան:

⁶⁰ Web page of United Nations Conference on Trade and Development (տեղեկատվությունը հասանելի է http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia2017d1_en.pdf հասցեում)

⁶¹ UNCTAD, World Investment Report, 2017, p. 14

Գծապատկեր 5. Ամենախոշոր ներդրումներ կատարող 10 երկրները 2016 (մլրդ ԱՄՆ դոլար)⁶²

Զարգացող երկրներում օտարերկրյա ներդրումների ծավալները 2016-ին կազմել են համաշխարհային մակարդակի 37%-ը՝ հասնելով 646 մլրդ ԱՄՆ դոլլարի: Անցումային տնտեսությամբ երկրներում ներդրումների հոսքը 2016թ. կազմել է 67.7 մլրդ ԱՄՆ դոլլար, ինչը մոտ 15%-ով պակաս է, քան 2015թ. ցուցանիշը: Իսկ զարգացած երկրներում 2016թ. ՕՈՒՆ ներհոսքը կազմել է համաշխարհայինի մոտ 59%-ը⁶³:

Աղյուսակ 3-ում ներկայացված է ՕՈՒՆ-ների տարածաշրջանային բաշխվածությունը:

Եվրամիության մի շարք երկրներում (առաջին հերթին՝ Բելգիայում, Իռլանդիայում, Նիդերլանդներում և Լյուքսեմբուրգում) ակնհայտ են վերականգնման նշանները:

⁶² UNCTAD, World Investment Report, 2017, p. 4

⁶³ Web table 1, FDI inflows, by regions and economy, 1990-2016 (www.unctad.org)

ՕՈՒՆ-ների ներհոսքը ըստ առաջատար տարածաշրջանների, 2014-2016թթ⁶⁴

(մլրդ ԱՄՆ դոլար)

	2014	2015	2016	Միջին աճի տեմպ 2014-2016(%)
Աշխարհ	1324	1774.0	1746	16
Զարգացած երկրներ	563	984	1032	40
Եվրոպա	272	566	533	51
Հյուսիսային Ամերիկա	231	390	425	38
Զարգացող երկրներ	704	752	646.0	-3.5
Աֆրիկա	71	61	59	-8.5
Լատինական Ամերիկա, Կարիբյան ավազան	170	165	142	-8.5
Ասիա	460	524	443	-0.5
Անցումային երկրներ	57	38	68	23.5

Ինչպես նկատում ենք, 2014-2016թթ. ՕՈՒՆ ներհոսքի աճի միջին տեմպը բավական մեծ է եղել զարգացած և անցումային երկրներում, իսկ զարգացող երկրներում միջինացված ցուցանիշով այն եղել է բացասական:

Զարգացած երկրներում ՕՈՒՆ ներգրավման համար նշված ժամանակահատվածում առավել գրավիչ են եղել ՏՏ և հեռահաղորդակցության ոլորտները՝ 55%⁶⁵: Անցումային տնտեսությամբ երկրներում ևս ՕՈՒՆ ներգրավման համար ամենագրավիչ ոլորտը եղել է ՏՏ և հեռահաղորդակցությունը, իսկ զարգացող երկրներում՝ գյուղատնտեսությունը: Աֆրիկյան երկրներում դրանից զատ գրավիչ են համարվել սննդամթերքի և խմիչքի արտադրության ոլորտները, իսկ ասիական երկրներում՝ քիմիական արդյունաբերության ոլորտը:

ՕՈՒՆ հոսքի կեսից ավելին 2016թ. բաժին է ընկել Մեծ 20-յակի(G20) երկրներին՝ 66%, ԲՐԻԿՍ՝ Բրազիլիա, Ռուսաստան, Հնդկաստան, Չինաստան և Հարավաֆրիկյան

⁶⁴ Web page of United Nations Conference on Trade and Development (տեղեկատվությունը հասանելի է http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia2017d1_en.pdf հասցեում)

⁶⁵ UNCTAD, World Investment Report, 2017, p. 8

Հանրապետություն, երկրներին բաժին է ընկնում համաշխարհային ՕՌԻՆ ներհոսքի 16%-ը⁶⁶:

G20-ի երկրներում 2016թ. 2015թ. համեմատ ՕՌԻՆ ներհոսքն աճել է 29%-ով, սա ամենաբարձր աճի ցուցանիշն է՝ սկսած 1999թ.-ից: Այս ցուցանիշը հիմնականում պայմանավորված է Մեծ Բրիտանիայում, ԱՄՆ-ում Ավստրիայիայում և ՌԴ-ում ՕՌԻՆ ներհոսքի զգալի աճով: Հարկ է նշել նաև, որ G20-ը նաև հանդիսանում է ամենամեծ ՕՌԻՆ զուտ արտահոսք ապահովող երկրների խումբը: ՕՌԻՆ ներհոսքի հաջորդ մեծ հոսքն ուղղվում է դեպի ասիական և խաղաղօվկիանոսյան երկրների խումբ: Այս խմբի երկրներին բնորոշ է ներխմբային ՕՌԻՆ ներհոսքը, այսինքն՝ տվյալ տարածաշրջանի երկրները հիմնականում ՕՌԻՆ իրականացնում են տարածաշրջանի ներսում:

2015թ. համեմատ 2016թ. Հյուսիսամերիկյան ազատ առևտրի գոտում (NAFTA) ՕՌԻՆ հոսքն աճել է շուրջ 7%-ով: NAFTA-ն նաև հանդիսանում է ՕՌԻՆ զգալի արտահոսք ապահովող երկրների խումբ, ընդ որում NAFTA-ին է բաժին ընկնում աշխարհի խոշորագույն 500 կազմակերպությունների 30%-ը⁶⁷:

Անդրադառնալով BRICS երկրների խմբին՝ հարկ է նշել, որ 2016թ. ՌԴ-ի, Հնդկաստանի և ՀԱՀ-ի ՕՌԻՆ ներհոսքի աճը գերազանցել է Բրազիլիայում և Չինաստանում ՕՌԻՆ ներհոսքի անկման տեմպը և վերջնական արդյունքում երկրների խումբն ունեցել է ՕՌԻՆ ներհոսքի աճ:

2015թ. ՕՌԻՆ ոլորտային բաշխման տեսանկյունից կարող ենք ներկայացնել հետևյալ պատկերը՝ 6.5%՝ արդյունաբերության ոլորտ, 5.6%՝ ֆինանսական, 2.6%՝ առևտրի, 1.8%՝ հեռահաղորդակցության ոլորտ: Ընդ որում՝ արդյունաբերության ենթաօլորտներից ամենամեծ ՕՌԻՆ իրականացվել է քիմիական արդյունաբերության ոլորտում⁶⁸:

Անդրադառնալով ՕՌԻՆ ոլորտային բաշխվածությանը՝ կարելի է առանձնացնել որոշակի միտում:

Զարգացող աղքատ երկրները ավելի քիչ են կախված բնական ռեսուրսներից:

⁶⁶ UNCTAD, World Investment Report, 2017, p. 15

⁶⁷ UNCTAD, World Investment Report, 2017, p. 18

⁶⁸ UNCTAD, World Investment Report, 2017, p. 21

Չնայած շատ զարգացող աղքատ երկրներում ՕՈՒՆ-ի կարևոր մասը ավանդաբար ուղղվում է վերամշակման ոլորտին, այսուհանդերձ նոր նախագծերում ներդրումների դինամիկան վերջին 10 տարիների ընթացքում բավական փոփոխվել է: Հանքարդյունաբերության ոլորտում նոր ապրանքի արտադրության մասնաբաժինը երկրից դուրս իրականացվում է Աֆրիկյան երկրներում (26%) և Ռուսաստանում (36%): Եվ եթե խոսենք նախագծերի քանակի մասին, ապա նրանց բաժինը Աֆրիկայում կազմում է ընդամենը 8%, Ռուսաստանում՝ 9%, ինչն էլ բացատրվում է արդյունահանվող արտադրությամբ⁶⁹:

Թերթաքարային գազի մշակումը ԱՄՆ-ում և իր շրջակայքում աղդում է ՕՈՒՆ ներհոսքի վրա:

Թերթաքարային գազի վերջին ռևոլյուցիան արդեն զգալիորեն ներառվում է ՕՈՒՆ-ի հոսքերում: ԱՄՆ-ի նավթագազային արդյունաբերության մեջ թերթաքարային գազի համախմբման արդյունքում արտասահմանյան կապիտալի դերը շուկայում ավելացել է, քանի որ տեղական շուկայի ոչ շատ խոշոր մասնակիցներ սպիտակաձեղն են ծախսերը բաշխել զարգացման և տեղաբաշխման վրա: ԱՄՆ այն ընկերությունները, որոնք վերամշակման և տեղական թերթաքարային գազի շահագործման մեջ ունեն բավական փորձառություն, դառնում են գործընկեր այնպիսի էլեկտրականությամբ զբաղվող օտարերկրյա ընկերությունների հետ, ովքեր դրսում ունեն թերթագազով հարուստ տարածքներ:

Ի լրումն նավթագազային արդյունաբերության, բնական գազի ավելի էժան առկայությունը նպաստում է նոր ներդրումային նախագծերի գրավմանը, այդ թվում ԱՄՆ-ում ՕՈՒՆ-ը մեծանում է քիմիական և փայտի արտադրությունում: ԱՄՆ-ի մասնաբաժինը ներդրումային նախագծերում համաշխարհային ծավալով 2015-2016թթ. կազմել է մոտ 17%⁷⁰: Բացի այս, սպասվում է, որ ԱՄՆ ՎԱԿ-երի հիմնական այն մասը, որը գտնվում է երկրից դուրս ետ կգա և կվերադառնա վերամշակման ոլորտին:

⁶⁹ UNCTAD պաշտոնական կայք էջ, տվյալները հասանելի են <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> հղումով

⁷⁰ UNCTAD պաշտոնական կայք էջ, տվյալները հասանելի են <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> հղումով

Կապված նավթագազային արտադրության արտադրողների առավելության նվազեցման հետ, այն առումով, որ հարուստ նավթագազային ռեսուրս ունեցող երկրներում ծախսերը մեծանում են, ազդեցությունը ՕՈՒՆ-ի վրա սկսում է առաջանալ նաև ԱՄՆ-ից դուրս, հատկապես Արևմտյան Ասիայում: Այսինքն, ՎԱԿ-երը, որոնցից են «Шеврон Филипс кемикал», «Дой кемикал», «ЭксонМобил кемикал» ընկերությունները, կրկին սկսում են հետաքրքրել ԱՄՆ-ին: Անգամ Սովետական Միության նավթագազային արտադրության ընկերությունները, ինչպիսիք են «НОВА кемикал» (Արաբական Էմիրատներ) «Сабик» (Սաուդիան Արաբիա), ներդրումներ են կատարում Հյուսիսային Ամերիկայում:

«Արդյունագրային արգելքը» և հնարավորությունները ձևավորվող շուկայում կազմում են դեղագործական ոլորտի ՕՈՒՆ-ները:

Վերջին տարիների ընթացքում դեղագործական ոլորտի ՎԱԿ-երը գործունեությունը ուղղում են ոչ հիմնական հատվածներին այլ ներքին մշտական հետազոտություններին և վերամշակմանը, ինչպես նաև օգտագործում են թափոնները եկամտի նոր աղբյուր ստանալու և նվազագույն ծախսերով արտադրությունում ապահովելու համար: Այս ոլորտում միջազգային ընկերությունները նպատակադրվում են փոքր արտադրական ծախսերով ստանալ բարձրորակ դեղամիջոցներ, իրենց արտադրությունը տեղակայելով զարգացող երկրներում՝ շուկայի ավելացող պահանջարկի գիտակցությամբ: ՎԱԿ արտասահմանյան գործարքների մասնաբաժինը դեղագործական ոլորտում, ինչը հիմնված է եղել զարգացող և անցումային տնտեսությամբ երկրներում, 2006թ. 4%-ից աճել է մինչև 10% 2010-2012թթ. և 2016թ. հասել է 19.5% ցուցանիշի⁷¹:

ՕՈՒՆ մասնավոր ֆոնդերը «վառողք չոր են պահում»:

Մասնավոր ներդրումային ընկերությունները իրենց գործունեության մեծ մասը դեռևս իրականացնում են Եվրոպայում(ինչը ավանդաբար խողոր շուկաներում արդարացվում է) և ԱՄՆ-ում, ինչպես նաև Ասիական երկրներում՝ պայմանավորված աճի ակտիվությամբ: Նկատելի է մասնավոր ներդրումային ընկերությունների առաջացում, որոնք ձևավորվում են զարգացող երկրներում, չնայած վերջիններս

⁷¹

բավական քիչ են, բայց գործում են ոչ միայն այդ երկրներում, այլ նաև առավել կայուն շուկաներում:

Ազգային բարեկեցության ֆոնդը (ԱԲՖ) դեռ կապարում է ոչ շատ մեծ ՕՈՒՆ-ներ, այն դեպքում երբ պետական ՎԱԿ-երը մեծ դեր են խաղում ՕՈՒՆ-ի հոսքերում:

ԱԲՖ-ն շարունակում է զարգացնել իր գործունեությունը ակտիվների ծավալի առումով՝ աշխարհագրական և մասնաճյուղային ուղղությամբ: ԱԲՖ-ի հսկողության տակ է գտնվում մոտ 6,4 տրիլիոն \$ արժեքի ակտիվներ, որոնք ներդրվում են ողջ աշխարհում՝ ներառյալ Աֆրիկայից մինչև Սահարա: Սահարայում գտնվող նավթ արտադրող երկրները, որոնք գտնվում են Աֆրիկայի ցուցակում, ինքնուրույն հիմանդրել են ԱԲՖ՝ նավթից եկող իրենց հասույթը ղեկավարելու համար: Համեմատելով ԱԲՖ-ի ՕՈՒՆ ակտիվների ծավալը, կարող ենք եզրակացնել որ այն փոքր է, մասնավորապես նշենք, որ այն չի գերազանցում իրենք հսկողության տակ գտնվող ակտիվների 2%-ը, և սահմանափակվում են մի քանի ԱԲՖ-ների ներդրումների ակտիվությամբ:

Այսպիսով, մենք ներկայացրեցինք ՕՈՒՆ տեսական հիմնադրույթները և տարածաշրջանային բաշխվածությունը: Այս եզրույթները հիմք կհանդիսանան ատենախոսության հետագա շարադրանքում հայ-իրանական ներդրումային դաշտի վերլուծության և հեռանկարների բացահայտման համար:

ԳԼՈՒԽ 2. ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՈՒՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՀՀ ՀԵՏ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

2.1. ԻԻՀ օտարերկրյա ներդրումների դինամիկան

Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը գտնվում է Հարավ-Արևմտյան Ասիայում և զբաղեցրած տարածքով աշխարհում գրավում է 18-րդ տեղը, իսկ բնակչության թվաքանակով՝ 17-րդ տեղը (աղյուսակ 4): Չնայած ԻԻՀ նկատմամբ մինչև բավական վերջերս կիրառվող պատժամիջոցների՝ ՀՆԱ-ի ցուցանիշով ևս ԻԻՀ-ն աշխարհում գրավում է առաջատար դիրք՝ 20-րդ տեղը⁷², իսկ ՕՈՒՆ ծավալներով՝ 62-րդ⁷³:

Աղյուսակ 4.

ԻԻՀ. ընդհանուր տեղեկություններ՝ 2015թ. վերջի դրությամբ⁷⁴

ԻԻՀ տարածքը	1648000 քկմ
ԻԻՀ բնակչության թվաքանակը	79109272
Բնակչության կազմը	Պարսիկներ՝ 53%, ադրբեջանցիներ 18%, քրդեր, արաբներ, հայեր և այլն՝ 29%
Հարևան երկրները	Հայաստան, Թուրքիա, Ադրբեջան, Թուրքմենստան, Աֆղանստան, Պակիստան, Իրաք, Օման և ԱՄԷ ⁷⁵
ՀՆԱ՝ ըստ գնողունակության համարժեքության	1371 մլրդ ԱՄՆ դոլար
ՀՆԱ-ի կառուցվածքը	Գյուղատնտեսություն՝ 9.3%, արդյունաբերություն՝ 38.4%, ծառայությունների ոլորտ՝ 52.3%
ՕՈՒՆ	44.64 մլրդ ԱՄՆ դոլար

Իրանն ունի բազմադարյա պատմություն, սակայն ներկայիս Իրանի Իսլամական Հանրապետության հիմքը դրվել է 1979թ.՝ շահի ռեժիմի տապալումից հետո: Ինչպես նկատեցինք, չնայած այն հանգամանքին, որ մինչև 2015թ. ԻԻՀ նկատմամբ համաաշխարհային գերտերությունները սահմանել էին զգալի պատժամիջոցներ,

⁷² Official web page of Central Intelligence Agency (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html#ir> հասցեում)

⁷³ Official web page of Central Intelligence Agency (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2198rank.html#ir> հասցեում)

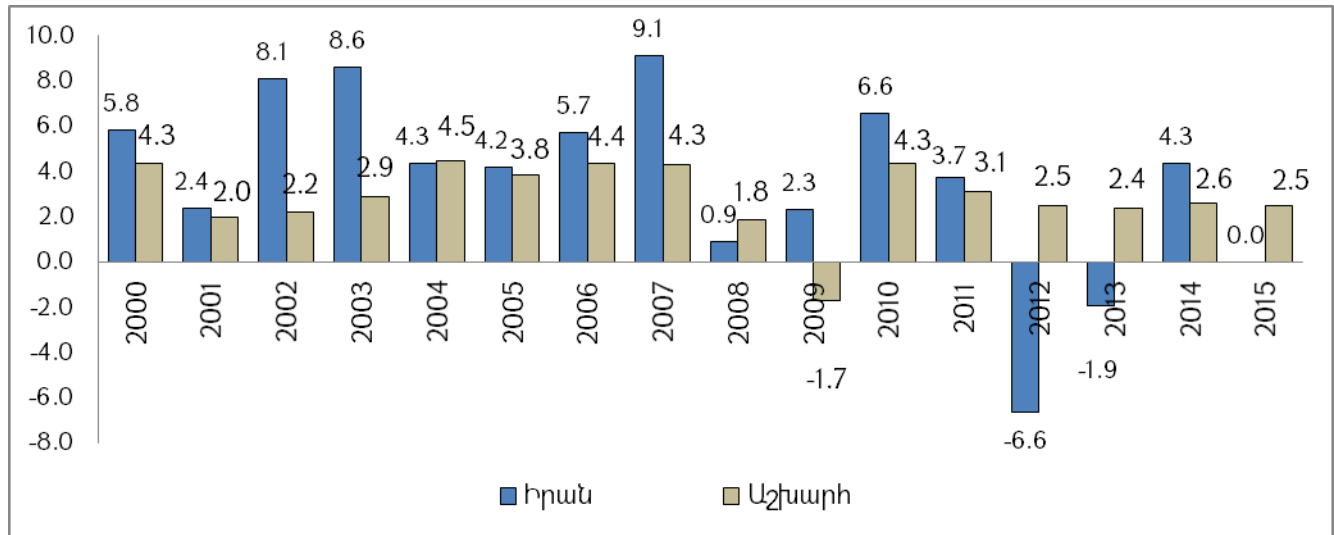
⁷⁴ Knoema's search engine կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է http://knoema.com/IMFWEO2015Apr/imf-world-economic-outlook-weo-april-2015?action=download#_=_ և <http://knoema.ru/atlas/%D0%98%D1%80%D0%B0%D0%BD> հասցեներում)

Official web page of Central Intelligence Agency (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> հասցեում)

⁷⁵ La recherche pour l'Iran, l'Université de Laval, Quebec /Web page du Centre international de recherche en aménagement linguistique de l'Université Laval (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/asie/iran.htm> հասցեում)

այդուհանդերձ վերոբերյալ ցուցանիշների մակարդակով ԻԻՀ-ն աշխարհում զբաղեցնում էր բավական բարձր դիրքեր:

Ներկայացնենք ԻԻՀ տնտեսության և հատկապես՝ ՕՈՒՆ վերլուծությունը՝ համաշխարհային տնտեսության հետ համեմատական անցկացնելով:

Գծապատկեր 6. Տնտեսական աճի ցուցանիշն Իրանում և աշխարհում, 2000-2015թթ., %⁷⁶

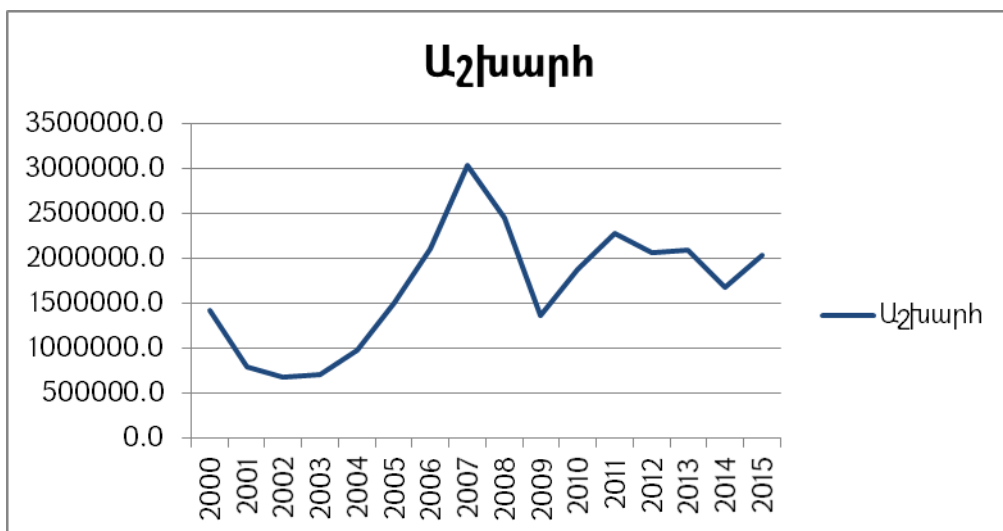
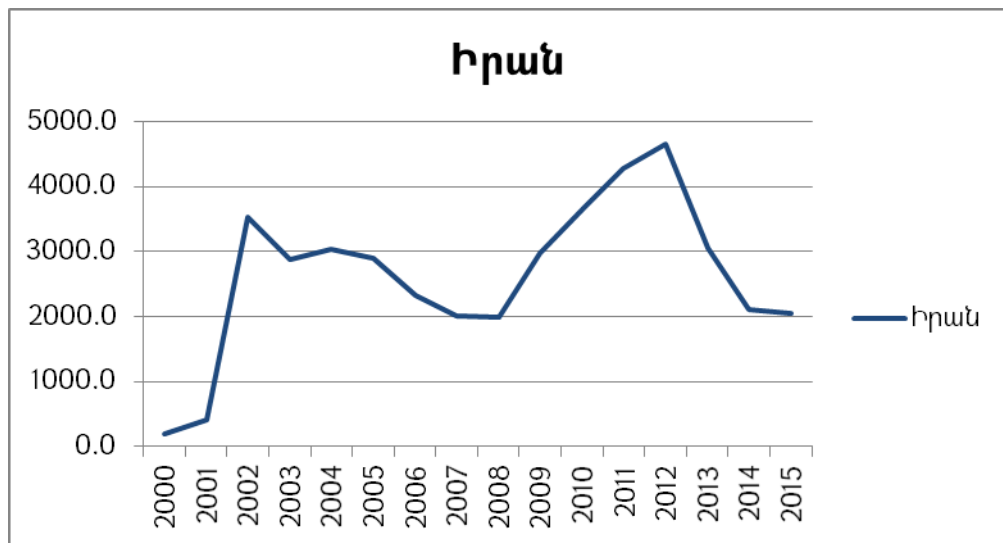
Ինչպես ցույց է տրված գծապատկեր 6-ում, մինչև 2012թ. Իրանի տնտեսական աճը գրեթե միշտ բարձր է եղել համաշխարհային միջինից: Հատկանշական են 2002-2003թթ. և 2007թ. Իրանի տնտեսական աճի ցուցանիշները, որոնք զգալիորեն գերազանցում են համաշխարհային միջինը: Այս հանգամանքը կարելի է բացատրել նրանով, որ 2000թ. և 2004թ. Իրանը հաստատեց երկրի զարգացման հերթական հնգամյա պլանները, որոնցից յուրաքանչյուրում նախատեսվող բարեփոխումների ու ազատականացումների արդյունքն էլ արտացոլվել է տնտեսական աճի ցուցանիշներում: Մեկ այլ հատկանշական հանգամանք ևս՝ 2009թ., երբ համաշխարհային տնտեսությունն անկում էր ապրում համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի արդյունքում, Իրանը գրանցում էր տնտեսական աճ՝ 2009թ. նոր հնգամյա պլանի շրջանակներում: Իսկ ահա 2012-2013թթ. ԻԻՀ տնտեսական անկումը պայմանավորված էր մի շարք էական հանգամանքներով: Նախ և առաջ՝ 2012թ. Swift հաշվարկային համակարգը դադարեց գործել Իրանում, ինչի արդյունքում

⁷⁶ Համաշխարհային Բանկի պաշտոնական կայք (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country=#> հասցեում)

զգալիորեն կրճատվեցին նավթի արտահանումից ստացվող պետական բյուջեի ներհոսքերը: Բացի այդ կիրառվող պատժամիջոցների արդյունքում զգալիորեն արժեզրկվեց իրանական դիալը՝ 2012թ. տարեվերջին նույն տարվա սկզբի հետ համեմատած այն արժեզրկվեց մոտ 4 անգամ:

Բնական է, որ Իրանի տնտեսական աճի վրա իրենց ազդեցությունն են ունեցել բազմաթիվ գործոններ: Տվյալ ատենախոսության շրջանակներում մենք կանդրադառնանք միայն ՕՌԻՆ ազդեցությանը:

Գծապատկեր 7-ում ներկայացված է ՕՌԻՆ ներհոսքը Իրանում և աշխարհում:

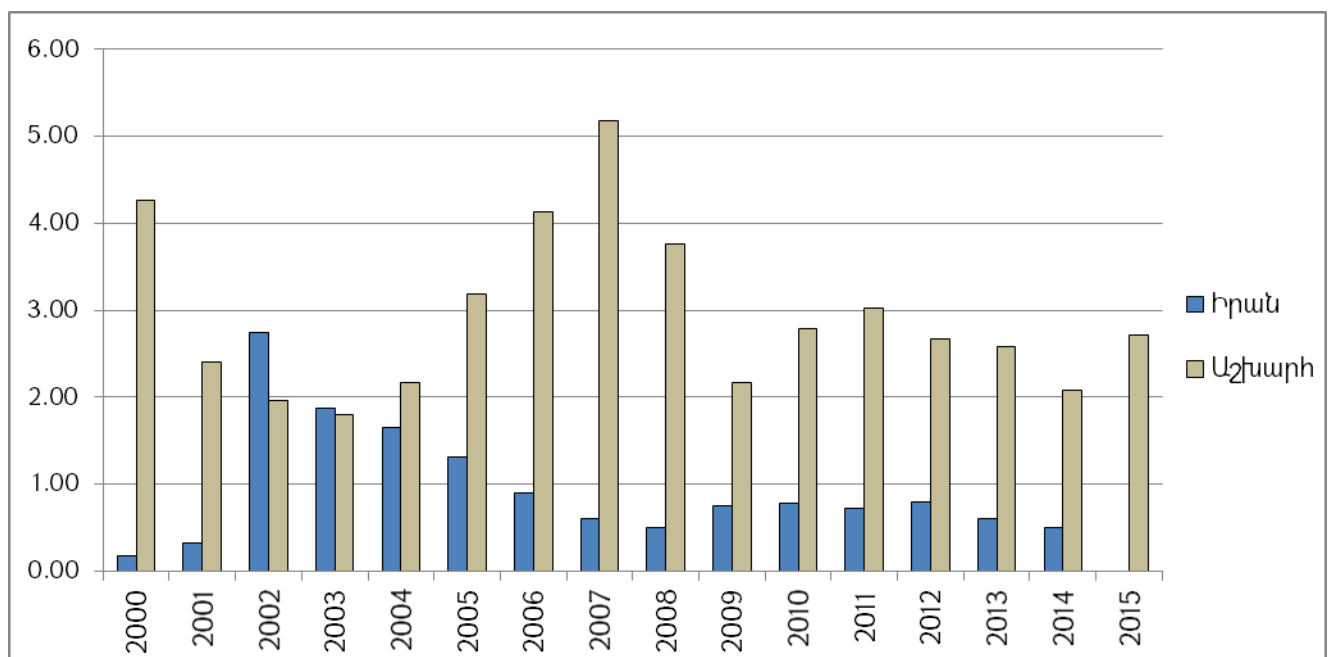
Գծապատկեր 7. ՕՌԻՆ ներհոսքը, 2000-2015թթ., մլն ԱՄՆ դոլար⁷⁷

⁷⁷ Համաշխարհային Բանկի պաշտոնական կայք (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country=#> հասցեում)

Ինչպես երևում է գծապատկերից, ՕՈԻՆ ներհոսքի համաշխարհային միտումները որոշակիորեն տարբերվում են Իրանում ՕՈԻՆ ներհոսքի միտումներից: Առանձնացնենք մի քանի դիտարժան ժամանակահատվածներ: 2000-2002թթ., երբ աշխարհում նկատվում էր ՕՈԻՆ ներհոսքի նվազման միտում, Իրանում գրանցվեց ՕՈԻՆ ներհոսքի աննախադեպ աճ, հատկապես՝ 2001-2002թթ.: Սա հիմնականում պայմանավորված է 2000թ. Իրանում ընդունված զարգացման նոր հնգամյա պլանում նախատեսված բարեփոխումներով և դրանց շրջանակում՝ 2002թ. սկզբին ընդունված ՕՈԻՆ ներգրավման օրենքով, որի քննարկմանը կանդիդատնանք ատենախոսությունում: Ըստ էության, ի թիվս այլ գործոնների այս գործոնը ևս նպաստել է 2002թ. ԻԻՀ 8.1% տնտեսական աճի ձեռքբերմանը: Այնուհետև 2003-2007թթ. ՕՈԻՆ ներհոսքն աշխարհում գրանցում է զգալի աճ, իսկ Իրանում դրա ծավալը որոշակիորեն նվազում է, այդուհանդերձ, սակայն մոտ գտնվելով 2002թ. մակարդակին: 2007թ.-ից, պայմանավորված համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով, աշխարհում ՕՈԻՆ ներհոսքը գրանցել է կտրուկ անկման միտում: Իրանում ևս 2007-2008թթ. 2002թ. աննախադեպ աճից հետո ՕՈԻՆ ներհոսքը գտնվեց ամենացածր մակարդակի վրա՝ իհարկե չհասնելով 2000թ. մակարդակին: Սակայն, ինչպես արդեն նշել ենք, Իրանն աշխարհի այն երկրներից էր, որը կարողացավ տնտեսական աճ ապահովել նաև ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի տարիներին, երբ գրեթե ողջ աշխարհում գրանցվում էր տնտեսական անկում: Ուստի այս հանգամանքը չէր կարող աննկատ մնալ օտարերկրյա ներդրողների համար, ինչի արդյունքում էլ Իրանում կրկին գրանցվեց ՕՈԻՆ ներհոսքի կտրուկ աճ մինչև 2012թ.: Այնուհետ SWIFT հաշվարկային համակարգից Իրանի դուրսմղման, արժույթի կտրուկ արժեզրկման և այլ գործոնների բացասական ազդեցության արդյունքում Իրանում ՕՈԻՆ ներհոսքի անկման միտում գրանցվեց, որը շարունակվեց մինչև դիտարկվող ժամանակահատվածի ավարտը՝ 2014-2015թթ. գրեթե հասնելով ընդհուպ մինչև 2007-2008թթ. անկման մակարդակին:

Անդրադառնանք նաև ՕՈԻՆ/ՀՆԱ հարաբերակցության ցուցանիշի վերլուծությանը:

Ինչպես երևում է գծապատկեր 8-ից, 2004թ.-ից սկսած Իրանում ՕՌԻՆ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը զգալիորեն ցածր է եղել համաշխարհային միջինից, որի պատճառները բազմաթիվ են՝ ԱՄՆ-ի և ԵՄ-ի կողմից ԻԻՀ նկատմամբ կիրառվող պատժամիջոցներ, որոնք շղթայաբար հանգեցնում են այլ տնտեսական գործոնների վատթարացման, կրոնական և մշակութային տարբերություններ, աշխատուժի արտադրողականության և երկրում առկա կրթական մակարդակ և այլն: Այս գործոնների քննարկմանը հետագայում կանդրադառնանք առավել մանրամասն: Պարզապես համադրելով այն հանգամանքը, որ ՀՆԱ-ի մակարդակով Իրանն աշխարհում գրավում է առաջատար դիրքեր, իսկ ՕՌԻՆ/ՀՆԱ հարաբերակցությամբ զգալիորեն զիջում է համաշխարհային միջին ցուցանիշին՝ կարող ենք ասել, որ ներկայումս դեռևս Իրանին չի հաջողվել դառնալ ՕՌԻՆ տեսանկյունից բավական գրավիչ երկիր, որն էլ պայմանավորում է ԻԻՀ ՕՌԻՆ ներհուսքի անկանոն բնույթը:

Գծապատկեր 8. ՕՌԻՆ/ՀՆԱ հարաբերակցությունը, 2000-2015թթ., %

Այդուհանդերձ վերլուծենք ԻԻՀ ՕՌԻՆ ներհուսքի և արտահուսքի առանձնահատկությունները: Անդրադառնալով տարածաշրջանային բաշխվածությանը՝ կարող ենք ասել, որ 1995-2014թթ. Իրանում առավելապես ներդրումներ իրականացրել են եվրոպական երկրները, Իրանի կողմից ներդրումների հոսքը ևս հիմնականում ուղղվել է եվրոպական երկրներ՝ Աղյուսակ 5:

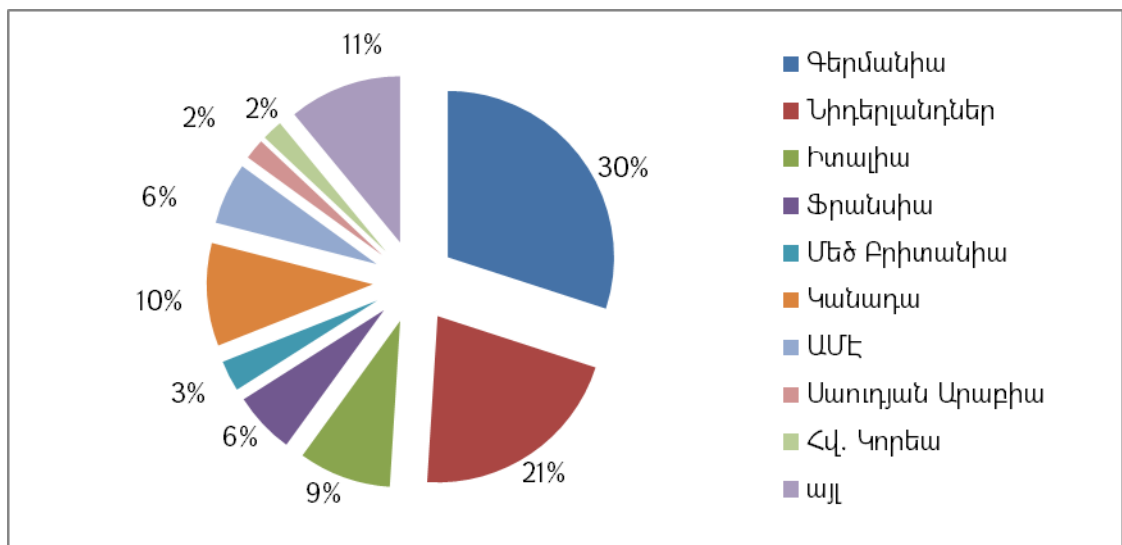
Ընդ որում՝ ասիական երկրներից դեպի Իրան ներդրումների հոսքն աճել է 2008թ.-ից, այդուհանդերձ, սակայն դեռևս ասիական երկրներից ներդրումների ծավալը զգալիորեն զիջում է Եվրոպական երկրներից ներդրումների ծավալին:

Աղյուսակ 5.

ԻԻՀ ՕՌԻՆ ներհոսքը և արտահոսքը 1995-2014թթ., միջին ցուցանիշ⁷⁸

	ԻԻՀ ՕՌԻՆ ներհոսք	ԻԻՀ ՕՌԻՆ արտահոսք
Եվրոպա	62%	75.5%
Ասիա	23%	22%
Ամերիկա	14%	2%
Այլ	1%	0.5%

Ինչպես արդեն նշեցինք, ՕՌԻՆ ներգրավման և պաշտպանության մասին օրենքն Իրանում ընդունվել է 2002թ., ուստի դիտարկենք այդ ժամանակահատվածից մինչ օրս Իրանի ՕՌԻՆ ներհոսքն ու արտահոսքը՝ ըստ երկրների՝ գծապատկեր 9-ում և 10-ում:

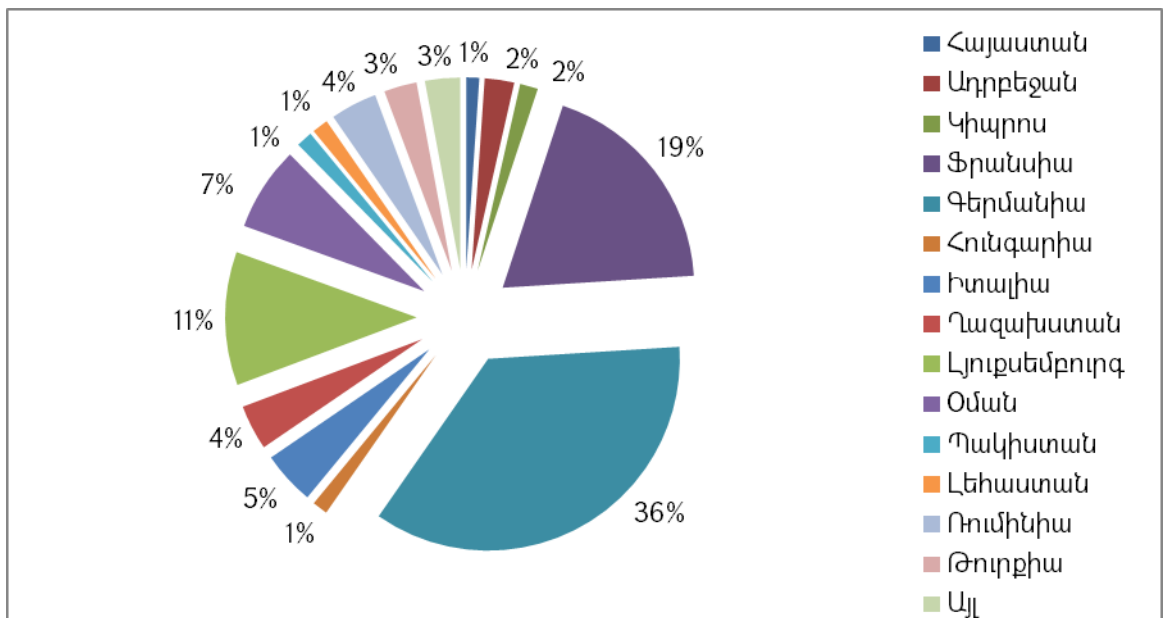

Գծապատկեր 9. Իրանում կատարվող օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ներհոսքը՝ ըստ երկրների, 2002-2014թթ. միջին ցուցանիշ, %⁷⁹

⁷⁸ Հաշվարկը կատարվել է հեղինակի կողմից հետևյալ կայքերի տվյալների հիման վրա. ԻԻՀ ԿԲ պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.cbi.ir/page/8020.aspx> հասցեում), ԻԻՀ Վիճակագրության Կենտրոնի պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=133> հասցեում), Knoema's search engine կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://knoema.com> կայքում), Organization for Investment, Economic and Technical Assistance of Iran պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.investiniran.ir> հասցեում)

Փաստորեն, դիտարկվող ժամանակահատվածում Իրանում հիմնական ներդրումներ իրականացվել են Գերմանիայի, Նիդերլանդների և Կանադայի կողմից՝ 10% և ավելի, իսկ մյուս երկրներից յուրաքանչյուրի կողմից իրականացված ներդրումները միջին հաշվով կազմել են նվազ, քան 10%:

Համանման եղանակով գծապատկեր 10-ից պարզ է դառնում, որ Իրանի կողմից արտերկրում իրականացված ՕՌԽ-ները հիմնականում ուղղվել են Ֆրանսիա, Գերմանիա և Լյուքսեմբուրգ՝ ավելի, քան 10% յուրաքանչյուրում: Հարկ է նշել, որ Հայաստանում Իրանի կողմից կատարված ՕՌԽ կազմում է Իրանի ՕՌԽ արտահոսքի միայն 1%-ը, ինչը բավական ցածր ցուցանիշ է: Այս խնդրի պատճառներին և դրանց լուծմանը կանդրադառնանք ատենախոսությունում:

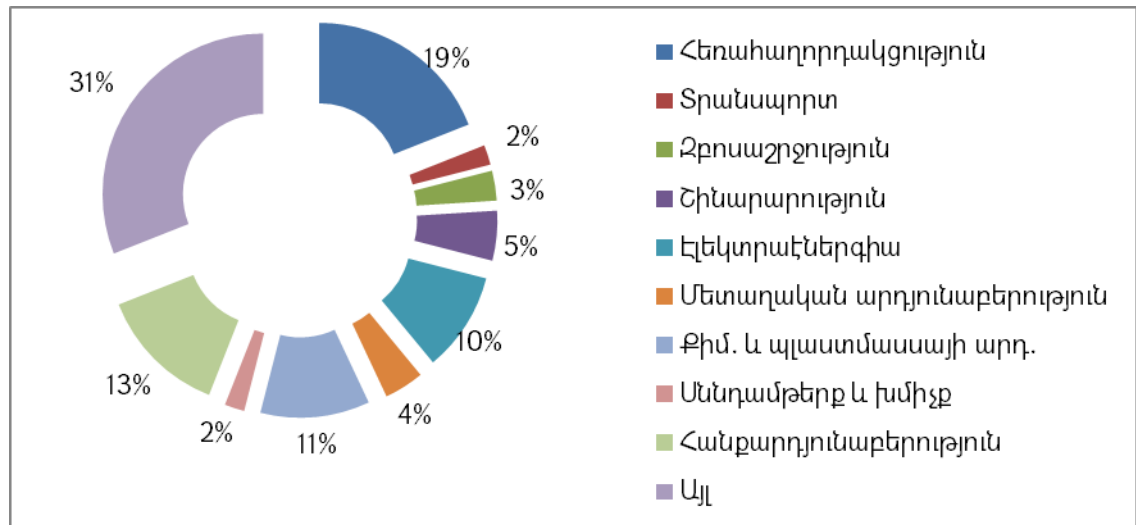
Գծապատկեր 10. Իրանի օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների արտահոսքը՝ ըստ երկրների, 2002-2014թթ. միջին ցուցանիշ, %⁸⁰

Գծապատկեր 11-ում ներկայացված է Իրանում կատարված ՕՌԽ բաշխվածությունն՝ ըստ ենթոլորտների՝ 2002-2014թթ. միջինացված ցուցանիշով: Դիտարկվող ժամանակահատվածում ԻԻՀ ՕՌԽ ներհոսքն ապահովվել է հիմնականում

⁷⁹Հաշվարկը կատարվել է հեղինակի կողմից հետևյալ կայքերի տվյալների հիման վրա. <http://www.cbi.ir/page/8020.aspx>, <http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=133>, <https://knoema.com>, <http://www.investiniran.ir>

⁸⁰Հաշվարկը կատարվել է հեղինակի կողմից հետևյալ կայքերի տվյալների հիման վրա. <http://www.cbi.ir/page/8020.aspx>, <http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=133>, <https://knoema.com>, <http://www.investiniran.ir>

հեռահաղորդակցության, հանքարդյունաբերության, էլեկտրաէներգիայի, քիմիական և պլաստմասսայի արդյունաբերության ոլորտների հաշվին: Մյուս ոլորտներից յուրաքանչյուրում ՕՌԻՆ կազմել է ընդհանուր ՕՌԻՆ-ի նվազ, քան 10%-ը:

Գծապատկեր 11. Իրանի ՕՌԻՆ բաշխվածությունն՝ ըստ ենթաօլորտների 2002-2014թթ., միջինացված ցուցանիշ, %⁸¹

Համաձայն գծապատկեր 11-ի՝ Իրանում ՕՌԻՆ համար առավել գրավիչ է արդյունաբերության ոլորտն իր ենթաօլորտներով, բացառություն է կազմում հեռահաղորդակցության ոլորտը: Այս հանգամանքը բացատրվում է նրանով, որ հեռահաղորդակցության ոլորտում պահանջվող ներդրումները խոշորածավալ են, հատկապես՝ Իրանի նման բազմամիլիոնանոց շուկայում: Իսկ ծառայությունների մյուս ոլորտներում ՕՌԻՆ զգալի ներհոսքի համար անհրաժեշտ է համապատասխան որակավորում ունեցող աշխատուժ, որի ոչ բավարար քանակը ներկայումս Իրանի հիմնախնդիրներից է: Ինչ վերաբերում է արդյունաբերության ենթաօլորտներին, ապա դրանց ՕՌԻՆ գրավչությունը հիմնականում պայմանավորված է Իրանի շուկայի մեծությամբ և Իրանի նկատմամբ կիրառվող պատժամիջոցների արդյունքում առաջացած ներմուծման-արտահանման խնդիրներով:

Այսպիսով մենք ներկայացրեցինք ԻԻՀ ՕՌԻՆ ներհոսքի և արտահոսքի վիճակագրությունը, որքանով որ դա հնարավոր էր իրականացնել առկա սուղ

⁸¹ Հաշվարկը կատարվել է հեղինակի կողմից հետևյալ կայքերի տվյալների հիման վրա. <http://www.cbi.ir/page/8020.aspx>, <http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=133>, <https://knoema.com>, <http://www.investiniran.ir>

վիճակագրական տվյալների հիման վրա: Դրա արդյունքում բացահայտվեցին մի շարք փաստեր և խնդիրներ, որոնց մեկնաբանման համար անհրաժեշտ է իրականացնել առավել մանրագնին ուսումնասիրություն: Նախ և առաջ հարկ ենք համարում վերլուծել ԻԻՀ ՕՈԻՆ օրենսդրական դաշտը, որը մեզ թույլ կտա առավել հանգամանալից պատկերացնել վերոնշյալ ՕՈԻՆ ներհուսքի տատանումները:

ԻԻՀ-ում ներդրումային դաշտը կարգավորող առաջին՝ “Ներդրումների ներգրավման և պաշտպանության” օրենքը ընդունվել է 1965թ., որը նախատեսում էր բազմաթիվ սահմանափակումներ: Հետագայում ընդունվեցին ներդրումային դաշտը կարգավորող ավելի մեղմ օրենքներ և իրավական ակտեր, որոնք աստիճանաբար առավել մեծ չափով էին նպաստում ՕՈԻՆ ներհուսքին:

Իրաքյան պատերազմի ավարտին Իրանը կանգնած էր մի լուրջ հիմնախնդրի առջև՝ առկա ներքին ներդրումները բավարար չէի և Իրանը կարող էր կորցնել նավթային եկամուտները, եթե ՕՈԻՆ ներգրավման համար առավել նպաստավոր պայմաններ չստեղծեր: Այս իրավիճակը ստիպեց 1989թ. ընդունվող առաջին հնգամյա պլանում նախատեսել օտարերկրյա ներդրման նոր տեսակ, երբ օտարերկրյա ներդրումն իրականացվում էր “Հետգնման համաձայնագրի” հիման վրա: Սա իրենից ենթադրում էր օտարերկրյա ներդրում որոշակի ժամանակահատվածով, որից հետո Իրանի կառավարությունը, երկրի շահերից ելնելով, իրավունք ունի օգտագործել հետգնման գործարքը: Ընդ որում, տվյալ հնգամյա պլանում նախատեսվող հետգնման տարբերակը չէր կարող բավական գրավիչ լինել օտարերկրյա ներդրողի համար, քանզի նախատեսում էր շահույթի հայրենադարձում ոչ թե դրամական արտահայտությամբ, այլ բնամթերքի տեսքով, որն արտադրվել էր տվյալ ներդրման արդյունքում: Հասկանալի է, որ սա 1965թ. ընդունված օրենքի համեմատությամբ քայլ առաջ էր ՕՈԻՆ ներգրավման տեսանկյունից, սակայն դեռևս շատ հեռու՝ իրականում ներդրումային գրավչության ապահովման համար: Այս դրույթն առավելագույնը կարող էր գրավել կարճաժամկետ ներդրումներ, որոնք երկրի հեռանկարային զարգացման համար էական նշանակություն չէին ունենա:

ՕՈՒՆ ներգրավման տեսանկյունից հաջորդ բարեփոխումն իրականացվեց 1994թ.՝ 2-րդ հնգամյա պլանով, որով մի շարք մեղմացումներին զուգահեռ նաև հաստատվեց Ազատ տնտեսական գոտիների մասին օրենքը⁸²:

Նշվում էր, որ ԻԻՀ-ում օտարերկրյա ներդրումները կարող են իրականացվել հետևյալ տեսքով՝

1. Կոշտ արժույթով դրամական ներդրումներ,
2. Մեքենա–սարքավորումներ,
3. Հումք,
4. Հեղինակային իրավունք, առևտրային նշաններ, “նոու–հաուներ”

5. Արդեն իսկ իրականացված օտարերկրյա ներդրման արդյունքում ստացվող շահաբաժինների վերաներդրում:

Սակայն Իրանում ներդրումային գրավիչ միջավայրի ստեղծման նպատակով բեկումնային տարի կարելի է համարել 2002թ.-ն, երբ ընդունվեց Ներդրումների խթանման և պաշտպանության օրենքը(FIPPA): Մինչ օրս սա հանդիսանում է Իրանում ՕՈՒՆ միջավայրի ձևավորման հիմքը: Ներդրումների խթանման և պաշտպանության օրենքը նախատեսում էր աննախադեպ բարեփոխումներ, ինչպիսիք չէին եղել նախորդող գրեթե չորս տասնամյակում: Հենց այս հանգամանքն էլ նպաստեց, որ 2002-2003թթ. ԻԻՀ-ում նկատվի ՕՈՒՆ զգալի ներհոսք: Այս օրենքի համաձայն՝ Իրանում ներդրումների ներգրավման համար պատասխանատու մարմին է հանդիսանում Իրանում ներդրումների տնտեսական և տեխնիկական աջակցման կազմակերպությունը (www.investiniran.ir), որի կազմում առկա է առանձին ստորաբաժանում՝ օտարերկրյա ներդրողներին ծառայությունների մատուցման կենտրոն, որը աջակցություն է ցուցաբերում բոլոր օտարերկրյա ներդրողներին ներդրումային լիցենզիայի ստացման գործընթացում, ընդհուպ մինչև՝ ներդրումային պլանի կազմման հարցերում:

Ներդրումային լիցենզիայի ստացումը բավական հեշտացնում է ճիշտ մշակված ներդրումային պլանը:

⁸² Tavakoli Akbar and Khataei Mahmood, The Host Iranian Economy and Foreign Direct Investment: A Comparative Analysis, Money and Economy, Vol. 5, No.1 (<http://jme.mbri.ac.ir/article-1-33-en.pdf>)

Իրանի կառավարությունը ներդրումների լիցենզիայի տրամադրման դեպքում հաշվի է առնում հետևյալ գործոնները.

- Ներդրումները անպայմանորեն պետք է նպաստեն տնտեսական աճի ձեռքբերմանը և տեխնոլոգիաների զարգացմանը, արտադրվող ապրանքի որակի և արտահանման ծավալների մեծացմանը, ինչպես նաև՝ երկրում զբաղվածության աճին:
- Օտարերկրյա ներդրումները չպետք է վտանգեն ԻԻՀ ազգային անվտանգությունը, չպետք է աղտոտեն շրջակա միջավայրը և չպետք է խոչընդոտեն երկրի ներքին ներդրողների գործունեությանը:
- Օտարերկրյա ներդրողները չպետք է Իրանի կառավարությունից ստանան մենաշնորհային շուկա ձևավորելու կամ մենաշնորհային շուկայում գործելու իրավունք:
- Տնտեսության յուրաքանչյուր ոլորտում օտարերկրյա ներդրողի կողմից արտադրված ապրանքները չպետք է գերազանցեն տվյալ ոլորտի 25%–ը, իսկ ենթոլորտի՝ 35%: Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ պայմանը էական է ներքին արտադրության պարագայում, սակայն նման խիստ չափանիշներ չեն գործում արտահանող ձեռնարկությունների համար՝ բացառությամբ նավթա–գազային ոլորտի:

Օտարերկրյա ներդրումը կարող է նաև չպաշտպանվել համաձայն 2002թ. ընդունված օրենքով՝ հետևյալ դեպքերում՝

- ՕՈԻՆ համար արգելված ոլորտներում ներդրում կատարելիս,
- Մենաշնորհային շուկայում ներդրում կատարելիս,
- Երբ օտարերկրյա ներդրումն ամբողջությամբ մասնավոր հատվածին չի պատկանում, դրանում մասնակցում է նաև որևէ երկրի կառավարություն:

Այսուհանդերձ, 2002թ. ընդունված օրենքը, ինչպես արդեն նշել էինք, զգալի բարեփոխումներ է իրականացրել ներդրումային ոլորտում: Անդրադառնանք դրանց քննարկմանն առանձին–առանձին:

1. Ներդրումների խթանման և պաշտպանության նախկին օրենքում նշվում է, որ տվյալ օրենքով նախատեսված արտոնությունները տրամադրվում են միայն այն երկրների ռեզիդենտներին, որոնց հետ ԻԻՀ–ն ունի փոխադարձ ներդրումների

ներգրավման և պաշտպանության համաձայնագրեր: Բացի այդ, չի թույլատրվում 100% օտարերկրյա կապիտալով ձեռնարկության հիմնումը: Նոր օերնքը՝ FIPPA-ն, սակայն լրացրել է այս բացը՝ նշելով, որ ԻԻՀ-ում կատարվող օտարերկրյա ներդրումները պաշտպանվում են օրենքով՝ անկախ ներդրողի ռեզիդենտությունից⁸³:

2. ՕՈԻՆ-ով գործող ձեռնարկության՝ օրենքով սահմանված դեպքում, ազգայնացման պարագայում նախկին օրենքը նախատեսում էր “արդարացի” փոխհատուցում, որը տվյալ պարագայում որոշում կայացնողի արդարամտությանն էր թողնված: Մինչդեռ ներկայիս օրենքը նման դեպքերի համար նախատեսում է փոխհատուցում՝ իրական շուկայական արժեքի չափով:
3. Նախկին օրենքը թույլատրում էր ներդրողի կողմից ստացված շահույթի դրամական տեսքով հայրենադարձում միայն արտահանող ձեռնարկություններից, մյուս բոլոր դեպքերի համար, ինչպես արդեն քննարկել ենք, նախատեսվում էր շահույթի հայրենադարձման բնամթերային տարբերակը: Ներկայիս օրենքը, սակայն հաշվի է առել օրենքի այս բացը ևս և թույլատրում է շահույթի հայրենադարձում ԻԻՀ բանկային համակարգի միջոցով՝ անկախ գործունեության ոլորտից:
4. Եթե նախկին օրենքով օտարերկրյա ներդրողի և ԻԻՀ-ի միջև ծագած վեճերը կարող էին լուծվել միայն իրանական դատարանի միջոցով, ապա ներկայիս օրենքը թույլատրում է վիճելի հարցերի քննարկում նաև արբիտրաժային դատարաններում, հիմնականում՝ Թեհրանի տարածաշրջանային արբիտրաժային կենտրոնում և Թեհրանի առևտրային պալատի արբիտրաժային կենտրոնում: Սակայն նոր օրենքում ևս այս հարցում առկա են որոշակի սահմանափակումներ: Մասնավորապես՝ արբիտրաժային դատարան կարող են դիմել բացառապես այն երկրի ռեզիդենտները, որոնց հետ ԻԻՀ-ն ունի փոխադարձ ներդրումային պաշտպանության մասին համաձայնագիր: Դրանք ավելի, քան 50 երկիր են՝ Հայաստան, Ադրբեջան, Վրաստան, Թուրքիա, Չինաստան, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Կորեա և այլն⁸⁴:

⁸³ The government of IRI, FIPPA, Article 2

⁸⁴ Ministry of Economic Affairs & Finance Organization for Investment, Economic & Technical Assistance of Iran, Guide to invest in Iran, 2005, p. 35

5. 2002թ. ընդունված օրենքը սահմանում է մեկ այլ հետաքրքիր կետ ևս՝ այսուհետ օտարերկրյա ներդրումների խթանման և պաշտպանության օրենքի պաշտպանության ներքո են գտնվում ոչ միայն օտարերկրյա ռեզիդենտները, այլև ԻԻՀ ռեզիդենտները, որոնք արտերկրից իրենց կապիտալը կտեղափոխեն Իրան:
6. Նոր օրենքը նաև օտարերկրյա ներդրողներին ներդրման ոլորտի ընտրության ազատություն է տալիս, մինչդեռ նախկին օրենքը մեծ սահմանափակումներ էր դնում ներդրումային ոլորտների ընտրության հարցում:

Այդուհանդերձ, անգամ նման բարեփոխումների պարագայում նոր ընդունված օրենքը ևս զերծ չէ թերություններից.

1. Նոր օրենքով օտարերկրյա ներդրումների համար պատասխանատու մարմինները բավականաչափ շատ են, ինչի արդյունքում ներդրման թույլատվության ստացման գործընթացն արհեստականորեն երկարաձգվում և բարդացվում է:
2. Տվյալ ոլորտում և ենթոլորտում օտարերկրյա ներդրողի կողմից արտադրվելիք 25% և 35% մասնաբաժնի սահմանումը ևս առաջացնում է զգալի բարդություններ այն առումով, որ այդ հաշվարկը պետք է իրականացվի ներդրումային լիցենզիայի համար դիմումի տրման օրվա դրությամբ, իսկ, ինչպես գիտենք, ԻԻՀ-ում դեռևս առկա են վիճակագրության տրամադրման զգալի բացեր և նմանատիպ հանգամանալից վիճակագրությունը շատ հաճախ բացակայում է:
3. Հաջորդ խնդիրը կապված է ներդրումային լիցենզիայի տրամադրման երկար ժամկետի հետ՝ 45 օր⁸⁵: Ընդ որում, եթե այդ ժամանակահատվածի ավարտից հետո օտարերկրյա ներդրողին չեն հայտնում իր դիմումի մերժման մասին, այն համարվում է ընդունված:
4. Ինչպես և նախորդ օրենքով, նոր օրենքով ևս նավթա-գազային ոլորտում ՕՈՒՆ արգելվում է:

Ինչ խոսք, չենք կարող ասել, որ 2002թ. ԻԻՀ-ում ընդունված Ներդրումների խթանման և պաշտպանության օրենքը լիարժեքորեն համապատասխանում է արևմտ-

⁸⁵ Organization for Investment, Economic and Technical Assistance of Iran պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.investiniran.ir/en/investmentguide/procedure> հասցեում)

յան երկրների կամ շուկայական տնտեսության պահանջներին, այդուհանդերձ այն մեծ քայլ էր՝ երկրում ներդրումային միջավայրի գրավչության բարձրացման ուղղությամբ:

Նշենք, որ այս օրենքին զուգահեռ ԻԻՀ ներդրումային դաշտի ձևավորման վրա ազդում են ոլորտին առնչվող հարակից այլ օրենքներ՝ 1931թ. ընդունված օտարերկրացիների կողմից անշարժ գույքի տնօրինման մասին օրենքը, որով արգելվում է ԻԻՀ տարածքում օտարերկրացիներին հողի վաճառքը՝ անկախ դրա նշանակությունից, 1975թ. Էկոնոմիկայի և ֆինանսների նախարարություն հիմնելու մասին օրենքը և այլն:

ԻԻՀ ներդրումային միջավայրի հետագա բարեփոխումներն իրականացվում են ընդունված օրենքին լրացնող և ճշգրտումներ մտցնող օրենսդրական ակտերով: ԻԻՀ ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ուղղված հաջորդ քայլերն իրականացվել են 2013թ., երբ ընդունվեցին նոր օրենսդրական ակտեր, համաձայն որոնց գրեթե նույնականացվում էին օտարերկրյա ներդրողի և ներքին ներդրողի իրավունքները: Բարեփոխումների այս փուլի արդյունքում հնարավորություն է տրվում 100%-ով օտարերկրյա կապիտալով ձեռնարկության հիմնումը: Իսկ համատեղ ձեռնարկությունները կարող են հիմնվել անգամ առանց Էկոնոմիկայի նախարարության թույլտվության: Հանվել են նաև համատեղ ձեռնարկության հիմնման պարագայում օտարերկրյա կապիտալի մասնաբաժնի սահմանափակումները, որը նախկինում 49% էր: Համաձայն նոր բարեփոխումների՝ ցանկացած օտարերկրյա կազմակերպություն կարող է ԻԻՀ-ում հիմնել ներկայացուցչություն, որը կգրառվի նրա շահերի պաշտպանությամբ, շուկայի ուսումնասիրությամբ, սակայն չի կարող իրականացնել առևտրային գործունեություն: Այդուհանդերձ, ներկայացուցչությունն իր ողջ գործունեության արդյունքում ազատվում է հարկերից:

Բացի այդ, 2013-2015թթ. իրականացված օրենսդրական բարեփոխումների արդյունքում, թեպետ, ոչ շատ, սակայն փոփոխություններ են տեղի ունեցել ՕՈՒՆ առնչվող մի շարք ժամկետների առումով⁸⁶.

- Նոր ձեռնարկության հիմնման համար անհրաժեշտ է 12 օր (նախկին 15 օրվա փոխարեն),

⁸⁶ Doing Business 2015, official web page of Doing Business կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://russian.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf> հասցեով)

- Սեփականության գրանցման համար՝ 35 օր,
- Ապրանքի արտահանման համար անհրաժեշտ է 25 օր, իսկ ներմուծման համար՝ 37,
- Ձեռնարկության անվճարունակության խնդրի լուծման համար՝ 4.5 տարի:

Բնականաբար ԻԻՀ-ում օտարերկրյա ներդրումների իրականացման որոշումների կայացման վրա ազդում է նաև ԻԻՀ հարկային համակարգը՝ իր զգալիորեն տարբերվող հարկադրույքներով⁸⁷: Մասնավորապես՝

- Եկամտային հարկի դրույքաչափն ԻԻՀ-ում 10-35% է՝ կախված գործունեության ոլորտից,
- Սեփականության հարկ՝ 0.5-65%՝ կախված սեփականության տեսակից,
- ԱԱՀ՝ 6%՝ 5 տարին մեկ անգամ վերանայվող,
- Շահութահարկ՝ 15-35%՝ կախված շահույթի չափից:

Այսպիսով, մենք քննարկեցինք բոլոր այն հիմնական օրենսդրական կետերը, որոնք այս կամ այն չափով ազդեցություն կարող են ունենալ ԻԻՀ-ում օտարերկրյա ներդրողների վրա: Ի լրումն նշենք, որ ԻԻՀ-ն մի շարք երկրների հետ կնքել է կրկնակի հարկումը բացառող պայմանագրեր⁸⁸:

Այսպիսով մենք հանգամանորեն քննարկեցինք ԻԻՀ ՕՈԻՆ խթանման և պաշտպանության օրենքը, ինչպես նաև ներդրումային դաշտի ձևավորման այլ բաղադրիչներ: Այժմ փորձենք էկոնոմետրիկ վերլուծության միջոցով ներկայացնել ԻԻՀ ՕՈԻՆ ներհոսքի վրա դրանց ազդեցությունը: Այդ նպատակով կառուցենք ռեգրեսիոն հավասարում, որը ցույց կտա ԻԻՀ ՕՈԻՆ ներհոսքի վրա ԻԻՀ ՀՆԱ-ի և ներդրումային միջավայրի վրա այս կամ այն կերպ ազդող օրենքների և իրավական ակտերի ազդեցությունը: Վերլուծության համար մենք կօգտագործենք ԻԻՀ վիճակագրական ծառայության կողմից մեզ տրամադրված ոչ հրապարակային տվյալները՝ 2001-2014թթ. եռամսյակային ՀՆԱ-ն՝ արտահայտված ԱՄՆ դոլարով, 2001-2014թթ. եռամսյակային

⁸⁷ Հարկադրույքների մասին տեղեկատվությունը վերցված է Organization for Investment, Economic and Technical Assistance of Iran պաշտոնական կայք էջից (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.investiniran.ir/en/whyiran1/tax> հասցեում):

⁸⁸ Հայաստան, Ադրբեջան, ՀԱՀ, Գերմանիա, Թուրքիա, Չինաստան, Ռուսաստան, Ֆրանսիա, Վրաստան և այլն, աղբյուրը՝ Organization for Investment, Economic and Technical Assistance of Iran պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.investiniran.ir/en/whyiran1/tax> հասցեում)

ՕՈԻՆ՝ արտահայտված ԱՄՆ դոլարով, կեղծ փոփոխական՝ X_1 , որը ցույց է տալիս ընդունված ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ուղղված այս կամ այն օրենքի, իրավական ակտի, կնքված միջազգային պայմանագրի առկայությունը՝ $X_1=1$ (կամ բացակայությունը՝ $X_1=0$) սկսած Ներդրումների խթանման և պաշտպանության օրենքից, մինչև երկկողմանի հարկումը բացառող պայմանագրերն ու հարկային բարեփոխումները: Դիտարկումների քանակը կկազմի 56: Վերլուծությունը կկատարենք EViews 7 ծրագրային փաթեթով՝ փոքրագույն քառակուսիների եղանակով գնահատելով ՕՈԻՆ-ի կախվածությունը ՀՆԱ-ից և ընդունված օրենքներից ցույց տվող գծային մոդելը: Ռեգրեսիոն հավասարման ճշգրտության համար անհրաժեշտ պայմաններից մեկը կիրառվող փոփոխականների ստացիոնարությունն է⁸⁹: Ստուգենք ՕՈԻՆ և ՀՆԱ-ի ժամանակային շարքերի ստացիոնարությունը՝ կիրառելով Դիկկի-Ֆուլլերի՝ ընդլայնված Միավոր արմատ թեստը:

Համաձայն թեստի արդյունքների՝ ոչ ՀՆԱ-ի և ոչ ՕՈԻՆ-ի ժամանակային շարքերը ստացիոնար չեն, ուստի ռեգրեսիոն հավասարման կազմման համար դրանց կիրառությունը նպատակահարմար չէ: Այդ պատճառով մենք կկիրառենք ՀՆԱ-ի և ՕՈԻՆ-ի աճի ժամանակային շարքերը: Ինչպես ցույց է տրված աղյուսակ 6, 7-ում, ՀՆԱ-ի և ՕՈԻՆ-ի աճի ժամանակային շարքերը ստացիոնար են՝ $ADF \text{ Test Statistic} < 5\% \text{ Critical Value}$, ուստի և՛ կիրառելի ռեգրեսիոն հավասարման կազմման համար:

Աղյուսակ 6.

ՀՆԱ-ի աճի ժամանակային շարքի ստացիոնարությունը

ԸԴՖ թեստի վիճակագրական	-10.54	1% Կրիտիկական արժեք*	-3.56
		5% Կրիտիկական արժեք	-2.92
		10% Կրիտիկական արժեք	-2.59

Աղյուսակ 7.

ՕՈԻՆ աճի ժամանակային շարքի ստացիոնարությունը

ԸԴՖ թեստի վիճակագրական	-9.46	1% Կրիտիկական արժեք*	-3.56
		5% Կրիտիկական արժեք	-2.92
		10% Կրիտիկական արժեք	-2.59

⁸⁹ Gujarati, Basic econometrics, 4th edition, pp. 58-65

Աղյուսակ 8-ում ներկայացված է ՕՈՒՆ-ի աճը ՀՆԱ-ի աճից և ներդրումային դաշտի ձևավորման վրա ազդող օրենքներից և պայմանագրերից ցույց տվող էկոնոմետրիկ մոդելը: Առավել հանգամանալից վերլուծություն իրականացնելու համար մենք դիտարկել ենք ոչ միայն տվյալ ժամանակահատվածում ընդունված օրենքների ազդեցությունը ՕՈՒՆ փոփոխության վրա, այլև ընդհուպ մինչև նախորդ 4 եռամսյակների, ասել է թե՛ նախորդ 1 տարվա, ընդունված օրենքների ազդեցությունը: Այդ նպատակով կիրառվել է X_1 ՝ նույն ժամանակահատվածում ընդունված օրենքի ազդեցությունը ցույց տվող, $X_1(-1)$ ՝ նախորդ եռամսյակում ընդունված օրենքի ազդեցությունը ցույց տվող, $x_1(-2)$ ՝ երկու եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքի ազդեցությունը ցույց տվող, $X_1(-3)$ ՝ երեք եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքի ազդեցությունը ցույց տվող, $X_1(-4)$ ՝ 4 եռամսյակ, կամ 1 տարի առաջ ընդունված օրենքի ազդեցությունը ցույց տվող, կեղծ փոփոխականները:

Աղյուսակ 8.

ՕՈՒՆ-ի փոփոխությունը ՀՆԱ-ի աճից և ներդրումային դաշտը ձևավորող օրենքներից և պայմանագրերից բնութագրող մոդելը

Կախյալ փոփոխական՝ ՕՈՒՆ աճ				
Վերլուծության եղանակ՝ ՓՔԵ				
Ընտրանքը՝ 2001:1 2014:4				
Ճշգրտումից հետո դիտարկումների քանակը՝ 51				
Փոփոխականներ	Գործակից	Ստանդարտ սխալ	t-վիճակագրական	Հավանականություն
C/հաստատուն/	11.18	5.01	2.23	0.04
ՀՆԱ աճ	4.52	0.86	5.25	0.00
X_1	-0.49	0.23	-2.12	0.04
$X_1(-1)$	0.14	0.07	2.01	0.01
$X_1(-2)$	0.45	0.13	3.42	0.02
$X_1(-3)$	1.75	0.42	4.17	0.00
$X_1(-4)$	0.23	0.11	2.12	0.03
R-քառակուսի				0.49
Դարբին-Ուոթսոնի վիճակագրական	2.42	Հավանականություն (F-վիճ.)		0.00

R -քառակուսի=0.49: Սա նշանակում է, որ ընտրված փոփոխականները միայն 49%-ով են բացատրում ՕՈՒՆ աճի փոփոխությունը: Սա իհարկե լավագույն արդյունք

չէ: Հասկանալի է, որ ՕՈՒՆ փոփոխությունը կախված է նաև այլ գործոններից՝ փոխարժեք, արտահանում, ներմուծում, պատժամիջոցներ և այլն, ոնոք մենք մոդելում չենք դիտարկել: Սակայն մեր նպատակն է պարզել, թե ՕՈՒՆ ներդրումային դաշտի վրա ազդող օրենքները որքանով են ազդեցություն ունենում ՕՈՒՆ ներգրավման վրա, որի համար ստացված ցուցանիշները միանգամայն բավարար են: Ուստի անդրադառնանք մոդելի մյուս ցուցանիշների վերլուծությանը: Դիտարկվող բոլոր փոփոխականների համար t -Statistic $| > 2$ և Prob. < 0.05 , ուստի կարող ենք ասել, որ մոդելը թույլատրելի է և բոլոր դիտարկվող փոփոխականների ազդեցության գործակիցներն էլ վիճակագրորեն նշանակալի են: Ստուգենք Դարբին–Ուոթսոնի չափանիշի արժեքը: Անհրաժեշտ է, որ այն գտնվի (D_U , $4-D_U$) միջակայք⁹⁰: Մեր դեպքում Դարբին–Ուոթսոնի վիճակագրականը=2.42-ը, որը պատկանում է (1.4,2.6(=4-1.4)) միջակայքին: Այսինքն՝ H_0 վարկածը⁹¹ չի մերժվում⁹²: Անհրաժեշտ է նաև ստուգել սխալների միջև հոմոսկեդաստիկության կամ հետերոսկեդաստիկության վարկածը՝ Ուայթի հետերոսկեդաստիկության թեստի միջոցով: Հոմոսկեդաստիկության վարկածի մերժման պարագայում՝ անկախ մինչ այդ ստուգված պարամետրերի արդյունքներից, մոդելի արդյունքների վիճակագրորեն նշանակալիությունը կասկածի տակ կդրվի⁹³:

Աղյուսակ 9.

Սխալների միջև հոմոսկեդաստիկության առյակության թեստի արդյունքները

F-վիճ.	2.18	Հավանականություն	0.15
Դիտ*R-քառակուսի	4.32	Հավանականություն	0.45

Հոմոսկեդաստիկության վարկածը կմերժվեր, եթե Դիտ*R-քառակուսու Հավանականությունը < 0.05 ⁹⁴: Փաստորեն, մեր կողմից ստացված արդյունքների հիման վրա կարող ենք ասել, որ հոմոսկեդաստիկության վարկածը չի մերժվում: Ուստի՝ մոդելը վիճակագրորեն նշանակալի է, և կարող ենք գնահատված գործակիցների հիման վրա ներկայացնել ՕՈՒՆ փոփոխության վրա ՀՆԱ-ի

⁹⁰ (D_U , $4-D_U$) արժեքները դիտարկված են՝ ըստ Դարբին–Ուոթսոնի աղյուսակի (official web page of the University of Notre Dame (տեղեկատվությունը հասանելի է https://www3.nd.edu/~wevans1/econ30331/Durbin_Watson_tables.pdf հասցեում)

⁹¹ H_0 վարկածը ենթադրում է, որ սխալների միջև ավտոկորելացիա չկա:

⁹² Gujarati, Basic econometrics, 4th edition, pp.467-472

⁹³ Նույնը, էջ 413-415

⁹⁴ Նույնը

փոփոխության և օրենքների ընդունման ազդեցությունը ցույց տվող ռեգրեսիոն հավասարումը:

$$\text{ՕՈՒՆ_ԱՃ}=11.18+4.52*\text{ՀՆԱ_ԱՃ}-0.49*X1+0.14*X1(-1)+0.45*X1(-2)+1.75*X1(-3)+0.23*X1(-4)$$

Մեկնաբանենք ստացված արդյունքները: ՀՆԱ աճի 1 միավոր փոփոխության արդյունքում ՕՈՒՆ աճը փոփոխվում է 4.52 միավորով, նույն ժամանակահատվածում ներդրումային դաշտի կարգավորմանն ուղղված օրենքի ընդունումը նվազեցնում է ՕՈՒՆ աճը 0.49 միավորով, նախորդ եռամսյակում ընդունված օրենքների արդյունքում ՕՈՒՆ աճը ավելանում է 0.14 միավորով, երկու եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.45 միավորով, երեք եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 1.75, իսկ չորս եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.23 միավորով: Հետաքրքրություն է ներկայացնում նույն ժամանակահատվածում ընդունված օրենքի բացասական ազդեցությունը, որը, ամենայն հավանականությամբ, կարելի է բացատրել ստեղծվող անորոշությամբ՝ յուրաքանչյուր նոր ընդունվող օրենք առաջ է բերում որոշակի անորոշություն և անհրաժեշտ է լինում որոշակի ժամանակահատված, որպեսզի տնտեսվարող սուբյեկտները կարողանան հարմարվեն նոր իրավիճակին: Իսկ հարմարվելուց հետո, փաստորեն, ամենամեծ ազդեցություն ՕՈՒՆ ներգրավման վրա ունենում են երեք եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքներն ու կնքված պայմանագրերը:

2.2. ՀՀ-ում իրականացված ԻԻՀ ներդրումների վերլուծություն

Ինչպես նախկին ԽՍՀՄ մյուս հանրապետությունները, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունը, ԽՍՀՄ փլուզումից հետո հայտնվեցին բավական ծանր կացության մեջ՝ կորցնելով հումքի և վաճառքի շուկաները, զրկվելով արտաքին կապերից: ՀՀ պարագայում իրավիճակն ավելի վատթար էր, քանզի նշյալ հանգամանքներին գումարվեցին նաև 1988թ. ավերիչ երկրաշարժն ու Արցախյան պատերազմը, որոնք առավել խորացրին տնտեսության արդեն իսկ անմխիթար վիճակը: Այս իրավիճակում, առավել քան պարզ էր, որ երկրի վերականգնման համար անհրաժեշտ էր արտաքին օգնություն՝ վարկավորման, օտարերկրյա ներդրումների և այլնի տեսքով: Այժմ արդեն հետադարձ հայացք նետելով երկրի զարգացման հետագծին՝ կարող ենք ասել, որ 90-ականների ՀՀ քայքայված տնտեսությունը հառնեց

մոխիրներից և կարողացավ ապահովել զարգացման ներկայիս մակարդակը: Այդուհանդերձ, այսօր ևս օտարերկրյա ներդրումները շարունակում են մնալ ՀՀ տնտեսության զարգացման հիմնական տարրերից մեկը:

Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը առաջիններից էր աշխարհում, որ ընդունեց ՀՀ անկախությունը (1991թ.) և հաստատեց դիվանագիտական հարաբերություններ: Հասկանալի է, որ 1990-ականներին, երբ ՀՀ-ն հարևան 4 պետություններից 2-ի՝ Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ գտնվում էր ոչ բարիդրացիական հարաբերություններում, շատ կարևոր էր մյուս երկու հարևանների՝ Իրանի և Վրաստանի հետ լավ հարաբերությունների հաստատումը: Ուստի Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ ի սկզբանե լավ հարաբերությունների հաստատումը քայլ առաջ էր ՀՀ տնտեսության զարգացման տեսանկյունից:

Ներկայումս առկա վիճակագրական տվյալները, սակայն, ամենևին էլ չեն փաստում, որ ԻԻՀ-ն և ՀՀ-ն հանդիսանում են խոշոր առևտրային կամ ներդրումային գործընկերներ: Սույն ատենախոսության շրջանակներում մենք կանդրադառնանք ներդրումային համագործակցության անբավարար մակարդակին, այն ծնող պատճառներին և կփորձենք գտնել համարժեք լուծումներ:

1991թ. մինչ օրս Հայաստանի և Իրանի միջև կնքվել են փոխադարձ առևտրատնտեսական հարաբերությունների բարելավմանն ուղղված բազմաթիվ փաստաթղթեր⁹⁵: Որպես այդպիսիք նշենք՝ 1994թ. կնքված «ՀՀ Մեղրու շրջանի եւ ԻԻՀ Մարանդ գավառի միջև սահմանային առևտրի վերաբերյալ» համաձայնագիրը, 1995թ.՝ «ՀՀ եւ ԻԻՀ միջև գյուղատնտեսության ոլորտում համագործակցության վերաբերյալ» փոխըմբռնման հուշագիրը, «ՀՀ կառավարության և ԻԻՀ կառավարության միջև միջազգային տրանսպորտային բեռնափոխադրումների վերաբերյալ» համաձայնագիրը, «Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման վերաբերյալ», «Արաքս գետի վրա համատեղ ՀԷԿ-ի կառուցման վերաբերյալ», «Իրան-Հայաստան բարձրավոլտ էլեկտրահաղորդման գծի կառուցման վերաբերյալ», «ՀՀ կառավարության և ԻԻՀ կառավարության միջև ներդրումների խրախուսման և

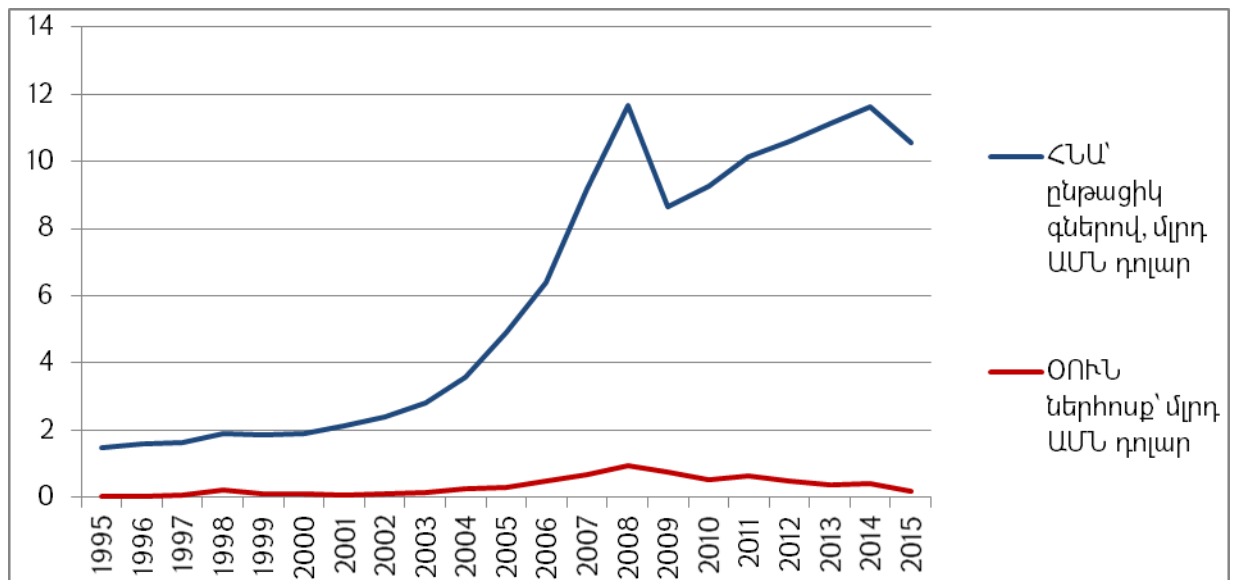
⁹⁵ ՀՀ ԱԳՆ պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://mfa.am/hy/country-by-country/ir/> հասցեում) և ՀՀ ԱԺ կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.parliament.am/library.php?page=document&DocID=740&lang=arm> հասցեում)

փոխադարձ պաշտպանության մասին» համաձայնագրերը, 1996թ.' «ՀՀ մաքսային վարչության եւ ԻԻՀ մաքսային ծառայության միջեւ համագործակցության վերաբերյալ» փոխըմբռնման հուշագիրը, 2001թ.' «Մեղրի – Քաջարան ավտոմոբիլային թունելի վերաբերյալ», «Սերտիֆիկացման եւ ստանդարտացման բնագավառում համագործակցության վերաբերյալ», «Քվոտաների եւ արտոնությունների վերաբերյալ» համաձայնագրերը, 2004թ.' «Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման» պայմանագիրը, 2009թ.' «Հայաստանի Հանրապետության տրանսպորտի եւ կապի նախարարության ու Իրանի Իսլամական Հանրապետության ճանապարհների եւ հաղորդակցության նախարարության միջեւ երկաթուղային համագործակցության եւ Հայաստանի Հանրապետության եւ Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջեւ ուղիղ կապով երկաթգիծ կառուցելու վերաբերյալ» փոխըմբռնման հուշագիրը, «Հայաստանի Հանրապետության էկոնոմիկայի նախարարության եւ Իրանի Իսլամական Հանրապետության առևտրի նախարարության միջեւ ազատ առևտրի ռեժիմի սահմանման մասին» փոխըմբռնման հուշագիրը, 2010թ.' «ՀՀ էներգետիկայի եւ ԻԻՀ էներգետիկայի նախարարությունների միջեւ Մեղրիի ՀԷԿ-ի կառուցման թույլտվության» պայմանագիրը, 2012թ.' «Իրանից Հայաստան նավթամթերատարի կառուցման» փոխըմբռնման հուշագիրը և այլն: Այս ամենով հանդերձ 2015թ. վերջի դրությամբ ՀՀ-ից ԻԻՀ արտահանումը կազմել է ՀՀ ընդհանուր արտահանման 5.2%-ը, իսկ ԻԻՀ-ից ՀՀ ներմուծումը՝ ՀՀ ընդհանուր ներմուծման 6.1%-ը⁹⁶, ավելի ցածր տեսակարար կշիռների հետ գործ ունենք ներդրումների պարագայում:

ՀՀ ներդրումային դաշտի հիմքը դրվեց 1995թ. "Օտարերկրյա ներդրումների մասին" ՀՀ օրենքի ընդունմամբ: Այնուհետև ընդունվեցին ներդրումային դաշտի բարելավմանն ուղղված այլ օրենքներ և իրավական ակտեր:

Վերլուծենք ՀՀ ներդրումների կառուցվածքը՝ առավել մանրամասն ուսումնասիրելով ԻԻՀ-ից ՀՀ-ում կատարվող ներդրումները: Գծապատկեր 12-ում ներկայացված է ՀՀ ՀՆԱ-ի և ՕՈՒՆ դինամիկան 1995-2015թթ.

⁹⁶ ՀՀ ԱՎԾ, Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2015թ. հունվար-դեկտեմբերին, էջ 118 (տեղեկատվությունը հասանելի է ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայքի http://armstat.am/file/article/sv_12_15a_411.pdf հասցեում)

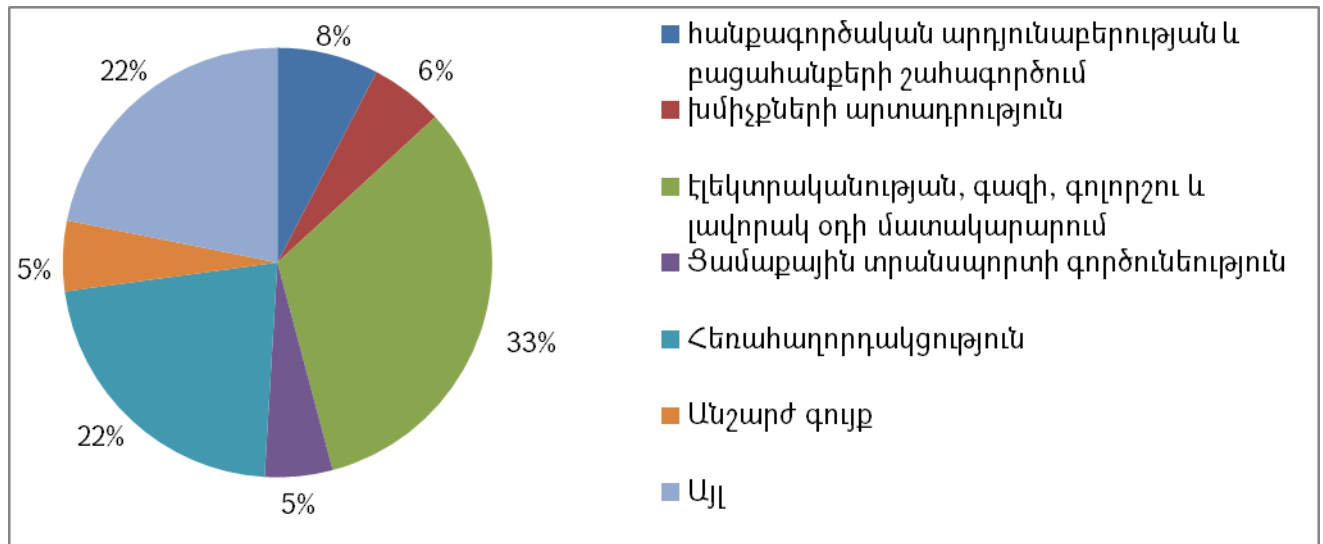

Գծապատկեր 12. ՀՀ ՀՆԱ և ՕՌԻՆ դինամիկան 1995-2015թթ., մլրդ դոլար⁹⁷

Գծապատկեր 12-ը ցույց է տալիս, որ 1995-2008թթ., այսինքն՝ մինչև համաշխարհային ֆինանսա-տնտեսական ճգնաժամի՝ ՀՀ-ի վրա ազդեցության տարածումը, ՀՀ ՀՆԱ-ն և ՕՌԻՆ ունեին համանման միտում, թեպետ՝ աճի տեմպերն ամենակին էլ նույնը չէին: 1995-2000թթ. ՕՌԻՆ ամենամեծ ներհոսքը գրանցվել է 1998թ.՝ 0.2 մլրդ դոլար, ՀՀ-ինը ևս՝ 1.9 մլրդ դոլար: ՀՀ-ի աճի հաջորդ փուլը սկսվեց 2000թ.-ից սկսած և շարունակվեց մինչև 2008թ.՝ հասնելով 11.7 մլրդ դոլարի, իսկ ՕՌԻՆ-ի աճը՝ 2002-2008թթ.՝ 2008թ. հասնելով 0.9 մլրդ դոլարի: 2009թ. համաշխարհային ֆինանսա-տնտեսական ճգնաժամի արդյունքում ՀՀ տնտեսության զգալի անկումը չէր կարող անհետևանք մնալ ՕՌԻՆ ներգրավման տեսանկյունից, մասամբ նաև դրա արդյունքում էլ 2009-2015թթ. ՀՀ ՕՌԻՆ ներհոսքը հիմնականում գրանցել է անկման միտում՝ դոլարային արտահայտությամբ այդպես էլ չհասնելով 2008թ. մակարդակին: Այլ պատկեր ունի 2009-2014թթ. ՀՀ-ի հետագիծը, որում նկատվում է աճի միտում՝ 2014թ. մոտարկելով նախաճգնաժամային մակարդակին: Ինչպես երևում է, ՀՀ տնտեսության համար բեկումնային ժամանակահատված հանդիսացավ համաշխարհային ֆինանսա-տնտեսական ճգնաժամը, որը ի ցույց դրեց տնտեսության թերությունները:

⁹⁷ Համաշխարհային Բանկի պաշտոնական կայք (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://databank.worldbank.org/data//reports.aspx?source=2&country=&series=FP.CPI.TOTL.ZG&period=#> հասցեում)

Անդրադառնալով ՀՀ ՕՈՒՆ վերլուծությանը նշենք, որ 2015թ. ՀՀ տնտեսության ոլորտներից ամենամեծ ՕՈՒՆ ներհույք ապահովել է էլեկտրականության, գազի, գոլորշու և լավորակ օդի ապահովման ոլորտը՝ ՕՈՒՆ ներհույքի 33%-ը՝ գծապատկեր 13:

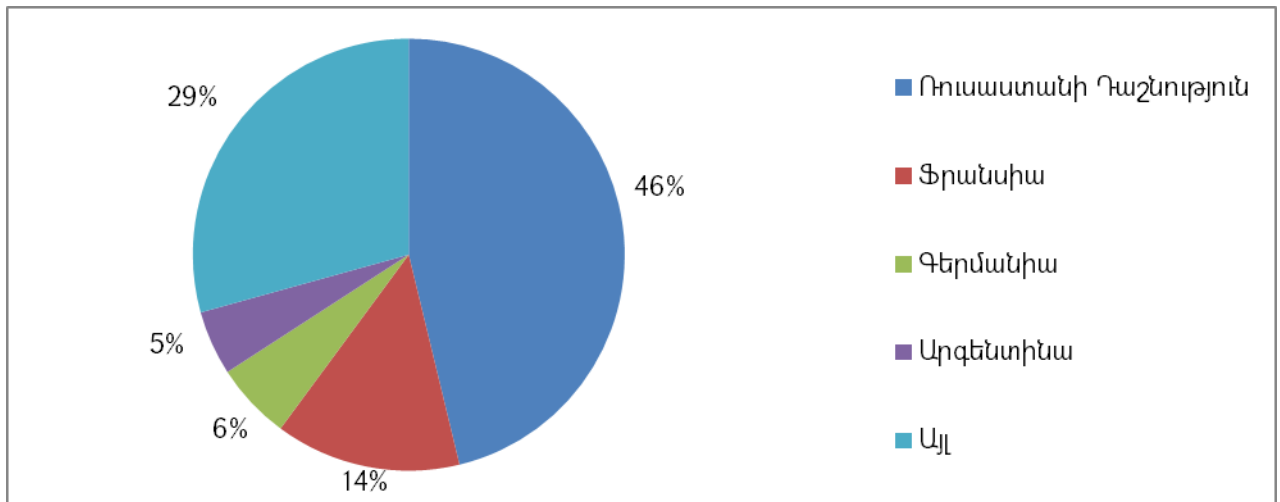

**Գծապատկեր 13. ՀՀ ՕՈՒՆ ներհույքն՝
ըստ ճյուղային բաշխվածության 2015թ., %⁹⁸**

ՀՀ ՕՈՒՆ ներհույքի հաջորդ խոշոր հոդվածը հեռահաղորդակցությունն է՝ 22%, որին հաջորդում են հանքագործական արդյունաբերության ոլորտը 8% մասնաբաժնով և խմիչքների, ցամաքային տրանսպորտի և անշարժ գույքի ոլորտները՝ 5-ական տոկոս մասնաբաժնով:

Ներկայացնենք նաև 2015թթ. ՀՀ ՕՈՒՆ համախառն հոսքերի բաշխվածությունն՝ ըստ երկրների՝ գծապատկեր 14: Ինչպես երևում է, դիտարկվող ժամանակահատվածում ՕՈՒՆ հոսքերն ապահովվել են հիմնականում ՌԴ-ի, դրան եռակի զիջում են Ֆրանսիայից ՕՈՒՆ համախառն հոսքերը, որին հաջորդում են Գերմանիան՝ 6%, և Արգենտինան՝ 5% մասնաբաժնով: Մյուս երկրների մասնաբաժինը 5%-ից ցածր է:

⁹⁸ Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2016թ. հունվար-փետրվարին, էջ 92-95: Գծապատկերում ներկայացված են 5%-ից ավել մասնաբաժին ունեցող ոլորտները, մյուսները ներառված են՝ «այլ» հոդվածի ներքո:

Գծապատկեր 14. 2015թթ. ՀՀ ՕՌԻՆ համախառն հոսքերի բաշխվածությունն՝ ըստ երկրների⁹⁹

Նշենք, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում ԻԻՀ ՕՌԻՆ ներհոսքը կազմել է ՀՀ ՕՌԻՆ ընդհանուր ներհոսքի 0.1%-ը: Այս հանգամանքը, թերևս ոչ ցանկալի, սակայն տրամաբանական բացատրություն ունեցող է: Փորձենք մեկնաբանել ՀՀ-ում ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՌԻՆ-ի փոքրածավալ լինելու պատճառները.

- Աշխարհի գերտերությունների կողմից ԻԻՀ նկատմամբ սահմանված պատժամիջոցները, որը նրան զրկում է ազատ շարժի հնարավորությունից՝ բազմաթիվ տեսանկյուններից սահմանափակելով երկրի գործունեությունը,
- ՀՀ ներքին սպառողական շուկայի փոքր չափսերը,
- ՀՀ շուկայում եվրոպական և այլ առավել որակյալ ապրանքների առկայությունը,
- Նույն տարածաշրջանում գտնվելը, ինչը նշանակում է, որ ՀՀ-ում ներդրումներ իրականացնելով ԻԻՀ տնտեսվարող սուբյեկտը չի ունենում ՕՌԻՆ իրականացնելու համար խթանիչ ամենակարևոր գործոններից մեկը՝ հարակից երկրների շուկաները մոտեցնելու հարցը: Մասնավորապես, ՀՀ-ում ներդրում կատարելիս ԻԻՀ-ն զուտ տարածքային տեսանկյունից կարող էր մոտեցնել Ադրբեյջանի, Թուրքիայի շուկաները, որը, բացի նրանից, որ անիրական է, նաև ձեռնտու չէ այն տեսանկյունից, որ այս երկու երկրները սահմանակից են նաև Իրանին, իսկ Հայաստանի մյուս հարևանի՝ Վրաստանի շուկա իրանական

⁹⁹ Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական պատկերը 2016թ. հունվար-փետրվարին, էջ 90 (տեղեկատվությունը հասանելի է ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայք էջի http://armstat.am/file/article/sv_02_16a_420.pdf հասցեում): Գծապատկերում ներկայացված են 5%-ից ավել մասնաբաժին ունեցող երկրները, մյուսները ներառված են՝ «այլ» հոդվածի ներքո:

ապրանքները կարող են դուրս գալ ոչ միայն ՀՀ-ում իրականացված ներդրումների միջոցով, այլև՝ Ադրբեջանի: Այսինքն՝ այստեղ ևս ՀՀ-ն տարածքային առումով չունի հստակ արտահայտված առավելություն:

Այսպիսով, ստացվում է, որ ՀՀ-ն իրանական ներդրումներ ներգրավելու համար պետք է ներկայացնի այլ թիրախներ, որոնք անհերքելի առավելություն կտան ՀՀ շուկայում ներդրումներ իրականացնելու համար: Այս հանգամանքին մենք կանդրադառնանք ատենախոսության 3-րդ գլխում ներկայացնելով ԻԻՀ-ի համար ՀՀ ներդրումային ոլորտի SWOT վերլուծություն՝ ներկայացնելով ուժեղ կողմերն ու հնարավորությունները, ինչպես նաև թույլ կողմերն ու վտանգները, որոնց շտկմանն ուղված համապատասխան միջոցառումներ կմշակվեն մեր կողմից:

Ներկայացնենք ՀՀ-ում ԻԻՀ կողմից կատարված ներդրումների առավել հանգամանալից վերլուծություն՝ ըստ ոլորտային բաշխվածության (աղյուսակ 10):

Աղյուսակ 10-ից երևում է, որ ՀՀ-ում ԻԻՀ կողմից կատարված ներդրումները հիմնականում ունեն պատահական բնույթ և չեն ենթարկվում որևէ օրինաչափության: Այդուհանդերձ, չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ-ում իրականացված օտարերկրյա ներդրումներում ԻԻՀ տեսակարար կշիռը միջին հաշվով բավական փոքր է, սակայն այլ է պատկերը առանձին ոլորտներում իրականացված օտարերկրյա ներդրումները վերլուծելիս: Աղյուսակում ներկայացված է ՀՀ յուրաքանչյուր ոլորտում¹⁰⁰ իրականացված օտարերկրյա ներդրումների և օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների մեջ ԻԻՀ տեսակարար կշիռը՝ ըստ տարիների¹⁰¹: Վերլուծելով աղյուսակը՝ կարող ենք փաստել, որ 2002թ. ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացված ՕՈՒՆ-ի ընդհանուր ծավալում ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈՒՆ-ը կազմել է 12.2%, իսկ մեծածախ առևտրի ոլորտում՝ 15%: Առավել հետաքրքրական է պատկերը քիմիական արդյունաբերության ոլորտում. 2004թ., 2006թ. և 2007թ. տվյալ ժամանակահատվածում ՀՀ քիմիական արդյունաբերության ոլորտում իրականացված ՕՈՒՆ-երի համապատասխանաբար 35.7%, 62.6%, 78.4%-ն ապահովվել է ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈՒՆ-ի միջոցով: Ընդ որում, ՀՀ քիմիական արդյունաբերության ոլորտում ԻԻՀ կողմից ՕՈՒՆ իրականացվել են ավելի հաճախ, քան որևէ այլ ոլորտում:

¹⁰⁰ Աղյուսակում ներառված են միայն այն ոլորտները, որտեղ ԻԻՀ կողմից որևէ տարում իրականացվել են ներդրումներ:

¹⁰¹ Աղյուսակում ներառված են միայն այն տարեթվերը, երբ ԻԻՀ կողմից ՀՀ որևէ ոլորտում իրականացվել է ներդրում:

Տարեթիվ		Գյուղատնտեսություն	Շինարարություն	Մեծածախ առևտուր	Մանրածախ առևտուր	Տրանսպորտ և պահեստավորում	Քիմիական արդյունաբերություն
2002	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	18.5	0	12.5	0	0	0
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	12.2	0	15	0	0	0
2003	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	5.1	1.9	0.3	0
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	0	0.2	6.5	2.5	0.3	0
2004	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	0	5.5
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	0	35.7
2005	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0.9	0	0	6
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	1.4	0	0	6
2006	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0.7	0	0	62.6
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0.9	0	0	62.6
2007	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	0	78.4
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	0	78.4
2012	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	0	0
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	0	0
2014	ՕՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	2	0
	ՕՈՒՆ-ում ԻԻՀ %	0	0	0	0	4.5	0

¹⁰² Տվյալներն ամփոփվել են հեղինակի կողմից հետևյալ կայքերի տվյալների հիման վրա. ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է հետևյալ հասցեներում՝ http://armstat.am/file/article/sv-02-04a-iii_4_1.pdf , http://armstat.am/file/article/sv_02_05a_41.pdf , http://armstat.am/file/article/sv_02_07a_42.pdf , http://armstat.am/file/article/sv_02_09a_42.pdf , http://armstat.am/file/article/sv_02_13a_420.pdf , http://armstat.am/file/article/sv_02_14a_420.pdf , http://armstat.am/file/article/sv_02_15a_420.pdf)

Սակայն, հարկ է նշել, որ այդուհանդերձ 2002-2015թթ. ժամանակահատվածում ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈՒՆ-ի ծավալում առաջին տեղում է գտնվում մեծածախ առևտրի ոլորտը, 2-րդ տեղում՝ գյուղատնտեսությունը, 3-րդում՝ միայն քիմիական արդյունաբերությունը, իսկ տրանսպորտի և պահեստավորման, շինարարության և մանրածախ առևտրի ոլորտներում իրականացված ՕՈՒՆ-ները բավական փոքր ծավալների են (աղյուսակ 11):

Աղյուսակ 11.

2002-2015թթ. ՀՀ տնտեսության առանձին ոլորտներում ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈՒՆ, գումարային մեծություն, մլն դրամ¹⁰³

	Գյուղատնտեսություն	Շինարարություն	Մեծածախ առևտուր	Մանրածախ առևտուր	Տրանսպորտ և պահեստավորում	Քիմիական արդյունաբերություն
ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈՒՆ գումարը 2002-2015թթ.	414	2,2	1629,7	8	46,1	382,8

Այսպիսով, առկա սուղ վիճակագրական տվյալների հիման վրա մենք հնարավորինս հանգամանալից վերլուծեցինք ՀՀ-ում իրականացված իրանական ներդրումները: Այդուհանդերձ, ատենախոսության այս հատվածում անդրադառնանք նաև այն հարցին, թե ՀՀ-ում ներդրումային ոլորտի կարգավորմանն ուղված այս կամ այն համաձայնագիրը, փոխըմբռնման հուշագիրը կամ պայմանագիրը, օրենքները և իրավական ակտերը որքանով են նպաստում ՀՀ ՕՈՒՆ ներհոսքին: Համանման վերլուծություն իրականացրել ենք ատենախոսության 2.1 ենթագլխում ԻԻՀ-ի համար: Հասկանալի է, որ հայ-իրանական ներդրումների առկա տվյալների պարագայում մենք հնարավորություն չունենք այդ վերլուծությունն իրականացնել միայն ՀՀ-ում իրանական ՕՈՒՆ-ի ներհոսքի տեսանկյունից, ուստի մենք կդիտարկենք այս կամ այն բարեփոխման ազդեցությունը ՀՀ ընդհանուր ՕՈՒՆ ներհոսքի վրա՝ հասկանալով, որ

¹⁰³ ՀՀ ԱՎԾ վիճակագրական տվյալներ. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը՝ 2004թ. հունվար-փետրվարին (էջ 66-69), 2005թ. հունվար-փետրվարին (էջ 67-69), 2007թ. հունվար-փետրվարին (էջ 78-81), 2009թ. հունվար-փետրվարին (էջ 73-75), 2013թ. հունվար-փետրվարին (էջ 86-90), 2014թ. հունվար-փետրվարին (էջ 80-84), 2015թ. հունվար-փետրվարին (էջ 85-90):

երբ խոսքը վերաբերում է հայ-իրանական որևէ համաձայնագրի կնքմանը, դա առավելապես կնպաստի ԻԻՀ-ից ՕՌԻՆ ներհոսքին, իսկ ընդհանուր ներդրումային պայմանների բարելավման պարագայում՝ ընդհանուր ներդրումների, այդ թվում և՛ իրանական ներդրումների ներհոսքի աճին:

Մոդելի կառուցման նպատակով մենք կօգտագործենք ՀՀ վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակվող ՀՆԱ-ի, ՕՌԻՆ 1998-2014թթ. եռամսյակային տվյալները՝ արտահայտված ԱՄՆ դոլարով, կեղծ փոփոխական՝ X_1 , որը ցույց է տալիս ընդունված ներդրումային միջավայրի բարելավմանն ուղղված այս կամ այն օրենքի, իրավական ակտի¹⁰⁴, կնքված միջազգային պայմանագրի առկայությունը¹⁰⁵ $X_1=1$ (կամ բացակայությունը՝ $X_1=0$): Դիտարկումների քանակը կկազմի 68: Վերլուծությունը կկատարենք EViews 7 ծրագրային փաթեթով՝ փոքրագույն քառակուսիների եղանակով գնահատելով ՕՌԻՆ-ի կախվածությունը ՀՆԱ-ից և ընդունված օրենքներից ցույց տվող գծային մոդելը: Ինչպես արդեն նշեցինք, ռեգրեսիոն հավասարման ճշգրտության համար անհրաժեշտ պայմաններից մեկը կիրառվող փոփոխականների ստացիոնարությունն է¹⁰⁶: Ստուգենք ՕՌԻՆ և ՀՆԱ-ի ժամանակային շարքերի ստացիոնարությունը՝ կիրառելով Դիկկի-Ֆուլլերի՝ ընդլայնված Միավոր արմատ թեստը:

Համաձայն թեստի արդյունքների՝ ՀՀ-ի համար ևս ոչ ՀՆԱ-ի և ոչ ՕՌԻՆ-ի ժամանակային շարքերը ստացիոնար չեն, ուստի ռեգրեսիոն հավասարման կազմման համար դրանց կիրառությունը նպատակահարմար չէ: Այդ պատճառով մենք կկիրառենք ՀՆԱ-ի և ՕՌԻՆ-ի աճի ժամանակային շարքերը: Ինչպես ցույց է տրված աղյուսակ 11, 12-ում, ՀՆԱ-ի և ՕՌԻՆ-ի աճի ժամանակային շարքերը ստացիոնար են՝ $ADF \text{ Test Statistic} < 5\% \text{ Critical Value}$, ուստի և՛ կիրառելի ռեգրեսիոն հավասարման կազմման համար:

¹⁰⁴ Հիմք ենք ընդունել ՀՀ տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության պաշտոնական կայք էջում (<http://mineconomy.am/arm/505/free.html> և <http://mineconomy.am/arm/34/gortsaruyt.html>) առկա տեղեկատվությունը՝ ուժի մեջ մտնելու ամսաթվով:

¹⁰⁵ Երկկողմ ներդրումային պաշտպանության մասին համաձայնագրերի համար հիմք է հանդիսացել ՀՀ տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության պաշտոնական կայք էջում (<http://mineconomy.am/arm/34/gortsaruyt.pastatuxt.html>) առկա տեղեկատվությունը: Մոդելում համաձայնագրերը ներկայացված են ուժի մեջ մտնելու ամսաթվով:

¹⁰⁶ Gujarati, Basic econometrics, 4th edition, pp. 58-65

Աղյուսակ 11.

ՀՆԱ-ի աճի ժամանակային շարքի ստացիոնարությունը

ԸԴՖ թեստի վիճակագրական	-10.26	1% Կրիտիկական արժեք*	-3.53
		5% Կրիտիկական արժեք	-2.90
		10% Կրիտիկական արժեք	-2.59

Աղյուսակ 12.

ՕՌԻՆ աճի ժամանակային շարքի ստացիոնարությունը

ԸԴՖ թեստի վիճակագրական	-7.25	1% Կրիտիկական արժեք *	-3.53
		5% Կրիտիկական արժեք	-2.90
		10% Կրիտիկական արժեք	-2.59

Աղյուսակ 13-ում ներկայացված է ՀՀ ՕՌԻՆ-ի աճը ՀՆԱ-ի աճից և ներդրումային դաշտի ձևավորման վրա ազդող օրենքներից և պայմանագրերից ցույց տվող էկոնոմետրիկ մոդելը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ իրականացված բարեփոխումների ազդեցությունը նույն եռամսյակում հնարավոր է, որ լավ չարտահայտվի՝ մենք դիտարկել ենք տվյալ ժամանակահատվածի ՕՌԻՆ աճի վրա ընդհուպ մինչև նախորդ 4 եռամսյակներում ընդունված օրենքների և իրավական ակտերի ազդեցությունը: Այսպիսով, մոդելում X1-ը ցույց է տալիս նույն ժամանակահատվածում ընդունված օրենքի ազդեցությունը, X1(-1)-ը՝ նախորդ եռամսյակում ընդունված օրենքի, x1(-2)-ը՝ երկու եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքի, X1(-3)-ը՝ երեք եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքի, X1(-4)-ը՝ 4 եռամսյակ, կամ 1 տարի առաջ ընդունված օրենքի ազդեցությունը:

$R\text{-քառակուսի}=0.36$, այսինքն՝ անկախ փոփոխականները 36%-ով են բացատրում ՕՌԻՆ աճի փոփոխությունը: Ինչպես և նախորդ մոդելում, սա ևս լավագույն արդյունք չէ, որը կրկին հետևանք է այն բանի, որ ՀՀ ՕՌԻՆ փոփոխությունը կախված է նաև այլ գործոններից՝ փոխարժեք, արտահանում, ներմուծում, ռազմաքաղաքական իրավիճակ և այլն, ոնոք մենք մոդելում չենք դիտարկել: Սակայն մեր կողմից մշակված մոդելն, այդուհանդերձ, ցույց է տալիս ՕՌԻՆ ներդրումային դաշտի վրա ազդող օրենքների ազդեցությունը ՕՌԻՆ ներգրավման վրա, որը և հանդիսանում է տվյալ մոդելի մշակման հիմնական նպատակը: Ինչպես և նախորդ մոդելում, այստեղ ևս մենք քայլ

առ քայլ կիրականացնենք մոդելի ստուգման բոլոր անհրաժեշտ քայլերը: Դիտարկվող բոլոր փոփոխականների համար t -վիճակագրականը՝ բացարձակ արժեքով > 2 և դրա հավանականությունը < 0.05 , ուստի՝ մոդելը թույլատրելի է և բոլոր դիտարկվող փոփոխականների ազդեցության գործակիցներն էլ վիճակագրորեն նշանակալի են: Դարբին-Ուոթսոնի վիճակագրականը=2.31-ը, որը պատկանում է (1.46,2.53(=4-1.46)) միջակայքին: Այսինքն՝ սխալների միջև ավտոկոռելացիա չկա¹⁰⁷:

Աղյուսակ 13.

ՕՈՒՆ-ի փոփոխությունը ՀՆԱ-ի աճից և ներդրումային դաշտը ձևավորող օրենքներից և պայմանագրերից բնութագրող մոդելը

Կախյալ փոփոխական՝ ՕՈՒՆ աճ				
Վերլուծության եղանակ՝ ՓՔԵ				
Ընտրանքը՝ 1998:1 2014:4				
Ճշգրտումից հետո դիտարկումների քանակը՝ 63				
Փոփոխականներ	Գործակից	Ստանդարտ սխալ	t -վիճակագրական	Հավանականություն
C/հաստատուն/	11.23	2.11	5.32	0.01
ՀՆԱ աճ	1.19	0.48	2.47	0.02
X1	0.60	0.23	2.59	0.03
X1(-1)	0.55	0.15	3.65	0.02
X1(-2)	0.43	0.20	2.14	0.00
X1(-3)	0.77	0.12	6.42	0.04
X1(-4)	0.94	0.29	3.24	0.01
R-քառակուսի				0.36
Դարբին-Ուոթսոնի վիճակագրական	2.31	Հավանականություն(F-վիճ.)		0.00

Ուայթի հետերոսկեդաստիկության թեստի միջոցով ստուգենք սխալների միջև հոմոսկեդաստիկության կամ հետերոսկեդաստիկության առկայությունը:

Աղյուսակ 14.

Սխալների միջև հոմոսկեդաստիկության առկայության թեստի արդյունքները

F-վիճ.	2.25	Հավանականություն	0.12
Դիտ*R-քառակուսի	3.25	Հավանականություն	0.15

¹⁰⁷ Gujarati, Basic econometrics, 4th edition, pp. 467-472

Հոմոսկեդաստիկության վարկածը կմերժվեր, եթե Դիտ*R-քառակուսու Հավանականությունը $< 0.05^{108}$: Այսպիսով, հոմոսկեդաստիկության վարկածը չի մերժվում: Ուստի՝ մոդելը վիճակագրորեն նշանակալի է: Ամփոփենք մոդելի արդյունքում գնահատված գործակիցները՝

$$\text{ՕՈՒՆ_ԱՃ} = 11.23 + 1.19 * \text{ՀՆԱ_ԱՃ} + 0.6 * X1 + 0.55 * X1(-1) + 0.43 * X1(-2) + 0.77 * X1(-3) + 0.94 * X1(-4)$$

Փաստորեն, համաձայն մեր կողմից ստացված արդյունքների՝ ՀՆԱ աճի 1 միավոր փոփոխության արդյունքում ՕՈՒՆ աճը փոփոխվում է 1.19 միավորով, նույն ժամանակահատվածում ներդրումային դաշտի կարգավորմանն ուղղված օրենքի ընդունման արդյունքում ՕՈՒՆ աճը մեծանում է 0.6 միավորով, նախորդ եռամսյակում ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.55 միավորով, երկու եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.43 միավորով, երեք եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.77, իսկ չորս եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.94 միավորով: Այսինքն՝ ՀՀ-ում ներդրումային դաշտը կարգավորող օրենքների և իրավական ակտերի ընդունումը ՕՈՒՆ ներգրավման վրա ամենամեծ դրական ազդեցությունն ունենում է 1 տարի կամ 4 եռամսյակ անց (երբ գործակիցը 0.94 է):

¹⁰⁸ Gujarati, Basic econometrics, 4th edition, pp. 413-415

ԳԼՈՒԽ 3. ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՕՈՒՆ–ՆԵՐԸ ՀՀ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ և ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՀԵՌԱՆԿԱՐԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

3.1. ՀՀ ներդրումային դաշտի բարելավման ուղիները իրանական ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից

Ատենախոսության 2-րդ գլխում մենք ներկայացրեցինք ՀՀ–ում ԻԻՀ կողմից կատարված ՕՈՒՆ–ը, ինչի արդյունքում պարզ դարձավ, որ իրանական ներդրումները ՀՀ–ում առավելապես պատահական բնույթ ունեն, կամ այլ կերպ ասած՝ չեն ենթարկվում որևէ օրինաչափության, ուստի նման իրավիճակը մեզ հնարավորություն չի տա էկոնոմետրիկ վերլուծության միջոցով բացահայտելու իրանական ներդրումների ազդեցությունը ՀՀ մակրոտնտեսական ցուցանիշների վրա: Այս խնդրի լուծումը մասամբ գտել է իրանցի տնտեսագետ Ա.Յուսեֆին՝ էկոնոմետրիկ մոդելով հաշվարկելով 2001-2014թթ. եռամսյակային տվյալներով ՀՀ ՀՆԱ–ի աճի կախվածությունը ՀՀ ՕՈՒՆ աճից: Արդյունքում նա ստացել է, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում ՀՀ–ում ՕՈՒՆ աճի 1 միավոր փոփոխությունը նպաստում է ՀՀ ՀՆԱ աճի 1.56 միավորով փոփոխության, ապա յուրաքանչյուր տարի ԻԻՀ կողմից ՀՀ–ում կատարված ՕՈՒՆ աճի ցուցանիշները համադրելով ստացված գործակցի հետ հաշվարկել է ՀՀ ՀՆԱ–ի աճին իրանական ներդրումների նպաստման չափը¹⁰⁹: Կարծում ենք, սակայն, Ա.Յուսեֆիի հաշվարկները առավելապես միջինացված պատկեր են ցույց տալիս, քանի որ ռեգրեսիոն վերլուծության համար նա դիտարկել է եռամսյակային տվյալներ, իսկ ԻԻՀ ՕՈՒՆ–ի հետ տվյալները համադրելիս՝ տարեկան: Ուստի հիմք ընդունելով նրա կողմից առաջարկված մեթոդաբանությունը և հաշվարկած գործակիցը՝ մենք կփորձենք համանման հաշվարկ կատարել՝ առավել ճշգրտություն ապահովելու նպատակով օգտագործելով ՀՀ–ում ԻԻՀ կողմից իրականացված ներդրումների եռամսյակային տվյալները (աղյուսակ 15):

¹⁰⁹ Յուսեֆի Ա., Իրանի Իսլամական Հանրապետության ՕՈՒՆ–ը և ՀՀ տնտեսությունը, Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ–տնտեսական կայուն զարգացման հիմնախնդիրները, գիտական հոդվածների ժողովածու, 1(23), Երևան, 2016թ., էջ 187-190

ԻԻՀ կողմից ՀՀ-ում իրականացված ՕՌԻՆ նպաստման չափը ՀՀ ՀՆԱ-ի պոտենցիալ աճին՝ 2001-2015թթ. եռամսյակային տվյալներ, մլն դոլար¹¹⁰

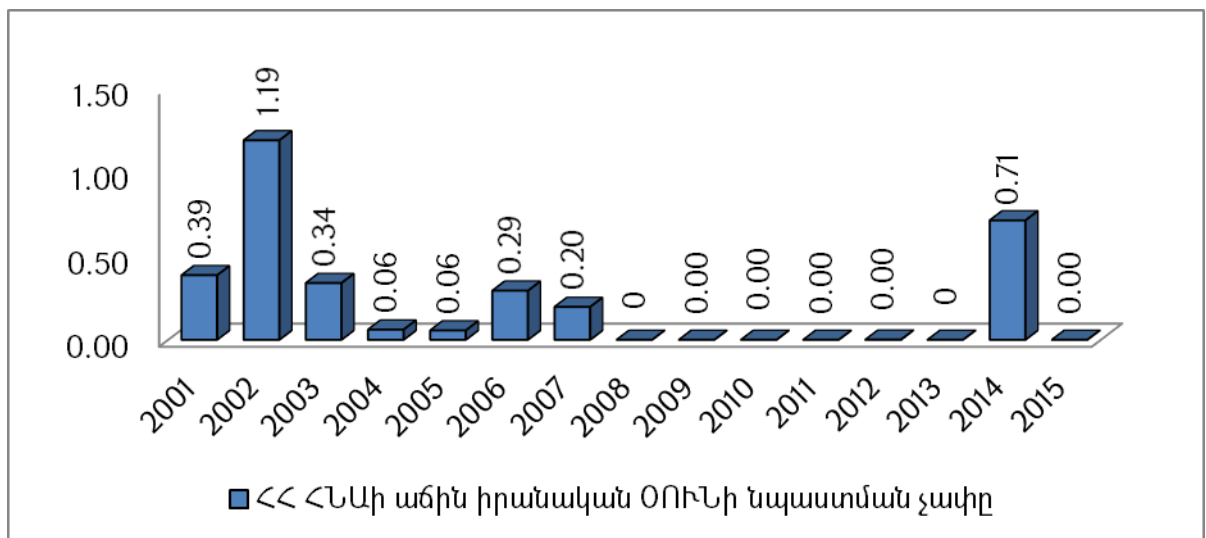
Ժամանա- կահատված	ՀՀ-ում ԻԻՀ ՕՌԻՆ աճը	ՀՀ ՀՆԱ-ի աճին դրա նպաստման չափը		Ժամանա- կահատված	ՀՀ-ում ԻԻՀ ՕՌԻՆ աճը	ՀՀ ՀՆԱ-ի աճին դրա նպաստման չափը
2001-1	-	-		2006-1	0,1601	0,249756
2001-2	0,2068	0,322608		2006-2	-0,1575	-0,2457
2001-3	-0,2068	-0,322608		2006-3	-0,0031	-0,00484
2001-4	0,04	0,0624		2006-4	0,028	0,04368
2002-1	0,374	0,58344		2007-1	0,1258	0,196248
2002-2	-0,116	-0,18096		2007-2	-0,1547	-0,24133
2002-3	0,388	0,60528		2007-3	0	0
2002-4	-0,286	-0,44616		2007-4	0	0
2003-1	-0,2	-0,312		2012-1	0,0005	0,00078
2003-2	-0,2	-0,312		2012-2	-0,0005	-0,00078
2003-3	0,0022	0,003432		2012-3	0	0
2003-4	0,2146	0,334776		2012-4	0	0
2004-1	-0,2168	-0,338208		2014-1	0,456	0,71136
2004-2	0,039	0,06084		2014-2	-0,456	-0,71136
2004-3	-0,039	-0,06084		2014-3	0	0
2004-4	0	0		2014-4	0	0
2005-1	0,0825	0,1287		2015-1	0	0
2005-2	-0,0825	-0,1287		2015-2	0	0
2005-3	0,0358	0,055848		2015-3	0	0
2005-4	-0,0344	-0,053664		2015-4	0	0

Աղյուսակ 15-ի 3-րդ և վերջին սյունակները ցույց են տալիս համապատասխան եռամսյակում ՀՀ ՀՆԱ-ի աճին իրանական ՕՌԻՆ-երի նպաստման չափը, եթե ստացվել է դրական թիվ (օրինակ՝ 2001թ. Երկրորդ և չորրորդ եռամսյակներում), իսկ

¹¹⁰ Հաշվարկը կատարվել է հեղինակի կողմից հետևյալ մեթոդաբանությամբ. յուրաքանչյուր եռամսյակի ՀՀ-ում ԻԻՀ ՕՌԻՆ աճը բազմապատկվել է 1.56 գործակցով: ՀՀ-ում ԻԻՀ ՕՌԻՆ աճի եռամսյակային տվյալները հաշվարկվել են հեղինակի կողմից՝ ըստ ՀՀ ԱՎԾ հետևյալ հրապարակումների. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2002թ. հունվար-մարտին (հունվար-մայիսին, հունվար-օգոստոսին, հունվար-նոյեմբերին), ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2004թ. (2006թ., 2008թ., 2013թ., 2015թ.) հունվար-փետրվարին (հունվար-ապրիլին, հունվար-հուլիսին, հունվար-հոկտեմբերին), ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2016թ. հունվար-փետրվարին:

3-րդ և վերջին սյունակներում ստացված բացասական թվերը ցույց են տալիս համապատասխան եռամսյակում իրանական ներդրումների բացակայության կամ նախորդ եռամսյակի համեմատ նվազման արդյունքում ՀՀ ՀՆԱ-ի պոտենցիալ աճի զսպման չափը (օրինակ՝ 2002թ. 2-րդ եռամսյակում ԻԻՀ ՕՌԻՆ նախորդ եռամսյակի համեմատ կրճատվել է 0.116 մլն դոլարով, որի արդյունքում ՀՀ ՀՆԱ-ի աճն իր պոտենցիալից ցածր է եղել է 0.18 մլն դոլարով):

Աղյուսակ 15-ի արդյունքների հիման վրա մենք կարող ենք ներկայացնել իրանական ՕՌԻՆ-ի նպաստման չափը ՀՀ ՀՆԱ-ի աճին՝ ըստ տարիների (գծապատկեր 15):

Գծապատկեր 15. Իրանական ՕՌԻՆ-ի նպաստման չափը ՀՀ ՀՆԱ աճին 2001-2015թթ., մլն դոլար¹¹¹

Ստացվում է, որ իրանական ՕՌԻՆ-երը ՀՀ ՀՆԱ-ի աճին նպաստել են 2001թ.՝ 0.39 մլն դոլարով, 2002թ.՝ 1.19, 2003թ.՝ 0.34, 2004թ.՝ 0.06, 2005թ.՝ 0.06, 2006թ.՝ 0.29, 2007թ.՝ 0.2 և 2014թ.՝ 0.71 մլն դոլարով, միջինում՝ 0.4 մլն դոլարով: Մնացած տարիներին իրանցի գործարարների կողմից ՀՀ-ում ՕՌԻՆ չի իրականացվել: Ինչ խոսք, այս ցուցանիշները վկայում են, որ հայ-իրանական ներդրումային համագործակցությունը չենք կարող գնահատել բավարար, ուստի անհրաժեշտ է նոր

¹¹¹ Հաշվարկները կատարվել են հեինակի կողմից՝ ըստ աղյուսակ 15-ի տվյալների, յուրաքանչյուր տարվա համար գումարելով միայն դրական նպաստման չափերը, քանի որ աղյուսակ 15-ի բացասական թվերը չեն նշանակում՝ ՀՀ ՀՆԱ-ի կրճատում, այլ ցույց են տալիս այն չափը, որով կարող էր աճել ՀՀ ՀՆԱ-ն, եթե տվյալ եռամսյակում իրանական ներդրումները լինեին ոչ պակաս, քան նախորդ եռամսյակում էին:

մոտեցումներ ցուցաբերել առավել բարձր արդյունք ստանալու համար: Ասվածն առավել արդիական է դառնում 2015թ. ՀՀ-ի՝ ԵՏՄ անդամակցության փաստի և ԻԻՀ նկատմամբ միջազգային պատժամիջոցների նվազեցման փաստի առկայությամբ: Այս իրավիճակում հնարավոր է, որ Հայաստանը կամուրջ հանդիսանա Իրանի համար՝ արտոնյալ պայմաններով ԵՏՄ շուկա դուրս գալու համար, ինչի արդյունքում զգալի իրանական ներդրումներ կներհոսեն ՀՀ տնտեսություն: Ատենախոսության հաջորդ ենթագլխում մենք կանդրադառնանք իրանական ներդրումների համար ՀՀ տնտեսության առավել նպաստավոր ոլորտների բացահայտմանը:

Ատենախոսության նախորդ գլխում մենք քննարկեցինք ՀՀ և ԻԻՀ ներդրումային դաշտի բարելավման ազդեցությունը ՕՈՒՆ ներգրավման վրա: Արդյունքում ստացվեց, որ ԻԻՀ ներդրումային դաշտի բարելավմանն ուղղված օրենքների ընդունումը ԻԻՀ ՀՆԱ-ի աճի ամենամեծ չափով փոփոխության՝ 1.75 միավորով, նպաստում է 3 եռամսյակ հետո, իսկ ՀՀ ներդրումային դաշտի բարելավմանն ուղղված օրենքների ընդունումը ՀՀ ՀՆԱ-ի աճի ամենամեծ չափով փոփոխության նպաստում է 4 եռամսյակ հետո՝ 0.94 միավորով: Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ ներդրումային դաշտի բարելավմանն ուղղված օրենքներն ավելի քիչ չափով են ավելացնում ՀՀ ՕՈՒՆ աճը, քան ԻԻՀ ներդրումային դաշտի բարելավմանն ուղղված օրենքները՝ ԻԻՀ ՕՈՒՆ աճը: Այս երևույթը կարող է ունենալ ամենատարբեր պատճառներ: Իհարկե ստացված ցուցանիշների տարբերությանը կարող էր նպաստել նաև մոդելների կառուցման համար ընտրված ժամանակային տարբերությունը՝ ՀՀ-ի համար՝ 1998-2014թթ., իսկ ԻԻՀ-ի համար՝ 2001-2014թթ. եռամսյակային տվյալներ: Մեր կարծիքով, սակայն, հիմնական պատճառն այն է, որ դիտարկվող ժամանակաշրջանում ՀՀ ներդրումային դաշտը կարգավորող օրենքների ու իրավական ակտերի ընդունման արդյունքում ՀՀ ներդրումային դաշտն ավելի լավ նպաստավոր վիճակում է գտնվել, քան ԻԻՀ-ում, ինչի արդյունքում էլ յուրաքանչյուր նոր օրենքի ընդունումը ՀՀ-ում ավելի փոքր ՕՈՒՆ աճի փոփոխության է հանգեցրել, ԻԻՀ իրավիճակի համեմատությամբ: Որպես ասվածի հիմնավորում կարող ենք նշել այն հանգամանքը, որ ՀՀ-ում Օտարերկրյա ներդրումների մասին օրենքը, որը տվյալ դաշտը կարգավորող հիմնական օրենքներից է ընդունվել է 1995թ., մինչդեռ մեր

վերլուծությունը տվյալների բացակայության պատճառով սկսել ենք 1998թ.-ից, իսկ ԻԻՀ ներդրումային դաշտը կարգավորող հիմնական օրենքն ընդունվել է 2002թ., իսկ վերլուծությունը սկսվել է 2001թ.-ից:

Վերոնշյալ գաղափարը, սակայն, դեռևս վարկած է, որը հաստատելու կամ մերժելու համար անհրաժեշտ է առավել խոր և հանգամանավից վերլուծություն: Այսպիսով, առաջադրենք վարկած առ այն, որ ՀՀ ներդրումային դաշտը առավել նպաստավոր է ներդրումների ներգրավման համար, քան ԻԻՀ ներդրումային դաշտը, և փորձենք հաստատել կամ մերժել մեր կողմից առաջ քաշված վարկածը իրականացնելով ՀՀ ներդրումային դաշտի ՈԻԹՀՍ(SWOT) վերլուծություն իրանական ներդրումների ներգրավման համար՝ բացահայտելով ՀՀ ներդրումային դաշտի ուժեղ կողմերն ու հնարավորությունները, ինչպես նաև թույլ կողմերն ու սպառնալիքները իրանական ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից:

ՈԻԹՀՍ իրական պատկեր ստանալու նպատակով մենք վերլուծել ենք ոչ միայն առկա ցուցանիշներն ու ռեսուրսակազմը, այլ նաև սոցիոլոգիական հարցում ենք անցկացրել ՀՀ-ում գործող իրանական կապիտալով իրավաբանական անձանց շրջանում՝ պարզելու համար գործնականում ՀՀ շուկայում գործունեություն ծավալելու տեսանկյունից նրանց հանդիպած դժվարությունները, խնդիրները, թերությունները և ակնկալվող վտանգներն ու անորոշություններն ապագայում, ինչպես նաև բացահայտելու համար ՀՀ շուկայում գործելու առավելությունները և ապագայի հանդեպ նրանց դրական սպասումները:

Հարցումն անցկացվել է 01.03.2016թ.-30.09.2016թ.՝ 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ՀՀ-ում գործող 3492¹¹² իրանական կապիտալով ձեռնարկություններից 347-ի¹¹³ շրջանում: Հարցման համար մշակված հարցաթերթիկը կցված է ատենախոսությանը հավելված 1-ում: Հարցումն անց է կացվել կազմակերպության տնօրենի կամ նրա ցուցումով այլ պատասխանատու անձի հետ:

Ներկայացնենք հարցման արդյունքները:

¹¹² ՀՀ արդարադատության նախարարության պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է http://moj.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_5284689551761_stat_2015.pdf հասցեում /էջ 7/)

¹¹³ Ընտրանքը որոշվել է՝ ըստ Survey Monkey հետազոտական հարթակի կայք էջի (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.surveymonkey.com/mp/sample-size-calculator> հասցեում/ հաշվարկի, 95% վստահելիության մակարդակում և 5% սխալի հավանականության պարագայում:

Արտադրական գործոնների ներգրավման տեսանկյունից ունենք հետևյալ պատկերը.

- Աշխատուժի ներգրավման տեսանկյունից իրանցի գործարարները առավելություն են համարում այն հանգամանքը, որ ՀՀ-ում նվազագույն աշխատավարձն ավելի ցածր է (55000 դրամ կամ մոտ՝ 120 ԱՄՆ դոլար), քան ԻԻՀ-ում (**4871250 դրամ կամ մոտ 165 ԱՄՆ դոլար**)՝ հարցվածների 87%-ը:
- Աշխատուժի ներգրավման տեսանկյունից հիմնական դժվարությունները մշակութային են՝ հարցվածների 45%, առկա են նաև հաղորդակցման դժվարություններից բխող խնդիրներ՝ հարցվածների 20%-ը:
- Կապիտալի ներգրավման տեսանկյունից հանդիպող հիմնական խոչընդոտը առևտրային բանկերի կողմից տրվող վարկերի ավելի բարձր տոկոսներն են, քան Իրանում՝ հարցվածների 82%-ը:
- Կապիտալի ներգրավման տեսանկյունից մյուս խոչընդոտը հայ ներդրողների կողմից իրանական կապիտալով ձեռնարկությունում ներդրում կատարելու անպատրաստակամությունն է՝ հարցվածների 5%-ը: Նշենք, որ տվյալ պարագայում խոսքը վերաբերում է արդեն իսկ գործող ձեռնարկության կապիտալում ներդրում կատարելուն, մինչդեռ գործարարների մեկ այլ խումբ նշում է, որ ի սկզբանե հայ գործընկերոջ հետ համատեղ ձեռնարկության հիմնումը որպես կանոն տեղի է ունեցել հայ գործարարների առաջարկությամբ՝ հարցվածների մոտ 2%-ը: Ընդ որում համատեղ ձեռնարկության ներկայացուցիչները գտնում են, որ գործունեության նման եղանակն իրենց բազմաթիվ առավելություններ է տալիս, որոնք չունեն միայն իրանական կապիտալով գործունեություն ծավալող իրենց հայրենակիցները, մասնավորապես՝ շուկայի ֆորմալ և ոչ ֆորմալ օրենքների իմացություն, գործնական կապերի հաստատման դյունինություն և այլն:

Կազմակերպության գործունեության կազմակերպման տեսանկյունից պատկերը հետևյալն է.

- Առկա են դժգոհությունների կազմակերպություն-պետություն վարչական փոխշփման տեսանկյունից, մասնավորապես՝ մաքսային մարմինների

աշխատակիցների թերի, դանդաղ և սուբյեկտիվ աշխատանքից՝ հարցվածների 3%-ը: Մյուս դժգոհությունը վերաբերում է կազմակերպությունում իրականացվող ստուգումների պարբերականությանը, որոնք երբեմն կրում են ոչ ֆորմալ բնույթ և խանգարում են կազմակերպության բնականոն գործունեությանը՝ հարցվածների 2%-ը:

- Կազմակերպության գործունեության կազմակերպման տեսանկյունից մյուս խնդիրը էլեկտրաէներգիայի բարձր սակագինն է <<-ում՝ 85%:
- Կազմակերպության գործունեության հետ կապված համեմատաբար վերջերս առաջացած մեկ խնդիր ևս՝ ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված հաշվապահական հաշվառման փոփոխությունները, որոնք ներկայումս դանդաղեցնում են հաշվապահության վարման գործընթացը՝ 4%:
- Բաշխման տեսանկյունից հիմնական դժգոհությունը վերաբերում է մանրաձախ խանութների կողմից իրանական ապրանքների ցուցադրման հետ կապված խնդիրները. հաճախ խանութները իրանական ապրանքները տեղադրում են սպառողի համար ոչ լավ տեսանելի վայրում, որի արդյունքում ապրանքը երկար ժամանակ չի վաճառվում՝ հարցվածների 8%-ը: Ընդ որում՝ այս խնդրին չեն առնչվում այն իրանական կազմակերպությունները, որոնք կամ համատեղ ձեռնարկություն են, կամ մարկետինգային բաժնի աշխատանքների ղեկավարումը վստահել են հայ մասնագետի:

Արտաքին շուկաներ մուտքի տեսանկյունից հարցման արդյունքը հետևյալն է.

- Արտաքին շուկաներ դուրս գալու տեսանկյունից կան դժգոհություններ Վրաստանի սահմանը հատելիս մեծ բեռնատարների համար ստեղծվող խոչընդոտներից, մասնավորապես խոսքը վերաբերում է այն հանգամանքին, որ անգամ բոլոր անհրաժեշտ ստուգումներն անցած բեռնատարները ստիպված են լինումսահմանային անցակետում երկարատև հերթեր հաղթահարելու՝ մինչև կստուգվեն այդ ստուգումները նախապես չանցած բեռնատարները՝ հարցվածների 1%-ը:
- Արտաքին շուկաներ դուրս գալու տեսանկյունից հարցմանը մասնակցած և արտաքին ուղղվածության գործունեություն ծավալող գրեթե բոլոր

կազմակերպությունների ներկայացուցիչները նշել են, որ ՀՀ-ում արտաքին շուկաների մասին տեղեկատվության հասանելիությունն ավելի բաց և հավաստի է, քան ԻԻՀ-ում:

Օրենսդրական և հարկային դաշտի ուսումնասիրության տեսանկյունից ունենք հետևյալ պատկերը.

- Հարցմանը մասնակցած գրեթե բոլոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչները պնդում են, որ ՀՀ-ում հարկման դրույքն ավելի ցածր է, քան ԻԻՀ-ում և բացի այդ՝ ՀՀ-ում սահմանված հարկերի քանակն ավելի քիչ է, քան ԻԻՀ-ում:
- Օրենսդրական տեսանկյունից կազմակերպություններից որոշների դժգոհությունը ելնում է այն հանգամանքից, որ ՀՀ մրցակից կազմակերպությունների հետ առաջացած վեճերի լուծման համար նրանք ստիպված են լինում ծախսել բավական երկար ժամանակ և ֆինանսական միջոցներ, քանի որ չկա առանձին մարմին հայկական և ոչ հայկական կապիտալով կազմակերպությունների միջև առաջացած նման վեճերի կարգավորման համար՝ հարցվածների 10%-ը:

ՀՀ-ում գործունեություն ծավալելու այլ դրական և բացասական կողմերի տեսանկյունից նկատվել է հետևյալ պատկերը.

- Որպես առավելություն նշվել է աշխատուժի բարձր կրթական մակարդակը՝ հարցվածների 18%-ը, բուհական և ետբուհական տարիքի անձանց կողմից ցածր աշխատավարձով աշխատելու պատրաստակամությունը և աշխատանքն արագ յուրացնելու ունակությունը՝ հարցվածների 5%-ը, նոր տեխնոլոգիաների առավել հասանելիությունը՝ ի տարբերություն ԻԻՀ-ի՝ հարցվածների 27%-ը, հաշվետվությունների էլեկտրոնային եղանակով հանձնման հնարավորությունը՝ հարցվածների 82%-ը, գների մակարդակի համեմատաբար կայունությունը՝ ի տարբերություն ԻԻՀ-ի՝ հարցվածների 3%-ը, նոր տեխնոլոգիաների ներդրման պարագայում մաքսային արտոնություններ՝ հարցվածների 1%-ը:
- Որպես թերություն նշվել է ներքին սպառողական շուկայի փոքր լինելը՝ հարցվածների 64%-ը, պետական ատյանների հետ ունեցած վարչական

խնդիրները, մասնավորապես՝ ՓՄՁ-ների ոչ ֆորմալ ճնշումները՝ հարցվածների 48%-ը, շուկայի որոշ ոլորտներ մուտքի ոչ ֆորմալ, սակայն գրեթե անհաղթահարելի խնդիրները՝ հարցվածների 3%-ը, խոշոր ֆինանսական միջոցների դժվարամատչելիությունը՝ հարցվածների 18%-ը:

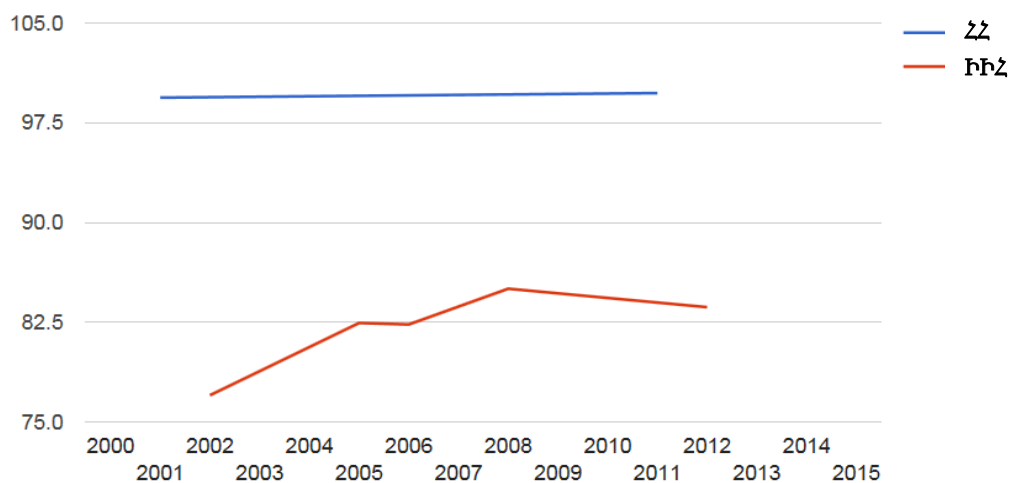
- Որպես հնարավորություն նշվել է ԵՏՄ շուկա դուրս գալու հեռանկարը՝ հարցվածների 25%-ը, հարկային շարունակական բարեփոխումները՝ հարցվածների 10%-ը, հայ-իրանական սահմանին ազատ տնտեսական գոտու ստեղծումը խոսակցություններից գործի վերածելու հավանականությունը՝ հարցվածների 14%-ը:
- Որպես սպառնալիք նշվում է անկայուն ռազմական վիճակը՝ հարցվածների 5%, ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված անորոշությունները, մասնավորապես հայտնի չէ, թե ինչ մաքսադրույքներ պետք է կիրառվեն Իրանից ներմուծվող հումքի նկատմամբ, բացի այդ հաշվապահական և այլ փաստաթղթային նոր ծագող տարբերությունները և դրանց շարունակական լինելու ռիսկը՝ հարցվածների 64%-ը:

Իրանցի գործարարների՝ ՀՀ-ում գործունեությունը շարունակելու ապագայի կանխատեսումները հիմնականում լավատեսական են. 85 %-ը կարծում է, որ կշարունակի ՀՀ-ում գործունեություն ծավալել, 10%-ը՝ կընդլայնի գործունեությունը, 5%-ը՝ դժվարացան ապագայի հստակ կանխատեսում անել:

Այսպիսով՝ հարցման արդյունքում պարզ դարձան այն հիմնական առավելություններն ու թերությունները, որ ունի ՀՀ ներդրումային դաշտը իրանցի ներդրողի համար: Բնականաբար սրանք չեն կարող ամբողջական իրական պատկեր ցույց տալ: Այդ պատճառով մենք կվերլուծենք նաև ՀՀ ներդրումային դաշտի դրական ու բացասական կողմերը՝ հիմնվելով ընդհանուր դրույթների և տարբեր միջազգային չափորոշիչների վրա և համադրելով արդյունքը սոցիոլոգիական հարցման հետ՝ ամփոփ կներկայացնենք ՀՀ ՈԻԹՀՍ վերլուծությունը իրանցի ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից:

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի ուժեղ կողմերի տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը ներկայացնում ենք ստորև:¹¹⁴

- Հասարակության գրագիտության աստիճանը ՀՀ-ում ավելի բարձր է, քան ԻԻՀ-ում (գծապատկեր 16): Այլ կերպ ասած՝ աշխատանքային ռեսուրսների գրագիտության աստիճանը ՀՀ-ում անհամեմատ բարձր է: Բացի այդ, համաձայն գործարարների շրջանակում անցկացված հարցման արդյունքների՝ ՀՀ-ում աշխատուժի կրթական մակարդակը զգալիորեն բարձր է և առկա է աշխատանքն արագ յուրացնելու ունակություն:

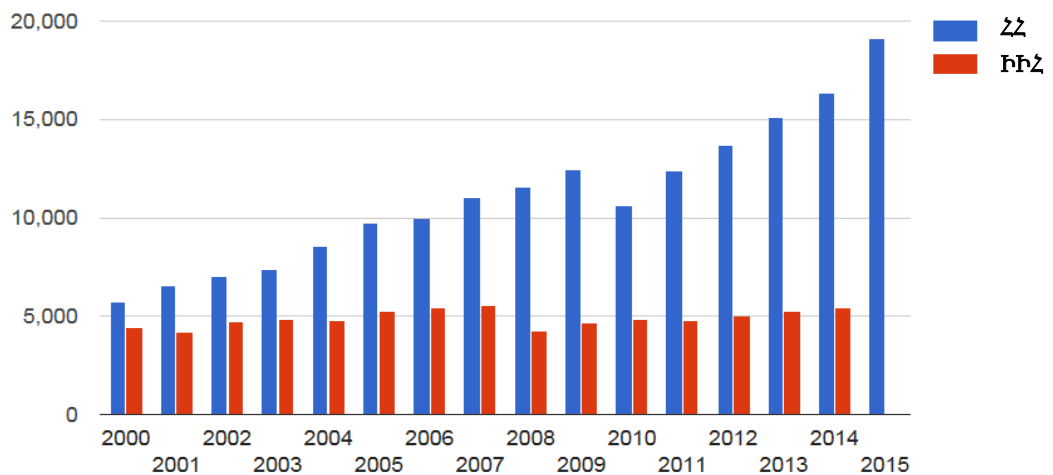

Գծապատկեր 16. Հասարակության գրագիտության աստիճանը¹¹⁵

- ՀՀ գյուղատնտեսությունում մեկ աշխատողի ստեղծած ավելացված արժեքն անհամեմատ բարձր է ԻԻՀ նույն ցուցանիշից (գծապատկեր 17): Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ գյուղատնտեսությունում աշխատուժի արտադրողականությունը շատ ավելի մեծ է, քան ԻԻՀ-ում:

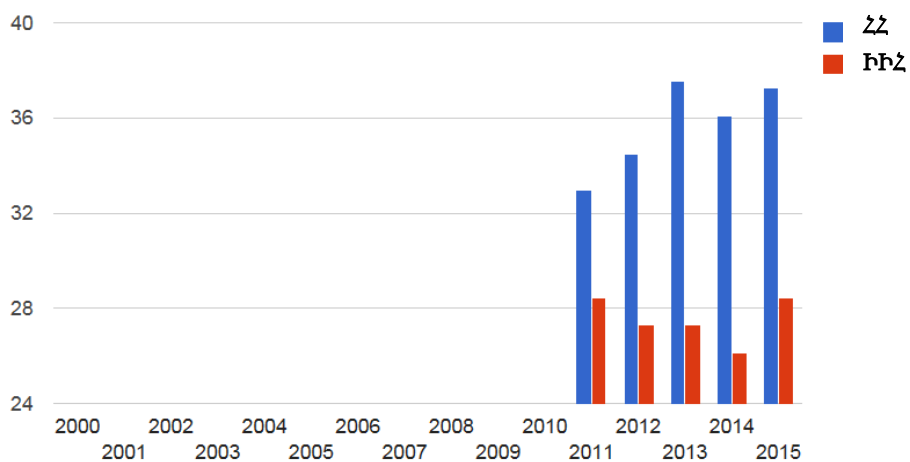
¹¹⁴ ՀՀ և ԻԻՀ տնտեսությունների համեմատության համար բոլոր դիտարկվող ցուցանիշները տվյալների համադրելիություն ապահովելու համար մեր կողմից կվերլուծվեն 2000-2015թթ. կտրվածքով: Նշենք, սակայն, որ դիտարկվող ցուցանիշների շարքում կան այնպիսիները, որոնց համար պաշտոնական վիճակագրություն նշված տարեթվերից մի մասի համար առկա չէ: Այդ պատճառով էլ տվյալ տարիների համապատասխան ցուցանիշների գծապատկերների մի մասում տվյալների համապատասխան հատվածը բացակայում է:

¹¹⁵ The global economy data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.theglobaleconomy.com/compare-countries> հասցեում)

Գծապատկեր 17. Գյուղատնտեսության ոլորտում մեկ աշխատողին բաժին ընկնող ավելացված արժեքը¹¹⁶

- Աշխատուժի ներգրավման նվազագույն ծախսը ՀՀ-ում ավելի ցածր է, քան ԻԻՀ-ում: ՀՀ-ում նվազագույն աշխատավարձը կազմում է 55000 դրամ, իսկ ԻԻՀ-ում՝ մոտ 78000 դրամին համարժեք գումար¹¹⁷:
- Ինչպես ցույց են տալիս մեր կողմից իրականացված հարցման արդյունքները՝ ՀՀ-ում նոր տեխնոլոգիաներն առավել հասանելի են, քան ԻԻՀ-ում, և բացի այդ առկա են մաքսային արտոնություններ արտադրությունում նոր տեխնոլոգիաների ներդրման պարագայում:
- Նորարարությունների համաթիվը ՀՀ-ում անհամեմատ բարձր է ԻԻՀ-ից (գծապատկեր 18):

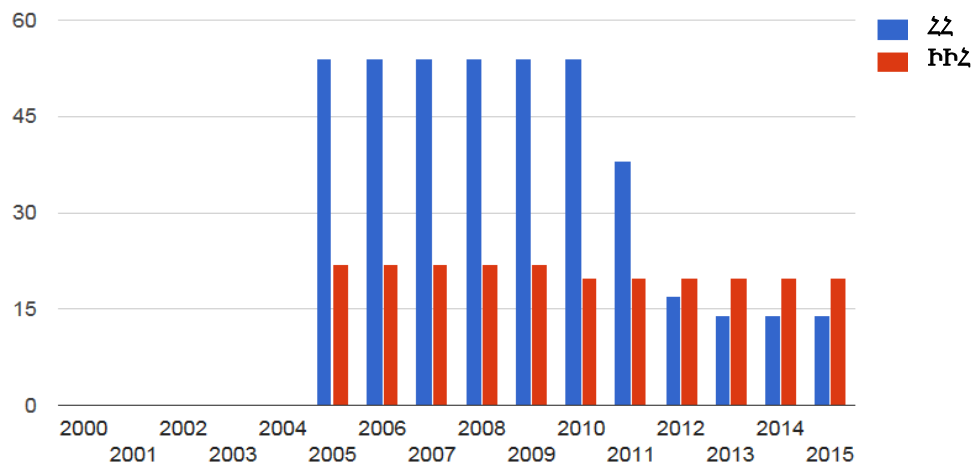

Գծապատկեր 18. Նորարարությունների համաթիվը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում, (0-100)¹¹⁸

¹¹⁶ The global economy data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.theglobaleconomy.com/compare-countries> հասցեում)

¹¹⁷ The nation master data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.nationmaster.com/country-info/compare/Armenia/Iran> հասցեում)

- Հարցման արդյունքում պարզ դարձավ նաև, որ էլեկտրոնային եղանակով հաշվետվությունների հանձնման հնարավորությունը ևս իրանցի գործարարները գնահատում են՝ որպես ՀՀ տնտեսությունում ներդրումներ իրականացնելու համար առավելություն:
- Հաջորդ ուժեղ կողմը, որ մեր կողմից բացահայտվել է կրկին հարցման արդյունքում, արտաքին շուկաների մասին տեղեկատվության հասանելիությունն է: Համաձայն հարցման արդյունքների՝ արտաքին շուկաների մասին տեղեկատվությունը ՀՀ-ում ավելի բաց և հասանելի է, քան ԻԻՀ-ում:
- Հարկային բարեփոխումների արդյունքում ներկայումս ՀՀ-ում բիզնեսի կողմից վճարվող հարկերի քանակն ավելի քիչ է, քան նախկինում և բացի այդ այն ավելի նվազ է, քան ԻԻՀ-ում՝ գծապատկեր 19:

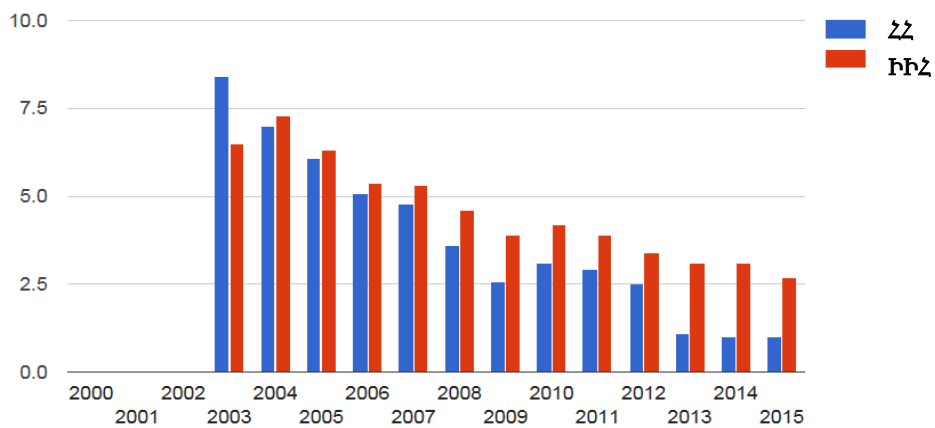

Գծապատկեր 19. Բիզնեսի կողմից վճարվող հարկերի քանակը¹¹⁹

- ԻԻՀ ներդրումային դաշտի համեմատ ՀՀ ներդրումային դաշտի առավելություններից կարելի է համարել նաև ավելի ցածր հարկադրույքները, մասնավորապես՝ ՀՀ-ում շահութահարկի դրույքը 20% է, իսկ ԻԻՀ-ում 25%:
- ՀՀ-ում բիզնես սկսելու ծախսերը զգալիորեն նվազել են ներկայումս՝ ի համեմատ 2003թ.-ի (գծապատկեր 20):

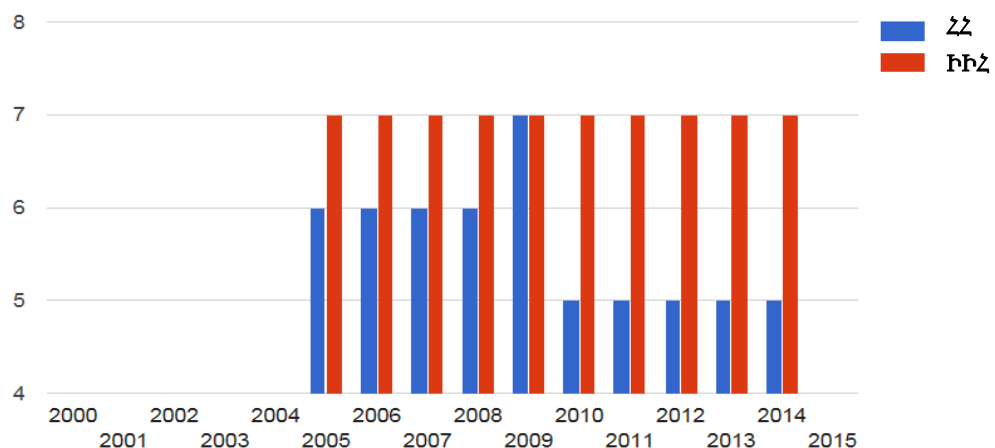
¹¹⁸ The index mundi data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.indexmundi.com/factbook/compare/armenia.iran/economy> հասցեում)

¹¹⁹ The global economy data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.theglobaleconomy.com/compare-countries> հասցեում)

Գծապատկեր 20. Բիզնես սկսելու համար անհրաժեշտ ծախսերը (մեկ շնչի հաշվին եկամտի մասնաբաժինը, %) ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում¹²⁰

- Ներդրումների ներգրավման վրա ազդող գործոնների առավելությունների շարքում կարելի է դասել նաև ՀՀ-ում ապրանքի արտահանման համար պահանջվող փաստաթղթաշրջանառության պարզեցումը. ներկայումս արտահանման գործունեություն ծավալելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի քանակը 5-ն է (գծապատկեր 21):

Գծապատկեր 21. Արտահանման գործունեություն ծավալելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի քանակը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում¹²¹

- ՀՀ-ում ներդրումների պաշտպանությունն ամրագրված է օրենքով, համաձայն որի օտարերկրյա ներդրումները չեն կարող ազգայնացվել կամ բռնագանձվել՝

¹²⁰ The nation master data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.nationmaster.com/country-info/compare/Armenia/Iran> հասցեում)

¹²¹ The index mundi data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.indexmundi.com/factbook/compare/armenia.iran/economy> հասցեում)

բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի, որոնց պարագայում էլ դրանք ենթակա են ամբողջությամբ փոխհատուցման¹²²:

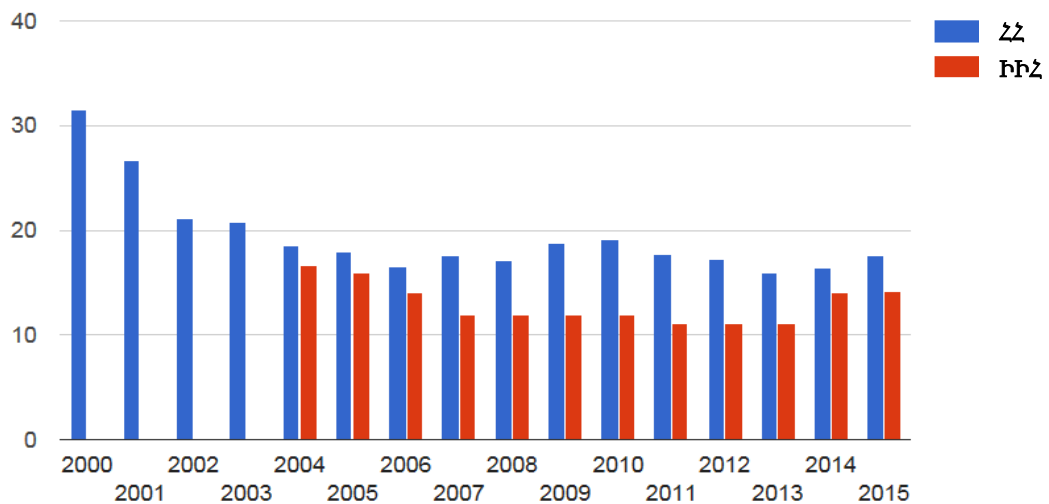
- Բացի այդ ՀՀ-ում ՕՈՒՆ-ները պաշտպանված են նաև ոչ տնտեսական ռիսկերից, քանի որ ՀՀ-ն 1995թ.-ից անդամակցում է Համաշխարհային բանկի խմբի մեջ մտնող Բազմակողմ ներդրումների երաշխավորման գործակալությանը¹²³:
- Ի վերջո, ՀՀ ներդրումային դաշտի ուժեղ կողմերից կարելի է նշել այն, որ ՀՀ-ում գործում են ազատ տնտեսական գոտիներ, որոնցում գործունեություն ծավալելով՝ գործարարները օգտվում են հարկային և մաքսային պարզեցված ընթացակարգից:

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի թույլ կողմերի տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը
ներկայացնում ենք ստորև:

- ՀՀ ընդերքը հարուստ չէ բնական ռեսուրսներով, բացառությամբ պղնձի և մոլիբդենի, ուստի հանքահումքային ոլորտի մասնագիտացված ձեռնարկությունները հիմնականում ներդրումներ չեն կատարում ՀՀ-ում՝ բացառությամբ նշված ոլորտների:
- Ինչպես ցույց է տալիս մեր կողմից իրականացված հարցման արդյունքը՝ աշխատուժի ներգրավման տեսանկյունից հիմնական թույլ կողմը մշակութային և արժեհամակարգի տարբերությունն է, որը դժվարացնում է ձեռնարկության կառավարումը, անձնակազմի մոտիվացումը և երկարաձգում արդյունավետության հասնելու ժամանակահատվածը:
- ՀՀ-ում լրացուցիչ կապիտալ ռեսուրսի ներգրավումը բավական բարդ է, քանի որ մասնավոր հատվածին բանկերի կողմից տրվող տոկոսադրույքն ավելի բարձր է, քան Իրանում (գծապատկեր 22):

¹²² ՀՀ ԱԺ պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1552&lang=eng> հասցեում)

¹²³ Official web page of Multilateral Investment Guarantee Agency (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.miga.org/who-we-are/member-countries> հասցեում)

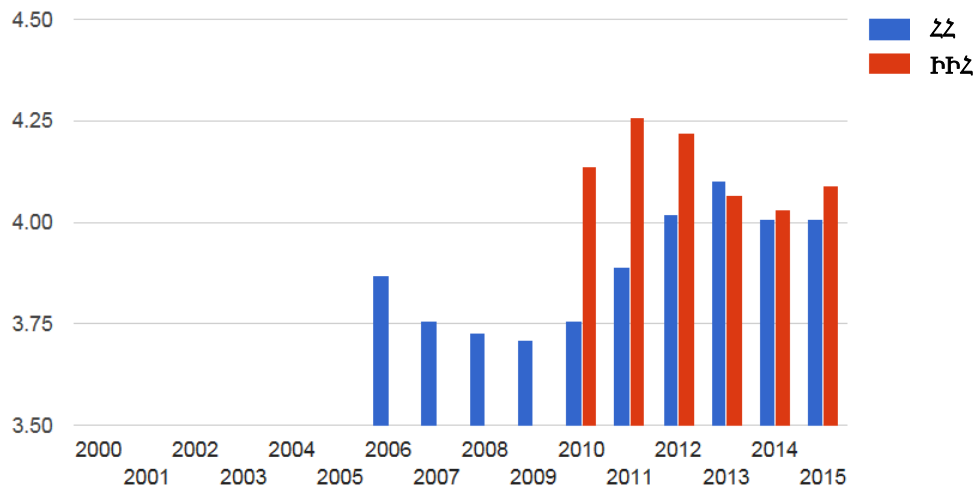

Գծապատկեր 22. Առևտրային բանկերի կողմից մասնավոր հատվածին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքները ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում¹²⁴

- Հարցման արդյունքում պարզվեց, որ կապիտալի ներգրավման տեսանկյունից մյուս խոչընդոտը հայ ներդրողների կողմից իրանական կապիտալով ձեռնարկությունում ներդրում կատարելու անպատրաստակամությունն է:
- Կազմակերպության գործունեության կազմակերպման տեսանկյունից թույլ կողմը կազմակերպություն-պետություն վարչական փոխշփմանն է վերաբերում, մասնավորապես՝ մաքսային մարմինների աշխատակիցների թերի, դանդաղ և սուբյեկտիվ աշխատանքին, կազմակերպությունում պատկան մարմինների կողմից իրականացվող ստուգումների պարբերականությանը, որոնք երբեմն կրում են ոչ ֆորմալ բնույթ և խանգարում են կազմակերպության բնականոն գործունեությանը և այլն¹²⁵:
- Կազմակերպության գործունեության կազմակերպման տեսանկյունից մյուս թույլ կողմը էլեկտրաէներգիայի բարձր սակագինն է ՀՀ-ում:
- Բացի այդ, թույլ կողմերից կարող ենք նշել նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ տնտեսության մրցունակություն 2014-2015թթ. նվազել է ինչպես ի համեմատ 2013թ., այնպես էլ ԻԻՀ տնտեսության նկատմամբ (գծապատկեր 23):

¹²⁴ The global economy data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.theglobaleconomy.com/compare> -countries հասցեում)

¹²⁵ Այս խնդիրը բացահայտվել է մեր կողմից իրականացված հարցման արդյունքում:

Գծապատկեր 23. ՀՀ և ԻԻՀ տնտեսությունների մրցունակության ինդեքսները¹²⁶

- Բացի այդ թույլ կողմ է հանդիսանում նաև ՀՀ տնտեսության որոշ ոլորտներում մուտքի դեֆակտո անհնարինությունը (օրինակ՝ շաքարավազի արտադրության կամ ներմուծման ոլորտ և այլն), որն իրավական տեսանկյունից որևէ կերպ չի երևում և առավել բարդացնում է խնդրի լուծումը:
- Իրանցի գործարարների համար ՀՀ շուկայի տարողունակության տեսանկյունից թույլ կողմ է հանդիսանում ներքին սպառողական շուկայի փոքր լինելը:
- Բաշխման տեսանկյունից հիմնական թույլ կողմը մանրածախ խանութների կողմից իրանական ապրանքների ցուցադրմանն առնչվող խնդիրների առկայությունն է, մասնավորապես՝ սպառողի համար ոչ լավ տեսանելի վայրում ապրանքների տեղադրումը և այլն: Այս խնդիրը հանգեցրել է նրան, որ ներկայումս մեծածախ առևտրի ոլորտի իրանական ներդրողներն իրենց ծանոթներին այլևս խորհուրդ չեն տալիս տվյալ ոլորտում ՀՀ-ում ներդրում իրականացնել, իսկ իրենք էլ վստահ չեն, որ մոտ ապագայում կշարունակեն գործունեություն ծավալել¹²⁷:
- Արտաքին ուղղվածություն ունեցող իրանական կազմակերպությունների համար թույլ կողմեր առկա են նաև արտաքին շուկաներ դուրս գալու տեսանկյունից: Մասնավորապես՝ մինչ օրս դեռևս առկա խնդիր է բոլոր մաքսային ստուգումներն անցած մեծ բեռնատարների համար Վրաստանի սահմանը հատելիս ստեղծվող արհեստական խնդիրները: Ստացվում է, որ բեռնատարները, որոնք պետք է

¹²⁶ The nation master data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.nationmaster.com/country-info/compare/Armenia/Iran> հասցեում)

¹²⁷ Այս խնդիրը բացահայտվել է մեր կողմից իրականացված հարցման արդյունքում:

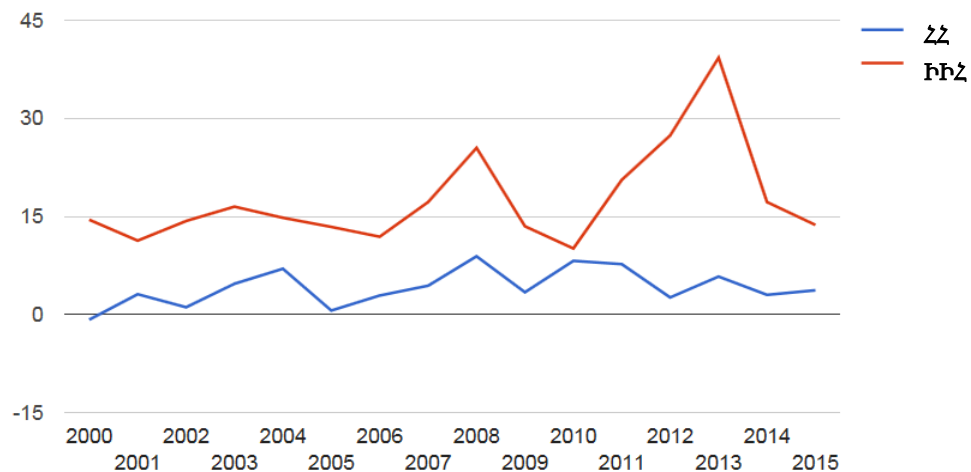
Ժամանակային առումով շահեին նախապես բոլոր մաքսային ստուգումներն անցնելու համար ժամանակ և ֆինանսներ ծախսելով՝ ստիպված են լինում մաքսային ստուգումներ չանցած բեռնատարներին հավասար պայմաններում կանգնել երբեմն մի քանի ժամ տևող հերթերում՝ այդպիսով ժամանակային տեսանկյունից անիմաստ դարձնելով նախապես նրանց կողմից նախապես մաքսային ստուգումներ անցնելը:

- ՀՀ-ում ներդրումներ կատարելու համար իրավական տեսանկյունից իրանական կազմակերպությունների համար առկա թույլ կողմերից կարող ենք նշել հայկական մրցակից կազմակերպությունների հետ առաջացած վեճերի լուծմամբ զբաղվող առանձին մարմնի բացակայությունը: Իհարկե վեճերի լուծմամբ զբաղվող մարմին ՀՀ-ում առկա է, սակայն նա զբաղվում է ոչ միայն օտարերկրյա ներդրողներին առնչվող վեճերով, ուստի օտարերկրյա ներդրողը ստիպված է լինում սպասելու իր հերթին, այդ ժամանակահատվածում առաջացած վեճի պատճառով կրելով որոշակի ֆինանսական կորուստներ, ինչի արդյունքում էլ այսօր արդեն մի քանի իրանական կազմակերպություններ վստահություն չեն հայտնում ապագայում ՀՀ-ում գործունեություն ծավալելու վերաբերյալ:

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի հնարավորությունների տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը ներկայացնում ենք ստորև:

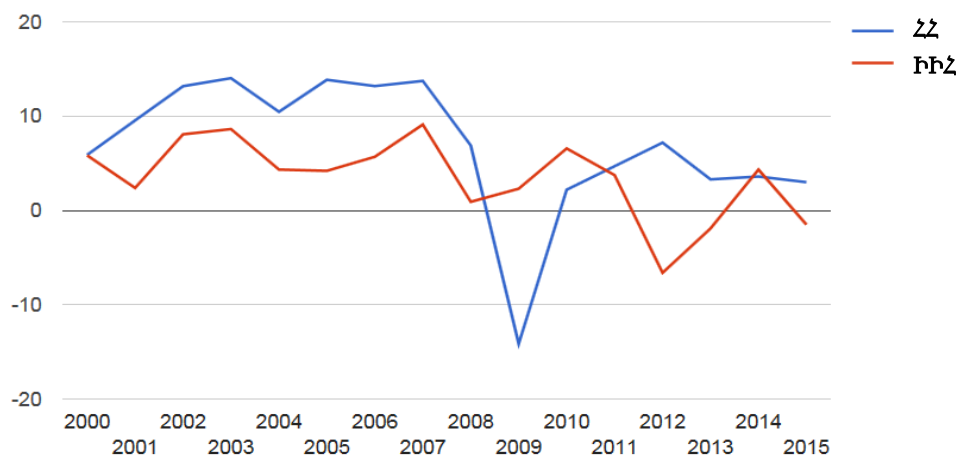
- Ռեսուրսների ներգրավման տեսանկյունից ՀՀ-ում իրանցի գործարարների համար ստեղծված հնարավորություններից կարող ենք նշել ԵՏՄ տարածքից արտոնյալ պայմաններով ռեսուրսների հասանելիություն, որը նրանք չունեն ԻԻՀ-ում ներդրում կատարելու պարագայում:
- Ռեսուրսների տեսանկյունից հաջորդ հնարավորությունը կայանում է նրանում, որ ՀՀ տնտեսությունում մշտապես վերափոխվում է կրթական համակարգը՝ տնտեսության հրամայականներին համահունչ: Մասնավորապես այդ հանգամանքով է բացատրվում ԱՅԲ դպրոցի բացումը, Դիլիջանի միջազգային դպրոցի բացումը, ինչպես նաև 2016թ. նոյեմբերից 8-10-րդ դասարանների աշակերտների համար ծրագրավորման անվճար ուսուցման կենտրոնի բացումը և այլն:

- Կազմակերպության գործունեությունն իրականացնելու տեսանկյունից առկա հնարավորությունները բազմաթիվ են: Որպես այդպիսին նախ հարկավոր է նշել գների մակարդակի համեմատաբար կայունությունը: Գծապատկեր 24-ը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում գներն ավելի քիչ են տատանվում և ինֆլյացիայի մակարդակն ավելի ցածր է, քան ԻԻՀ-ում, ինչը հնարավորություն է տալիս ներդրողին ավելի կայուն միջավայրում կանխատեսումներ կատարելու:

Գծապատկեր 24. Ինֆլյացիայի մակարդակը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում¹²⁸

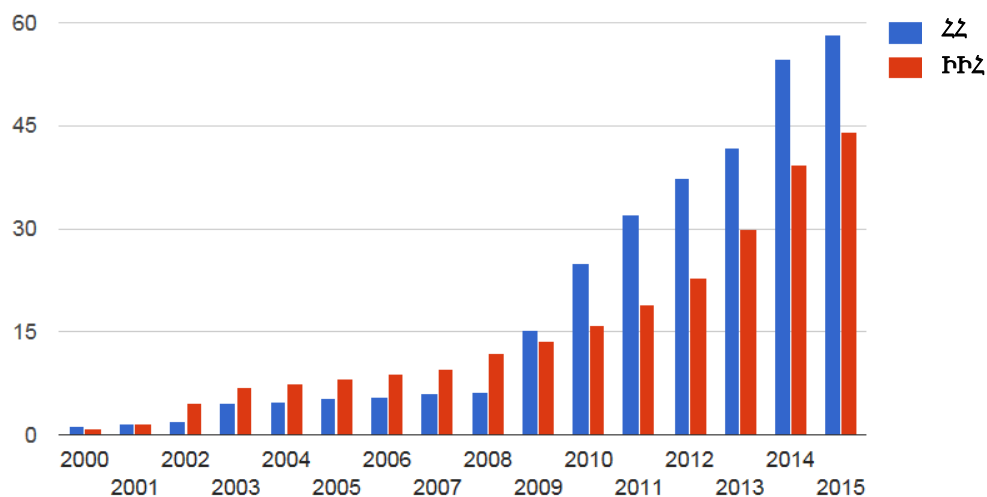
- ՀՀ-ի տնտեսությունն աճում է ավելի բարձր տեմպերով, քան ԻԻՀ տնտեսությունը (գծապատկեր 25): Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ երկու դիտարկվող երկրները զարգացող երկրներ են՝ ՀՀ տնտեսության աճի ավելի մեծ տեմպը վկայում է ՀՀ տնտեսության ընձեռած ավելի արագ աճ ձեռքբերման հնարավորությունների մասին:

Գծապատկեր 25. Տնտեսական աճի տեմպերը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում¹²⁹

¹²⁸ The global economy data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.theglobaleconomy.com/compare-countries> հասցեում)

- Կազմակերպության գործունեության հետ կապված մյուս հնարավորությունը վերաբերում է ՀՀ-ում ինտերնետի օգտատերերի աստիճանաբար աճող և ԻԻՀ-ի համեմատ ավելի մեծ քանակին (գծապատկեր 26): Ֆիրմայի գործունեության տեսանկյունից ինտերնետ օգտատերերի քանակը կարևորվում է այն պատճառով, որ ինտերնետի օգտագործմամբ հնարավոր է լինում առավել ցածր ծախսերով առավել մեծ մասաների տեղեկացում և հասանելիության ապահովում իրականացնել:

Գծապատկեր 26. Ինտերնետ օգտատերերի քանակը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում (100 հոգու հաշվով) ¹³⁰

- Հնարավորությունների շարքում կարող ենք նշել նաև այն, որ ՀՀ-ում բիզնես իրականացնելն ավելի դյուրին է, քան ԻԻՀ-ում մի քանի հիմնավորմամբ. Ըստ գործարարություն իրականացնելու դյուրինության ՀՀ-ն աշխարհում զբաղեցնում է 35-րդ¹³¹ տեղը, իսկ ԻԻՀ-ն՝ 118-րդ¹³², բիզնեսի գրանցման համար ՀՀ-ում անհրաժեշտ է 3 օր, իսկ ԻԻՀ-ում՝ 15¹³³, և վերջապես՝ բիզնես սկսելու ծախսերը

¹²⁹ The index mundi data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.indexmundi.com/factbook/compare/armenia.iran/economy> հասցեում)

¹³⁰ The global economy data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.theglobaleconomy.com/compare-countries> հասցեում)

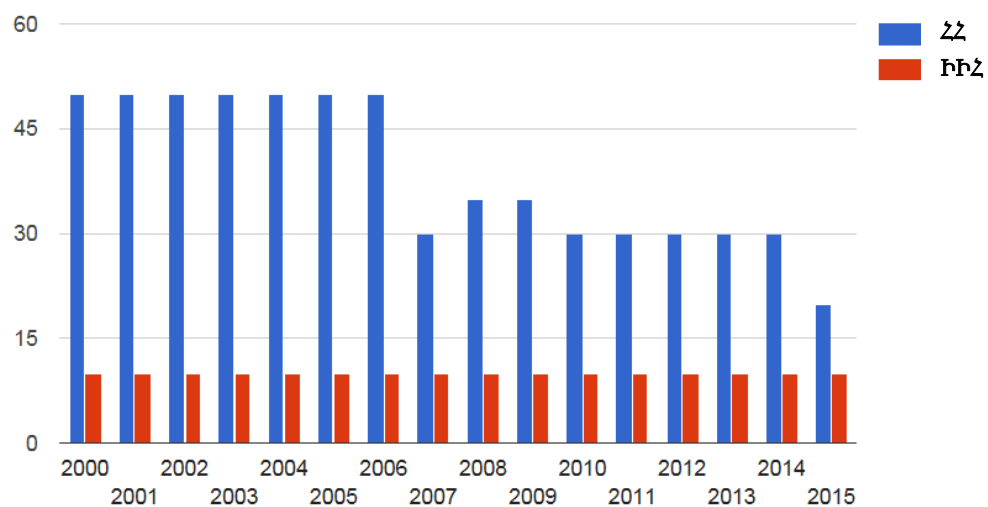
¹³¹ The trading economics data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.tradingeconomics.com/armenia/indicators> հասցեում)

¹³² The trading economics data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.tradingeconomics.com/iran/indicators> հասցեում)

¹³³ Official web page of World Bank (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://data.worldbank.org/indicator/IC.REG.DURS> հասցեում)

ՀՀ-ում աստիճանաբար նվազում է և շատ ավելի ցածր է, քան ԻԻՀ-ում՝ (տես գծապատկեր 20):

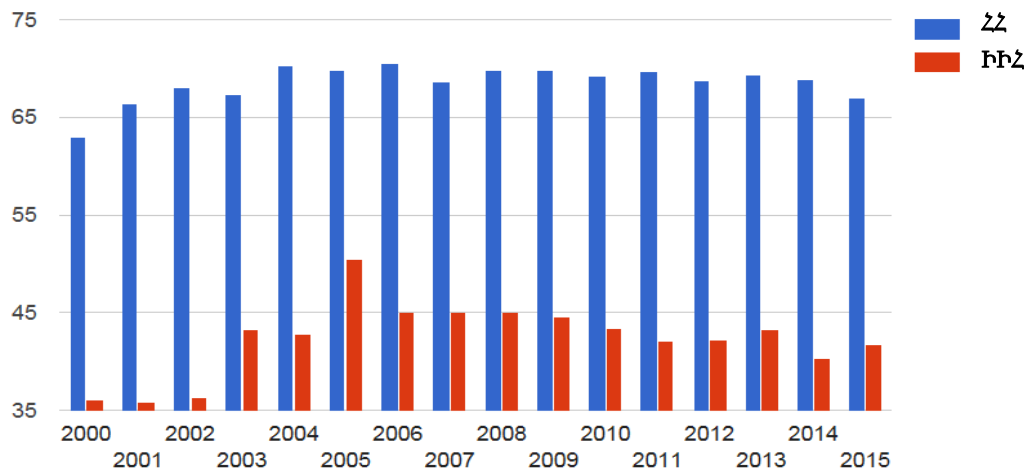
- Հաջորդ հնարավորությունը կապված է սեփականության իրավունքի պաշտպանության հետ: ՀՀ-ում սեփականության իրավունքն ավելի պաշտպանված է, քան ԻԻՀ-ում: Գծապատկեր 27-ը ցույց է տալիս, որ վերջին տարիներին ՀՀ-ում սեփականության իրավունքի պաշտպանվածությունը որոշակիորեն նվազել է նախորդ տարիների համեմատ, սակայն այդուհանդերձ այն դեռևս զգալիորեն բարձր է ԻԻՀ համապատասխան ցուցանիշից:

Գծապատկեր 27. Սեփականության իրավունքի ինդեքսը (0-100)
ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում¹³⁴

- Հնարավորությունների շարքում հարկ է առանձնացնել նաև ՀՀ-ում քաղաքական կայունության, կառավարության գործունեության արդյունավետության, ինչպես նաև կոռուպցիայի դեմ պայքարի ավելի բարձր մակարդակը, քան ԻԻՀ-ում (հավելված 2, գծ. 1, 2, 3):
- Կազմակերպության գործունեության տեսանկյունից իրանցի գործարարների առջև բացվող հնարավորությունները պայմանավորվում են նաև ՀՀ-ում ԻԻՀ համեմատ տնտեսական ազատության ինդեքսի անհամեմատ բարձր մակարդակով (գծապատկեր 28):

¹³⁴ The index mundi data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.indexmundi.com/factbook/compare/armenia.iran/economy> հասցեում)

Գծապատկեր 28. Տնտեսական ազատության ինդեքս (0-100) ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում¹³⁵

- ՀՀ-ում ԻԻՀ համեմատ առավել բարձր են նաև մի շարք այլ ցուցանիշների ազատության համաթվերը, մասնավորապես՝ կոռուպցիայի, ֆիսկալ, բիզնեսի, աշխատուժի, առևտրի, ներդրումների և ֆինանսական ազատության ինդեքսները (Հավելված 2, գծ. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10):
- ՀՀ ընձեռած հնարավորությունների մասին են վկայում նաև ԻԻՀ համեմատ ՀՀ արտահանման աճի ավելի մեծ տեմպը, ՀՀ առևտրի բացվածության ինդեքսի առավել բարձր մակարդակը, ինչպես նաև արտահանման և ներմուծման գործարքների իրականացման պարագայում ՀՀ-ում պահանջվող փաստաթղթերի ավելի քիչ քանակությունը (հավելված 2, գծ. 11, 12, 13, 14):
- Որպես հնարավորություն կարող ենք նշել նաև ՀՀ-ի՝ ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված արտոնյալ պայմաններով հսկայական սպառողական ներուժ ունեցող ԵՏՄ շուկա դուրս գալու հեռանկարը:
- Հնարավորությունների շարքում պետք է առանձնացնել նաև ՀՀ տնտեսությունում իրականացվող շարունակական հարկային բարեփոխումները:
- Ի վերջո նոր առաջացող հնարավորությունների շարքին է պետք դասել հայ-իրանական սահմանին՝ Մեդրիի շրջանում, ազատ տնտեսական գոտու ստեղծման գաղափարը, որը դեռևս չի գործարկվել, սակայն 2016թ. օգոստոսի վերջից քննարկվում է տարբեր պաշտոնական շրջանակներում:

¹³⁵ The nation master data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.nationmaster.com/country-info/compare/Armenia/Iran> հասցեում)

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի սպառնալիքների տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը
ներկայացնում ենք ստորև:

- Սպառնալիքների շարքում նախ և առաջ պետք է նշել Արցախյան հակամարտության արդյունքում առաջացող անկայուն ռազմական վիճակը:
- Հաջորդ սպառնալիքը 2017թ. հունվարի 1-ից ՀՀ բանկային համակարգի փոփոխությունների արդյունքում ակնկալվող անորոշությունն է. Տեղական գործարարի, իսկ իրանցի գործարարի կողմից՝ առավել ևս, ամենևին էլ կանխատեսելի չէ, թե բանկերի թվի կրճատումը ինչպես կփոփոխի առևտրային վարկերի տոկոսադրույքները և վարկերի սպասարկման պայմանները:
- Արտահանման ուղղվածություն ունեցող կազմակերպությունների համար որպես սպառնալիք կարող ենք նշել Վրաստանի կողմից իր տարածքով անցնող կոնտեյներների անօրինական վճարների գանձման շարունակումն անգամ այն բանից հետո, երբ ՀՀ-ն 2013թ. միացավ “Ծովային ելք չունեցող երկրների տարանցիկ առևտրի մասին կոնվենցիա”-ին:
- Կապիտալ շուկաների և ածանցյալ գործարքների համար առողջ իրավական ենթակառուցվածք դեռևս ձևավորված չէ:
- Որպես էական սպառնալիք պետք է նշել նաև ՀՀ-ի՝ ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված անորոշությունը, ինչպես կազմակերպության հաշվապահական և ընթացիկ այլ փաստաթղթերում, այնպես էլ՝ մաքսային ընթացակարգերում:
- Ի վերջո, որպես սպառնալիք պետք է նշել ՀՀ-ում ՕՈՒՆ ներգրավման երկարաժամկետ ռազմավարական ծրագրի բացակայությունը, որի արդյունքում օտարերկրյա ներդրողներն՝ ընդհանրապես և իրանցի ներդրողները՝ մասնավորապես, չեն կարողանում կողմնորոշվել որոնք կլինեն ՀՀ հեռանկարային ոլորտները մոտ կամ միջնաժամկետ ապագայում և չեն կարողանում հստակ որոշումներ կայացնել իրենց գործունեության ոլորտի ընտրության պարագայում:

Այսպիսով վերլուծության արդյունքում մենք վեր հանեցինք իրանցի գործարարների համար ՀՀ ներդրումային դաշտը պայմանավորող մի շարք ուժեղ կողմեր և հնարավորություններ, որոնց հնարավորինս արդյունավետ օգտագործումը

հնարավորություն կտա նրանց ընդլայնել արդեն առկա գործունեությունը կամ հիմնել նոր ձեռնարկություն ՀՀ տնտեսությունում՝ այդպիսով ստանալով բազմամիլիոնանոց ԵՏՄ շուկայի արտոնյալ մուտքի հնարավորություն: Իրանցի գործարարների համար նշյալ ուժեղ կողմերից ու հնարավորությունների հատկապես առաջնային կարևորություն կարող են ունենալ աշխատուժի բարձր որակավորումն ու կրթական մակարդակը, նոր տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի, ինչպես նաև նորարարությունների առավել հասանելիությունը, էլեկտրոնային հաղորդակցման տարածվածությունը, բիզնես իրականացնելու դյուրինությունը, ԻԻՀ համեմատ ավելի ցածր հարկադրույքները և այլն:

Ինչ խոսք, վերլուծությունը հնարավորություն տվեց վեր հանելու նաև իրանցի գործարարներին դեպի ՀՀ տնտեսություն ներգրավելու տեսանկյունից առկա թույլ կողմերն ու սպառնալիքները, որոնց մի մասը չունի տնտեսական լուծում, օրինակ՝ հանքահումքային ռեսուրսների սակավությունը՝ բացառությամբ մի քանի ռեսուրսի, ներքին շուկայի փոքր տարողունակությունը, մշակութային տարածայնությունները, Արցախյան հակամարտությունը:

Բացահայտված մյուս թույլ կողմերն ու սպառնալիքները կարելի է բաժանել 2 խմբի՝ թույլ կողմեր ու սպառնալիքներ, որոնց լուծումները գտնվում են միջպետական մակարդակի վրա, և մյուս խումբը, որի լուծումները ներպետական մակարդակի վրա են գտնվում:

Միջպետական մակարդակի լուծում պահանջող հիմնական խնդիրը Վրաստանի կողմից մի շարք միջազգային պայմանագրերի թերակատարումն է, մասնավորապես՝ TIR համաձայնագրի և "Ծովային ելք չունեցող երկրների տարանցիկ առևտրի մասին" համաձայնագրի: Նմանատիպ խնդիրները միջազգային փորձում լուծվում են երկու փուլով՝ բանակցություններ միջազգային պայմանագիրը խախտող երկրի հետ՝ խախտումների վերացման վերաբերյալ, իսկ այս փուլի ոչ բարեհջող ավարտից հետո՝ խնդրի լուծում համապատասխան միջազգային տնտեսական դատարանի միջոցով: Տվյալ պարագայում քանի որ արձանագրվել է ՄԱԿ-ի հեղինակած միջազգային պայմանագրերի խախտում, ապա բանակցությունների ոչ հաջող ընթացքից հետո անհրաժեշտ կլինի դիմել ՄԱԿ-ի տնտեսական դատարանին: Սակայն մինչ այդ

անհրաժեշտ է սկիզբ դնել խնդրի լուծման բանակցային փուլին: Ենթադրաբար ՀՀ Կառավարությունը այս հարցին չի անդրադարձել այն պատճառով, որ ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված զգալի անորոշություններ կան դեռևս, որոնց վերջնական պարզաբանման արդյունքում հնարավոր կլինի Վրաստանի հետ առավել որոշակի դրույթների վերաբերյալ բանակցություններ անցկացնել:

Իսկ ահա ներպետական մակարդակի լուծում պահանջող խնդիրներին անդրադառնանք առավել հանգամանալից: Նախ նշենք, որ դրանցից որոշներն ունեն ժամանակավոր բնույթ, մասնավորապես՝ բանկերի կանոնադրական կապիտալի նվազագույն շեմի բարձրացման արդյունքում առևտրային վարկերի տոկոսադրույքների հետ կապված անորոշությունը, ինչպես նաև ԵՏՄ անդամակցության արդյունքում հաշվապահական, հարկային և մաքսային ընթացակարգերում առաջացող անորոշությունը: Ուստի այս խնդիրներին չենք անդրադառնա և կքննարկենք առավել կայուն և երկարատև խնդիրներ՝ առաջարկելով դրանց համար հնարավոր լուծումներ:

Ներպետական լուծում պահանջող խնդիրների մի խումբ էլ իրենցից ներկայացնում են համակարգային խնդիրներ և վերաբերում են ոչ միայն իրանական ներդրումներին կամ ՀՀ ներդրումային դաշտին, այլ ՀՀ տնտեսությանն՝ ամբողջապես: Այդպիսի խնդիրներից են կոռուպցիան, մենաշնորհները, արժեթղթերի շուկայի և ֆոնդային բորսայի թույլ զարգացվածությունն ու իրավական կարգավորման անբավարար մակարդակը և այլն: Բնականաբար այս խնդիրներից յուրաքանչյուրի լուծումը առանձին վերլուծության կարիք ունի, սակայն ակնհայտ է, որ դրանց լուծման պարագայում միայն հնարավոր կլինի օտարերկրյա ներդրումների առավել մեծ ծավալների ներգրավման: Կոռուպցիայի և մենաշնորհների վերացման կամ գոնե նվազեցման արդյունքում իրանցի գործարարների կողմից ստացվող օգուտներն ակնհայտ են: Իսկ ահա արժեթղթերի շուկայի կամ ֆոնդային բորսայի զարգացումը կարող է լուծում տալ իրանցի գործարարների համար մեր կողմից նշված այնպիսի խնդիրներին, ինչպիսիք են կապիտալ ռեսուրսի դժվար հասանելիությունը, հայ գործարարների կողմից ՀՀ-ում գործող իրանական կապիտալով ձեռնարկություններում ներդրումներ կատարելու անպատրաստականությունը և այլն: Ներկայումս ոլորտի թույլ զարգացվածությունն ու իրավական կարգավորման

անբավարար մակարդակը նպաստում է նրան, որ ՀՀ-ում գործող օտարերկրյա կազմակերպություններից որոշները գերադասում են ցուցակագրվել եվրոպական բորսաներում և ոչ հայկականում: Ուստի ոլորտի զարգացումը կարող է լուծել շատ խնդիրներ և զգալիորեն ավելացնել ՀՀ ուղղվող ներդրումները:

Իրանցի գործարարների՝ ՀՀ-ում գործունեություն ծավալելու տեսանկյունից առկա մյուս խոչընդոտը տեղական արտադրողների հետ առաջացող վեճերի կարգավորման առանձին մարմնի բացակայությունն է: Այս խնդրի բարձրաձայնումը բավական արդարացի է, քանզի օտարերկրյա ներդրումների ներգրավումը որպես թիրախ ընտրած պետությունը պետք է ձգտի հնարավորինս արագ և սեղմ ժամկետներում կարգավորել օտարերկրյա ներդրողի համար ծագող խնդիրները: Ուստի կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ստեղծել առանձին մարմին, որը կգրառվի բացառապես օտարերկրյա ներդրողների և տեղական ներդրողների միջև ծագող վեճերի քննամամբ և խորհրդատվությամբ: Այս մարմինն, ի դեպ կարող է լինել Տնտեսական մրցակցության պետական պաշտպանության հանձնաժողովին կից: Նրա ձևավորման համար ֆինանսները կհատկացվեն պետական բյուջեից:

Վերջապես, մեր կողմից նշված սպառնալիքներից վերջինը՝ ՀՀ-ում ՕՈՒՆ ներգրավման երկարաժամկետ ռազմավարական ծրագրի բացակայությունը անհապաղ լուծում պահանջող խնդիրներից է: Վերջերս ՀՀ նախարարությունների շրջանում իրականացվող կառուցվածքային փոփոխությունները վկայում են այն մասին, որ ՀՀ տնտեսությունում մեծ շեշտադրում է ստանում ներդրումային գործիքը: Դրա մասին է վկայում էկոնոմիկայի նախարարության վերանվանումը՝ տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության: Սակայն կարծում ենք սա անհրաժեշտ, բայց դեռևս ոչ բավարար քայլ է ներդրումների աճի, իսկ առավել ևս օտարերկրյա ներդրումների աճի տեսանկյունից:

ՀՀ-ում ՕՈՒՆ ներգրավման երկարաժամկետ ռազմավարական ծրագրի մշակմանը պետք է նախորդեին պատկան մարմիններում կառուցվածքային բարեփոխումները. մասնավորապես՝ ՀՀ պետական պատկան մարմիններում ներդրումների ներգրավման գործառույթով օժտված էին մի շարք պատկան մարմիններ՝ էկոնոմիկայի նախարարությունը, Զարգացման հայկական

գործակալությունը, Առևտրաարդյունաբերական պալատը, ինչպես նաև առանձին նախարարություններ ունեին իրենց գործունեության ոլորտում օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման բաժիններ: Եվ քանի որ միևնույն գործառույթի համար պատասխանատու մարմինների քանակը 1-ից ավելի էր, ապա գործառույթի թերակատարման պարագայում անհասկանալի էր լինում, թե հատկապես ով պետք է պատասխանատվություն կրի դրա համար: Ներկայումս այս խնդիրն արդեն իսկ լուծված է և օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման գործառույթը պատկանում է միայն Տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարությանը: Ուստի կառուցվածքային տեսանկյունից իրավիճակը համապատասխանում է ՕՌԻՆ ներգրավման երկարաժամկետ ռազմավարական ծրագրի մշակմանը և ներդրմանը:

Մեր կողմից մշակվել են այն դրույթներն ու անհրաժեշտ հարցադրումները, որոնք պետք է անպայմանորեն ներառված լինեն մշակվելիք ռազմավարական ծրագրում (այսուհետ՝ ՌԾ):

- Նախ և առաջ մշակվելիք ՌԾ-ում հստակորեն պետք է տարանջատվեն ՀՀ տնտեսության համար ռազմավարական հայտարարվող ոլորտները միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում՝ նշելով դրանցից յուրաքանչյուրի հետ կապված ակնկալվող թիրախային ցուցանիշները ինչպես կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հատվածների համար, այնպես էլ՝ դրանցից յուրաքանչյուրում լավագույն և վատագույն սցենարների առկայության պարագայում: Սա հնարավորություն կտա օտարերկրյա ներդրողներին հստակ և կայուն գնահատական տալ տվյալ ոլորտների հնարավոր զարգացումներին՝ որպես ոլորտի զարգացման նվազագույն շեմ ընտրելով յուրաքանչյուր ժամանակահատվածի համար վատագույն սցենարով նախատեսված ցուցանիշները:
- Այնուհետև ՌԾ-ն պետք է որոշակի մեթոդաբանության հիման վրա (օրինակ՝ ատենախոսության հաջորդ ենթագլխում մենք կիրականացնենք այդպիսի վերլուծություն՝ համեմատական առավելության մեթոդաբանությամբ) հստակ հաշվարկներով ներկայացնի ՀՀ տնտեսության ներդրումների տեսանկյունից նպաստավոր ոլորտները նախկինում (դիցուք՝ 7-10 տարվա ժամանակային շարքի համար), ներկայում և ապագայում: Հասկանալի է, որ տնտեսությունը չունի

ստատիկ բնույթ, այլ աճում է դինամիկ կերպով, ուստի նշվող ոլորտները մշտապես կենթարկվեն փոփոխության: Այդպիսով անհրաժեշտություն կառաջանա ՌԾ-ին կից յուրաքանչյուր տարեվերջին թողարկել այդ տարվա համար իրականացված նմանատիպ վերլուծության արդյունքում ստացված փոփոխությունները և հաջորդ տարիների համար փոփոխված սպասումները:

- ՌԾ-ով պետք է նախատեսվի յուրաքանչյուր տարի դրան կից հավելվածի թողարկում, որտեղ կնշվի ՀՀ տնտեսության ուժեղ կողմերն ու հնարավորությունները: Նմանատիպ վերլուծություն մեր կողմից իրականացվել է ատենախոսության այս ենթագլխում միայն իրանցի գործարարների ներգրավման տեսանկյունից: Բնականաբար, ՌԾ-ում նախատեսվող այդ վերլուծությունը կլինի առավել ընդգրկուն և կենթարկվի պարբերական թարմացումների:
- ՌԾ-ն պետք է ունենա նաև առանձին բաժին ՀՀ հիմնական և պոտենցիալ ներդրումային գործընկեր երկրների համար առ այն, թե որ ոլորտներում տվյալ երկրի ներդրողներին առավել ձեռնտու կլինի իրականացնել ներդրումներ միայն տվյալ երկրին պատկանող կապիտալով և որ ոլորտներում՝ հայ գործընկերների հետ համատեղ ձեռնարկություն հիմնել: Բնականաբար, այս ցուցանիշները տարբեր կլինեն ինչպես ըստ տարիների, այնպես էլ՝ ըստ գործընկեր երկրների: Ուստի այս հատվածը ևս պետք է ունենա կից հավելված, որը մշտապես կթարմացվի: Ընդ որում ստացված արդյունքները պետք է մշտապես ներկայացվեն հասցեական գործընկերներին՝ կլոր սեղանների, բիզնես ֆորումների կազմակերպման միջոցով:
- ՌԾ-ն պետք է համահունչ լինի ՀՀ ազգային անվտանգության և այլ ռազմավարական ծրագրերին և դրանում թիրախավորված ցուցանիշները չպետք է հակասեն որևէ այլ ռազմավարական ծրագրի առաջնահերթություններին:
- Այս համատեքստում ՌԾ-ն պետք է պարունակի ՀՀ ներդրումային դաշտին այս կամ այն կերպ առնչվող իրավական բարեփոխումների ակնկալվող փաթեթը՝ գոնե բարեփոխումների ուղղությունների թիրախավորմամբ:
- Ի վերջո, ՌԾ-ն պետք է ներառի հատուկ բաժին, որով կսահմանվեն օտարերկրյա ներդրումների համար ՀՀ-ում լրացուցիչ ֆինանսավորման աղբյուրները՝ ըստ ոլորտների կամ ընդհանուր: Ինչպես նաև պետք է նշվեն ֆինանսավորման

աղբյուրների ֆինանսների գոյացումը և դրանց հնարավոր զարգացումներն ու ակնկալվող ցուցանիշները:

Ամփոփելով վերլուծությունը՝ կարող ենք փաստել, որ ՀՀ ներդրումային դաշտը իրանցի գործարարներին գրավելու տեսանկյունից ունի ինչպես ուժեղ կողմեր ու հնարավորություններ, այնպես էլ թույլ կողմեր և սպառնալիքներ, որոնց հաղթահարմանն ուղղված մեր կողմից մշակված դրույթները հետագայում կարող են օգտակար լինել ներդրումային դաշտի բարեփոխման և ՕՈՒՆ ներգրավման ծավալների աճի համար:

3.2. Իրանական ՕՈՒՆ ներգրավման համար նպաստավոր ոլորտները ՀՀ-ում

Ատենախոսության նախորդ գլխում մենք անդրադարձանք իրանական ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից ՀՀ տնտեսության նպաստավոր գործոններին և խնդիրներին՝ առաջարկելով վերջիններիս լուծման ուղիներ: Սակայն սրանք, ըստ էության, ներդրումային դաշտը պայմանավորող գործոններ են: Անգամ վերոնշյալ բոլոր բարեփոխումների իրականացման պարագայում, հասկանալի է, որ իրանցի գործարարները չեն կարող ներդրումներ իրականացնել ՀՀ տնտեսության բոլոր ոլորտներում, ուստի անհրաժեշտ է բացահայտել այն ոլորտները, որոնցում իրանցի գործարարների կատարած ներդրումները կստեղծեն ավելի մեծ արդյունք:

Այդ նպատակով մենք կդիտարկենք իրադարձությունների զարգացման 2 հնարավոր սցենար: Վերջին շրջանում հաճախ է ամենատարբեր մակարդակներում քննարկվում այն հարցը, որ Իրանը ևս կարող է անդամակցել ԵՏՄ-ին: Ուստի աշխատանքի արդյունքները ժամանակավրեպ չլինելու համար՝ մենք կբացահայտենք հետևյալ 2 սցենարների դեպքում ՀՀ-ում իրանական ներդրումների համար նպաստավոր ոլորտները՝ 1. ԻԻՀ-ն չի անդամակցի ԵՏՄ-ին, 2. ԻԻՀ-ն կանդամակցի ԵՏՄ-ին: Ընդ որում՝ յուրաքանչյուր սցենարի պարագայում մենք կառանձնացնենք կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարներում իրադարձությունների հնարավոր զարգացումները:

Նախ անդրադառնանք մեր կողմից կիրառվելիք մեթոդաբանությանը: Թե որ ոլորտները կարող են դառնալ իրանցի ներդրողների համար հեռանկարային պարզելու համար նախ և առաջ պետք է հասկանալ, թե ինչ նպատակով են նրան ՀՀ-ում ներդրում իրականացնելու՝ ներքին պահանջարկը բավարարելու, թե՞ արտաքին

շուկաներ գրավելու: Հասկանալի է, որ եթե նպատակը լիներ միայն ներքին պահանջարկի բավարարումը, ապա մինչ օրս արդեն իսկ ՀՀ-ում կլինեին մեծածավալ իրանական ներդրումներ, սակայն ինչպես ցուցյ է տալիս առկա վիճակագրությունը իրանական ներդրումները ՀՀ ընդհանուր ներդրումների շատ փոքր մասն են կազմում: Ուստի իրանական ներդրումների ներգրավման գրավականը պետք է դառնա արտաքին շուկաների գրավումը, և հատկապես՝ ԵՏՄ շուկայի, որտեղ ՀՀ-ում գործունեություն ծավալող գործարարները կարող են արտահանել իրենց արտադրանքը արտոնյալ պայմաններով: Այսպիսով, ստացվում է, որ որպես ներդրումային հեռանկար ունեցող ոլորտներ նախ և առաջ պետք է դիտարկել դեպի ԵՏՄ արտահանման ներուժ ունեցող ոլորտները: Իսկ ո՞ր ոլորտներն ունեն արտահանման ներուժ: Հասկանալի է, որ դրանք այն ոլորտներն են, որոնք կարողանում են արտաքին շուկաներում ապահովել համեմատական կամ մրցակցային առավելություն: Սակայն, քանի որ մրցակցային առավելությունը հաշվարկելու համար մինչ օրս որևէ հստակ ցուցանիշ չկա, ուստի ստիպված կլինենք ՀՀ ներդրումային հեռանկար ունեցող ոլորտների բացահայտման հիմքում դնել համեմատական առավելության հաշվարկը: Ընդ որում՝ համեմատական առավելություն ասելով տվյալ պարագայում մենք նկատի չունենք Դ.Ռիկարդոյի կողմից առաջարկված համեմատական առավելության տեսությունը, այլ դրա մերօրյա լրամշակումներն ու վերափոխումները, մասնավորապես՝ բացահայտ համեմատական առավելության ինդեքսը, որը 1965թ. առաջ է քաշվել Բ.Բալասայի կողմից և ներուժային համեմատական առավելության ինդեքսը, որը 2006թ. առաջ է քաշվել Ռ.Հաուսմանի և Բ.Կլինգերի կողմից: Բ.Բալասայի բացահայտ համեմատական առավելության ինդեքսի հիման վրա՝ բացահայտվում են այն ոլորտները, որոնք այսօր արդեն ունեն արտահանման համեմատական առավելություն, իսկ Ռ.Հաուսմանի և Բ.Կլինգերի մեթոդաբանությունն օգնում է բացահայտել այն ոլորտները, որոնք այսօր դեռևս չունեն համեմատական առավելություն, սակայն շատ մոտ են գտնվում համեմատական առավելություն ունեցող ոլորտներին, ունեն համեմատական առավելության ներուժ և որոշակի կառուցվածքային վերափոխումներ իրականացնելու պարագայում կարող են

ունենալ համեմատական առավելություն: Այլ կերպ ասած՝ եթե համեմատական առավելությունն առկա է մահուդի արտադրության ոլորտում, ապա ավելի հավանական է, որ ներուժային համեմատական առավելություն ունենա մահուդի վերամշակման և հագուստի արտադրության ոլորտը, քան նավաշինության: Այսպիսով, կարճաժամկետ ժամանակահատվածի համար իրանցի գործարարների համար ներդրումային նպաստավոր ոլորտների բացահայտման համար կօգտագործենք Բալասայի կողմից մշակված բացահայտ համեմատական առավելության ինդեքսը, իսկ միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարի համար՝ Հաուսմանի և Կլինգերի՝ ներուժային համեմատական առավելության ինդեքսը: Բնականաբար որպես արտահանման շուկա, որտեղ ոլորտը պետք է ունենա բացահայտ կամ ներուժային համեմատական առավելություն կոփտարկվի ԵՏՄ շուկան:

Համաձայն Բալասայի՝ Բացահայտ համեմատական առավելության ինդեքսը հաշվարկվում է հետևյալ եղանակով՝ $RCA_i = (x_i/X)/(x_e/X_e)$, որտեղ՝ x_i -ն տվյալ երկրում i -րդ ճյուղի արտահանումն է դեպի նշված շուկա, մեր պարագայում՝ ԵՏՄ, X -ը՝ տվյալ երկրի ընդհանուր արտահանումը դեպի նշված շուկա, x_e -ն՝ i -րդ ճյուղի ԵՏՄ երկրների արտահանումն է դեպի ԵՏՄ, իսկ X_e -ն ԵՏՄ երկրների ընդհանուր արտահանումը դեպի ԵՏՄ¹³⁶:

Իսկ ներուժային համեմատական առավելությունը բացահայտելու համար Հաուսմանի և Կլինգերի կողմից առաջարկված մեթոդաբանությունը հետևյալն է. նախ անհրաժեշտ է հաշվարկել երկրի ԲՀԱ ունեցող ոլորտները, ապա հիմնվելով համաշխարհային փորձի վրա՝ պետք է հաշվարկել որևէ a ոլորտի արտահանման հավանականությունն այն դեպքում, երբ երկիրն արտահանում է որոշակի b ոլորտի արտադրանք հետևյալ բանաձևով՝ $P_{ba} = N_{ba}/N_b$, որտեղ P_{ba} -ն a ոլորտի արտահանման հավանականությունն է, երբ երկիրն արտահանում է b ոլորտի արտադրանք, N_{ba} -ը այն երկրների քանակն է, որոնք արտահանում են b և a ոլորտների արտադրանքները միաժամանակ, N_b -ն՝ այն երկրների քանակը, որոնք արտահանում են միայն b ոլորտի արտադրանքը: Այս քայլերի իրականացումից հետո հաշվարկվում է a ոլորտի

¹³⁶ Balassa B., Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage, The Manchester School, Vol. 33, May, 1965, pp. 99-123

հեռավորությունը երկրի ունեցած արտահանման զամբյուղից՝ $DISTANCE_{ia}=1/(\sum_b(P_{ba}z_{ia})/\sum_b(P_{ba}))$, որտեղ $DISTANCE_{ia}$ -ը a ոլորտի հեռավորությունն է I երկրի արտահանման զամբյուղից, P_{ba} -ն a ոլորտի արտահանման հավանականությունն է, երբ երկիրն արտահանում է որոշակի b ոլորտի արտադրանք, z_{ia} -ն I երկրի արտահանման մեջ a ոլորտի բացահայտ համեմատական առավելություն ունենալու ցուցանիշն է (երբ համեմատական առավելություն ունի a ապրանքը, ապա $z_{ia}=1$, երբ ոչ՝ $z_{ia}=0$)¹³⁷:

Այս մեթոդաբանությունն առաջարկելիս Հաուսմանն ու Կլինգերը այն պատկերավոր կերպով համեմատել են կապիկների՝ ծառից ծառ ցատկի հետ: Համաձայն նրանց գաղափարի՝ ոլորտները կամ ապրանքները անտառում աճող ծառերն են, որոնք կարող են աճել իրար մոտ կամ բավական հեռու իրարից, իսկ կազմակերպությունները կարելի է ներկայացնել կապիկների տեսքով: Եթե ծառերը մոտ են գտնվում, ապա կապիկները առավել հեշտությամբ կցատկեն մի ծառից մյուսը: Նույնը և ոլորտների և ապրանքների հեռավորության մասին կարելի է ասել՝ որքան մոտ են ոլորտները, այնքան ձեռնարկություններն առավել հեշտությամբ կկարողանան մի ոլորտից անցում կատարել մեկ այլ ոլորտի¹³⁸:

Այսպիսով՝ կիրառելով վերոնշյալ երկու մեթոդաբանությունները՝ մենք կկարողանանք բացահայտել ՀՀ տնտեսության այն ոլոկները, որոնցում ներդրումներ իրականացնելով հնարավոր կլինի արտադրված ապրանքը հաջողությամբ արտահանել դեպի ԵՏՄ երկրներ: Դիտարկումը կիրականացվի 2000-2014թթ. համար՝ օգտագործելով տարեկան ցուցանիշներ: Իսկ ապրանքախմբերի դասակարգման համար կընտրենք միջազգային դասակարգման HS1988/92 տարբերակը¹³⁹, որով ներկայացվում է ԻԻՀ առևտրի տվյալները:

Բացի 2 սցենար, կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկար առանձնացնելուց, մենք կառանձնացնենք նաև այն ոլորտները, որտեղ իրանցի գործարարներին ձեռնառու կլինի ներդրում իրականացնել հայ գործարարների հետ համատեղ

¹³⁷ Hausmann Ricardo and Klinger Bailey, Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space, CID Working Paper No. 128, August, 2006, pp. 7-9

¹³⁸ Official web page of The Ye.T. Gaidar Institute for Economic Policy (տեղեկատվությունը հասանելի է http://iep.ru/files/text/policy/2009_5/kaukin.pdf հասցեում)

¹³⁹ HS1988/92 ապրանքների միջազգային դասակարգման ապրանքի ծածկագրի և անվանման համապատասխանությունը ներկայացված է Հավելված 3-ում:

ձեռնարկություններում և այն ոլորտները, որտեղ կարող են նպաստավոր կլինի միայն իրանական կապիտալով ձեռնարկությունների հիմնումը, ինչպես նաև՝ կախված ձեռնարկության գործունեության ոլորտից՝ կառանձնացնենք նաև ՀՀ այն տարածաշրջանը, որտեղ արդյունավետությամբ կարող են ներդրում իրականացնել իրանցի գործարարները:

Սցենար 1. ԻԻՀ-ն չի անդամակցի ԵՏՄ-ին:

Կդիտարկենք ՀՀ տնտեսության այն ոլորտները, որոնք արտահանման բացահայտ համեմատական առավելություն ունեն ԵՏՄ շուկայում, ինչպես նաև ԻԻՀ տնտեսության այն ոլորտները, որոնք արտահանման բացահայտ համեմատական առավելություն ունեն ԵՏՄ շուկայում: Բնականաբար հաշվարկների արդյունքում կառանձնացվեն 3 տարբերակներ՝

1. Ոլորտներ, որտեղ ԻԻՀ-ն ունի համեմատական առավելություն, իսկ ՀՀ-ն՝ ոչ
2. Ոլորտներ, որտեղ ՀՀ-ն ունի համեմատական առավելություն, ԻԻՀ-ն՝ ոչ
3. Ոլորտներ, որտեղ երկու երկրներն էլ ունեն համեմատական առավելություն:

3-րդ տարբերակի դեպքում ներդրման նախապատվելի տեսակը համատեղ ձեռնարկությունում ներդրումը կլինի, ընդ որում՝ համատեղ ձեռնարկությունը կարող է շահավետ լինել նաև 2-րդ տարբերակի պարագայում, իսկ 1-ին տարբերակի պարագայում՝ կառաջարկենք հիմնել միայն իրանական կապիտալով գործող ձեռնարկություն:

Այսպիսով, հաշվարկենք ՀՀ և ԻԻՀ արտահանման բացահայտ համեմատական առավելությունները ԵՏՄ շուկայում՝ հիմնվելով Բ.Բալասայի վերոնշյալ մեթոդի վրա: Մենք կհաշվարկենք ՀՀ և ԻԻՀ ԲՀԱ ունեցող ոլորտները 2000-2014թթ. համար և որպես ԲՀԱ ունեցող ոլորտներ կհամարենք նրանք, որոնք դիտարկվող ժամանակահատվածում ունեցել են կայուն ԲՀԱ և նրանք, որոնք դիտարկվող ժամանակահատվածի ընթացքում ձեռք են բերել ԲՀԱ: Մեզ համար նպաստավոր ոլորտների շարքում չենք դիտարկի այն ոլորտները, որոնցում երկիրը կորցրել է սկզբնական տարիներին ունեցած ԲՀԱ-ն և որոնցում ԲՀԱ-ն անկանոն բնույթ է կրել:

Ներկայացնենք ՀՀ-ում ԲՀԱ ունեցող ոլորտները՝ ըստ մեր նշած սկզբունքի: ԲՀԱ ինդեքսի ամբողջական ներկայացումը տրված է հավելված 4-ում: Ստորև ներկայացնենք միայն ԲՀԱ ունեցող ոլորտները (աղյուսակ 16):

ԵՏՄ շուկայում արտահանման ԲՀԱ ունեցող ՀՀ ոլորտները 2000-2014թթ.¹⁴⁰

Ապրանքի ծածկագիր	Անվանում	ԲՀԱ ինդեքսի վիճակը
03	Ձուկ և խեցգետնավորներ	↑
04	Կաթ, կաթնամթերք, բնական ձու, մեղր	↑
06	Կենդանի ծառեր, թփեր և այլ բույսեր	↑
07	Բանջարեղեն և այլ կերային արմատապտուղներ	↑
08	Ուտելի մրգեր և ընկույզ	↑
09	Սուրճ, թեյ, մատե և այլ համեմունքներ	↑
20	Բանջարեղենի, պտուղների, ընկույզի և բույսերի վերամշակումից մթերք	+
22	Ոգելից և ոչ ոգելից ըմպելիք, քացախ	+
24	Ծխախոտ և դրա արդյունաբերական փոխարինողներ	+
25	Աղ, ծծումբ, հող, քար, սվաղանման նյութեր, կրաքար, ցեմենտ	↑
30	Դեղագործական մթերք	↑
39	Պլաստմասսա և դրանից իրեր	↑
68	Իրեր քարից, գիպսից, ցեմենտից	↑
71	Բնական և արհեստական մարգարիտ, թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարեր, թանկարժեք մետաղներ	+

Դիտարկենք ԵՏՄ շուկայում ԻԻՀ արտահանման ԲՀԱ ունեցող ոլորտները (աղյուսակ 17):

¹⁴⁰ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ համաձայն հավելված 4-ի, աղյուսակում “+” նշումը նշանակում է, որ ոլորտը դիտարկվող ողջ ժամանակահատվածում ունեցել է ԲՀԱ, իսկ “↑” նշումը նշանակում է, որ դիտարկվող ժամանակահատվածի սկզբնական տարիներին չի ունեցել ԲՀԱ, սակայն հետագայում ձեռք է բերվել և կայուն պահպանվել է:

ԵՏՄ շուկայում արտահանման ԲՀԱ ունեցող ԻԻՀ ոլորտները 2000-2014թթ.¹⁴¹

Ապրանքի ծածկագիր	Անվանում	ԲՀԱ ինդեքսի վիճակը
07	Բանջարեղեն և այլ կերային արմատապտուղներ	+
08	Ուտելի մրգեր և ընկույզներ	+
14	Բուսական նյութեր, բուսական արտադրանք	+
20	Բանջարեղենի, պտուղների, ընկույզի և բույսերի վերամշակումից մթերք	+
24	Ծխախոտ և դրա արդյունաբերական փոխարինողներ	+
26	Հանքաքար, խարամ և մոխիր	↑
35	Սպիտակուցային նյութեր, սոսինձ	↑
57	Գորգեր և հատակի այլ ծածկոցներ	+
58	Հատուկ կտորներ, ասեղնագործած կտորներ, գորելեններ	+
60	Տրիկոտաժե պաստառ	↑
64	Կոշիկ, զուգագուլպա, նմանատիպ իրեր	+
68	Իրեր քարից, գիպսից, ցեմենտից	+
69	Կերամիկական իրեր	↑
70	Ապակի և դրանից իրեր	↑

Համադրելով աղյուսակ 16-ի և 17-ի տվյալները՝ մենք տեսնում ենք, որ ԵՏՄ շուկայում ՀՀ և ԻԻՀ ունեցած բացահայտ համեմատական առավելությունները համընկնում են բանջարեղեն և այլ կերային արմատապտուղներ, ուտելի մրգեր և ընկույզ, Բանջարեղենի վերամշակումից մթերք, ծխախոտ և դրա արդյունաբերական փոխարինիչներ և իրեր քարից, գիպսից, ցեմենտից ոլորտներում: Այսպիսով, սրանք

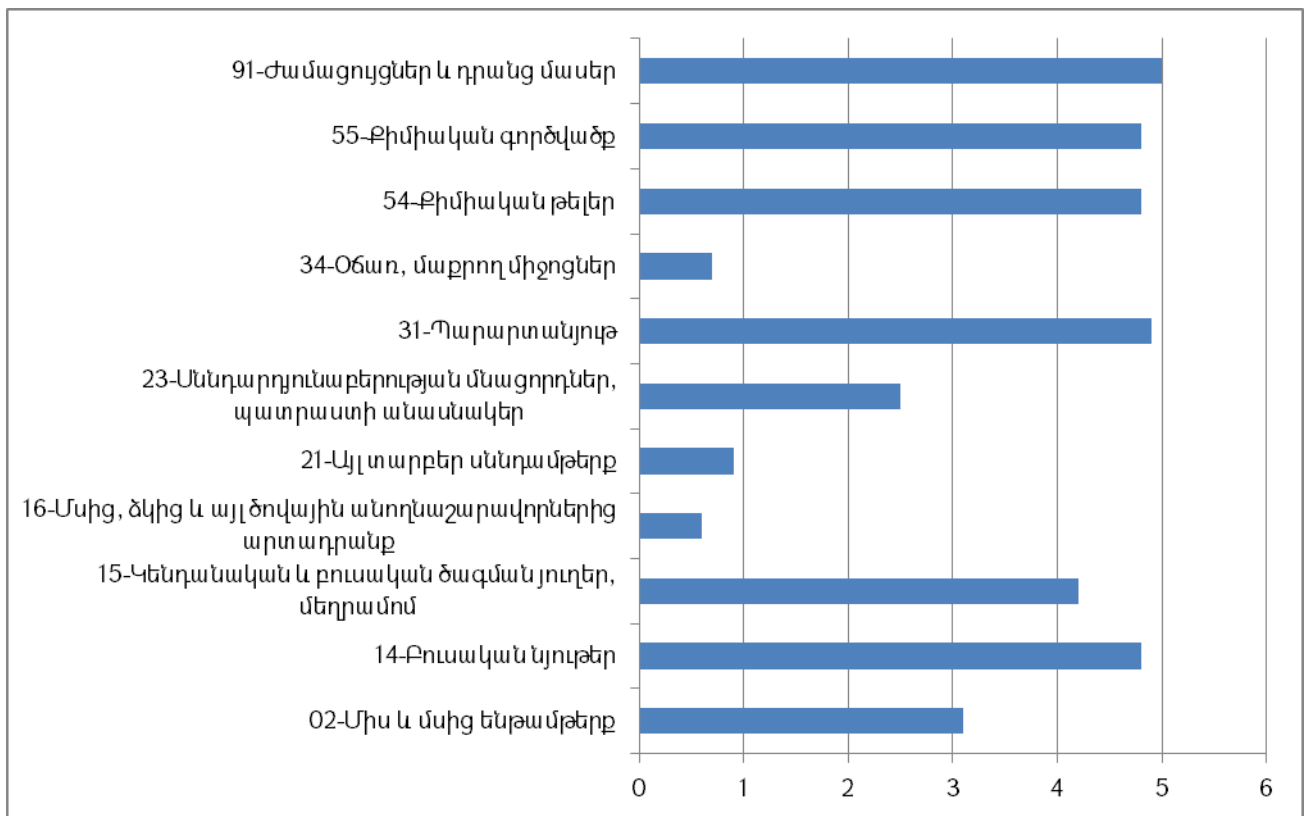
¹⁴¹ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ համաձայն հավելված 5-ի, աղյուսակում “+” նշումը նշանակում է, որ ոլորտը դիտարկվող ողջ ժամանակահատվածում ունեցել է ԲՀԱ, իսկ “↑” նշումը նշանակում է, որ դիտարկվող ժամանակահատվածի սկզբնական տարիներին չի ունեցել ԲՀԱ, սակայն հետագայում ձեռք է բերվել և կայուն պահպանվել է:

այն ոլորտներն են, որոնցում ՀՀ տնտեսությունում ներդրում իրականացնելով իրանցի գործարարները կարող են ակնկալել զգալի օգուտներ անգամ կարճաժամկետ հատվածում: Ընդ որում, սրանք հայ-իրանական համատեղ ձեռնարկությունների հիմնման համար 1-ին խումբ նպաստավոր ոլորտներն են: Սրանցից բացի ՀՀ արտահանման զամբյուղում կան ևս 9 ոլորտներ, որոնք ունեն ԵՏՄ արտահանման ԲՀԱ, իսկ ԻԻՀ արտահանման զամբյուղում կան ԵՏՄ արտահանման ԲՀԱ ունեցող ևս 9 ոլորտներ:

Դիտարկենք ԵՏՄ շուկայում արտահանման ներուժային հնարավորություն ունեցող ոլորտները: Ինչպես արդեն նշեցինք, ներուժային համեմատական առավելություն ունեցող ոլորտները այն ոլորտներն են, որոնք համեմատաբար մոտ են գտնվում բացահայտ համեմատական առավելություն ունեցող ոլորտներին: Տվյալ պարագայում մենք կտարանջատենք կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ ժամանակահատվածները: Կարճաժամկետ ժամանակահատվածում ՕՈՒՆ ներգրավման տեսանկյունից կկարևորենք արտահանման ԲՀԱ ունեցող ոլորտները: Միջնաժամկետ ժամանակատահվածում արտահանման ներուժային համեմատական առավելություն ունեցող ոլորտներ կհամարենք նրանք, որոնց հեռավորությունը ԲՀԱ զամբյուղից 1-ից փոքր է կամ հավասար, իսկ երկարաժամկետում՝ (1,5]: 2015թ. ՀՀ տնտեսության ոլորտների հեռավորության հաշվարկը ԲՀԱ զամբյուղից ներկայացված է հավելված 6-ում, իսկ ԻԻՀ-ինը՝ հավելված 7-ում:

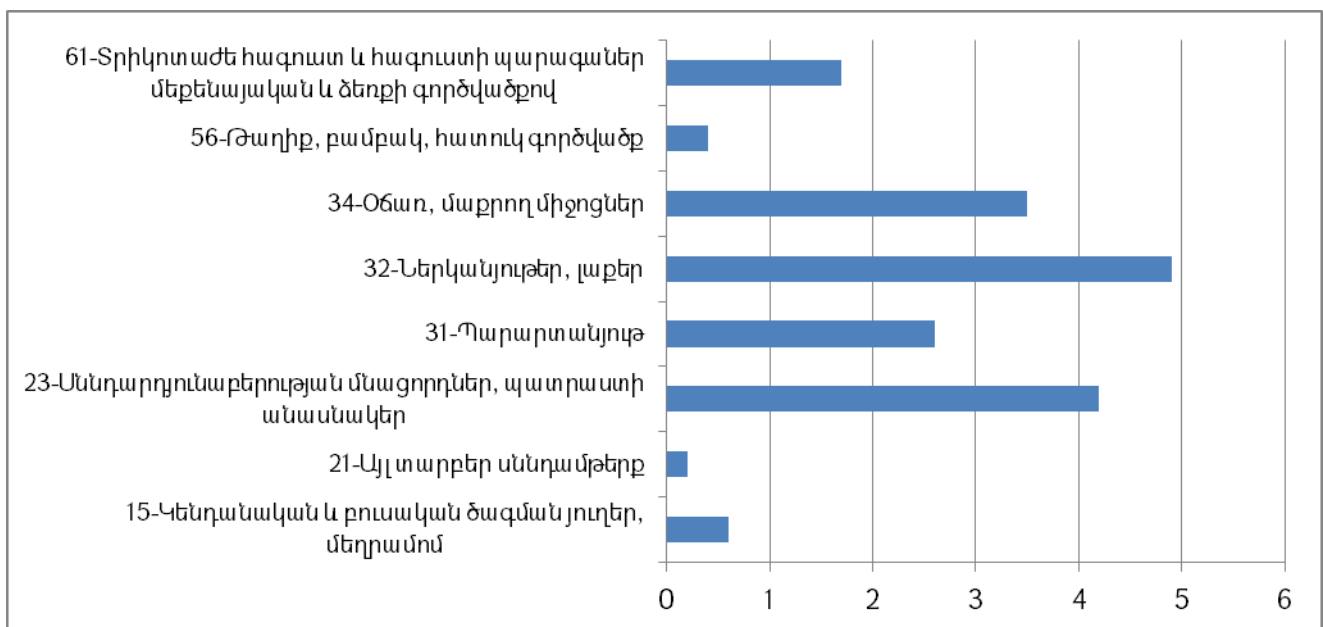
Գծապատկեր 29-ում պատկերված են միջնաժամկետ և երկարաժամկետ ժամանակահատվածում ՀՀ արտահանման ներուժային համեմատական առավելություն ունեցող ոլորտները:

Ինչպես տեսնում ենք ՀՀ արտահանման ԲՀԱ զամբյուղից նվազագույն (մինչև 1) հեռավորություն ունեն Մսից, ձկից և այլ ծովային անողնաշարավորներից արտադրանք, Այլ տարբեր սննդամթերք և Օճառ, մաքրող միջոցներ ոլորտները, ուստի կարող ենք ասել, որ սրանք այն ոլորտներն են, որոնք միջնաժամկետ հատվածում կդառնան արտահանման ԲՀԱ ունեցող ոլորտներ: Իսկ Միս և մսից ենթամթերք, Բուսական նյութեր, Կենդանական և բուսական ծագման յուղեր, մեղրամոմ, Սննդարդյունաբերության մնացորդներ, պատրաստի անասնակեր, Պարարտանյութ, Քիմիական թելեր, Քիմիական գործվածք, Ժամացույցներ և դրանց մասեր ոլորտները արտահանման ԲՀԱ կարող են ձեռք բերել ավելի երկար ժամանակահատվածում:

Գծապատկեր 29. Արտահանման ներուժ ունեցող ոլորտների հեռավորությունը ՀՀ արտահանման ԲՀԱ զամբյուղից 2015թ.¹⁴²

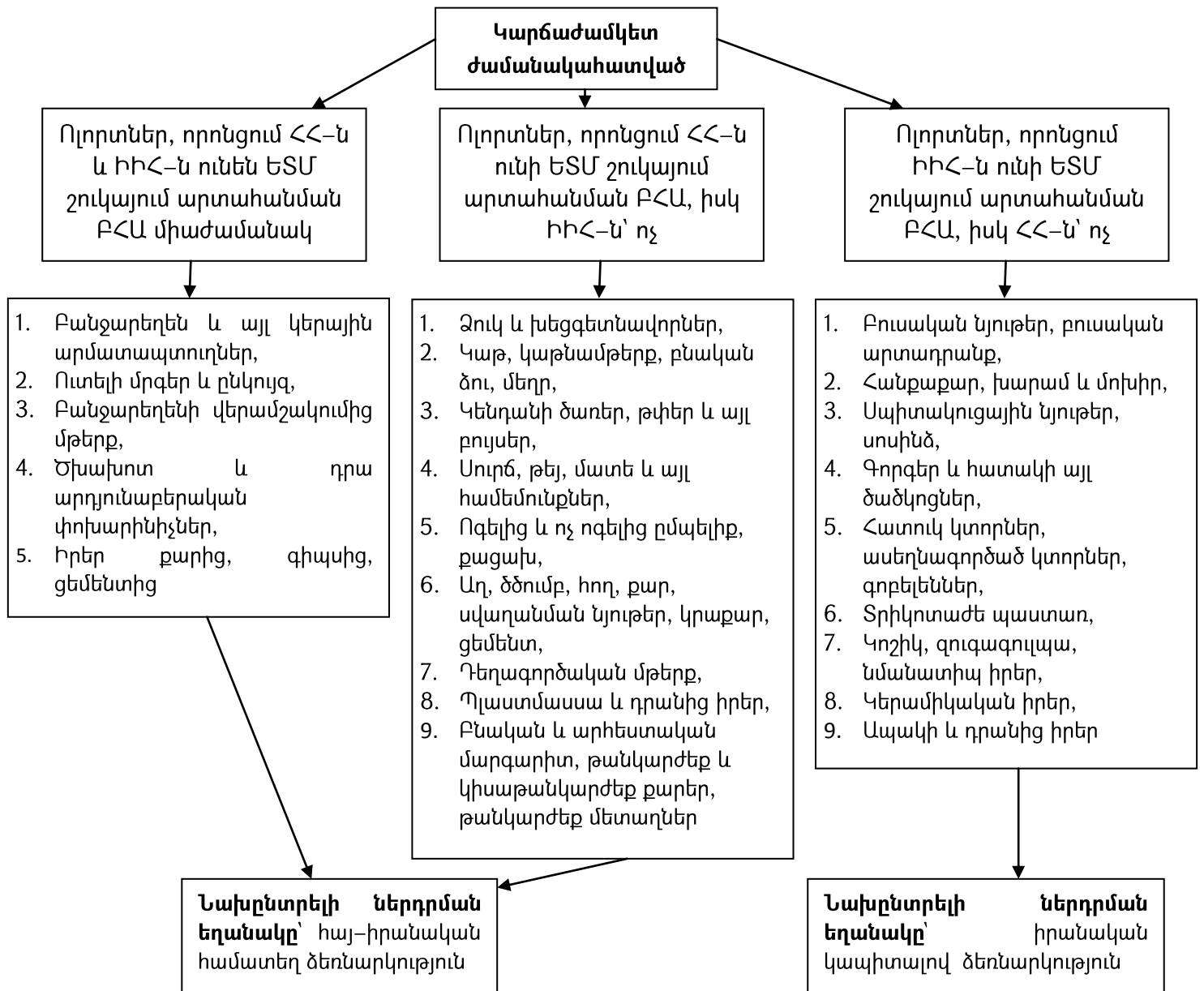
Դիտարկենք նույն վերլուծությունը ԻԻՀ տեսանկյունից (գծապատկեր 30):

Գծապատկեր 30. Արտահանման ներուժ ունեցող ոլորտների հեռավորությունը ՀՀ արտահանման ԲՀԱ զամբյուղից 2015թ.¹⁴³

¹⁴² Աղբյուրը՝ Հավելված 6

¹⁴³ Աղբյուրը՝ Հավելված 7

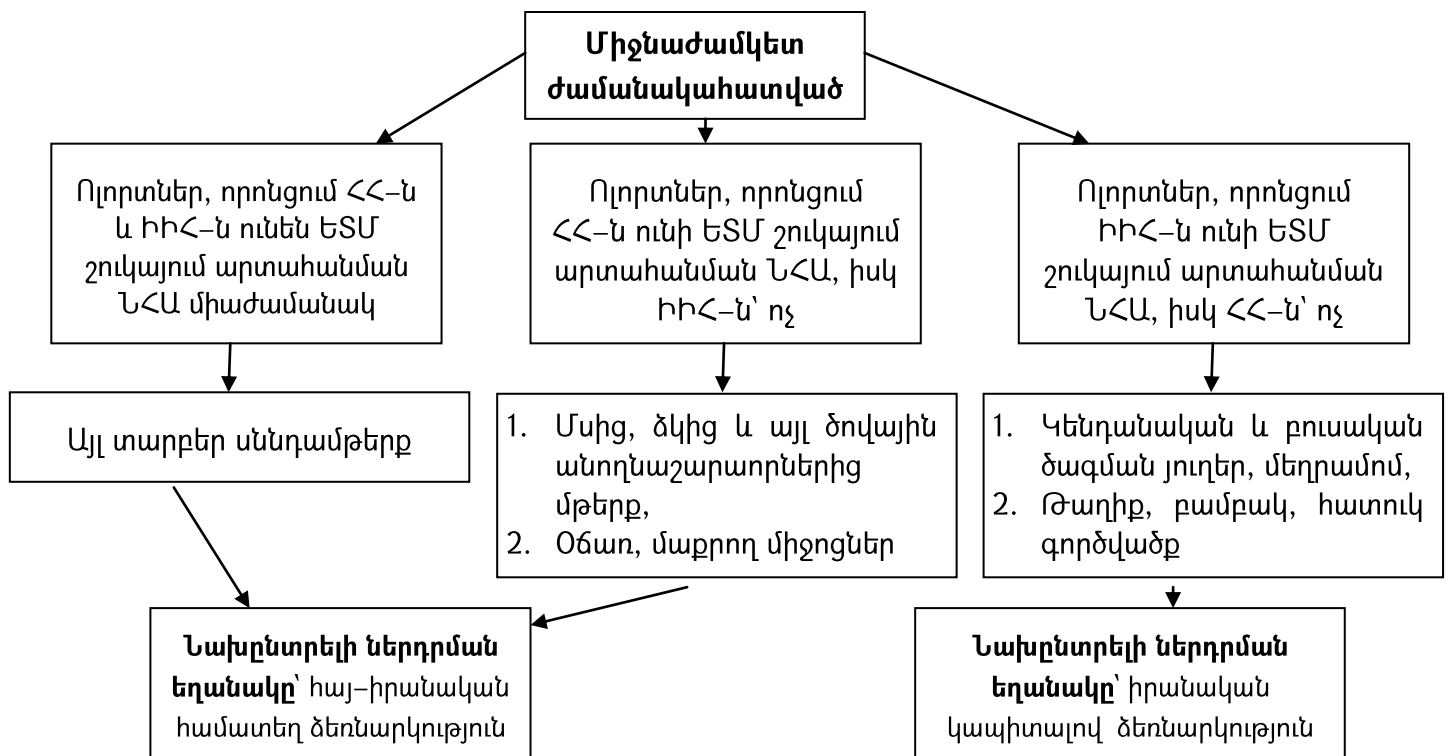
Գծապատկեր 31. Կարճաժամկետ ժամանակահատվածում դեպի ԵՏՄ շուկա արտահանման հնարավորություն ընձեռող ՀՀ տնտեսության ոլորտները իրանական ներդրումների տեսանկյունից¹⁴⁴

Համանման կերպով կարող ենք ասել, որ միջնաժամկետում ԵՏՄ շուկայում արտահանման ԲՀԱ կունենան Կենդանական և բուսական ծագման յուղեր, մեղրամոմ, Այլ տարբեր սննդամթերք և Թաղիք, բամբակ, հատուկ գործվածք ոլորտները, իսկ երկարաժամկետում՝ Սննդարդյունաբերության մնացորդներ, պատրաստի անասնակեր, Պարարտանյութ, Ներկանյութեր, լաքեր, Օճառ, մաքրող միջոցներ և

¹⁴⁴ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ աղյուսակ 16, 17-ի տվյալների համադրման արդյունքում:

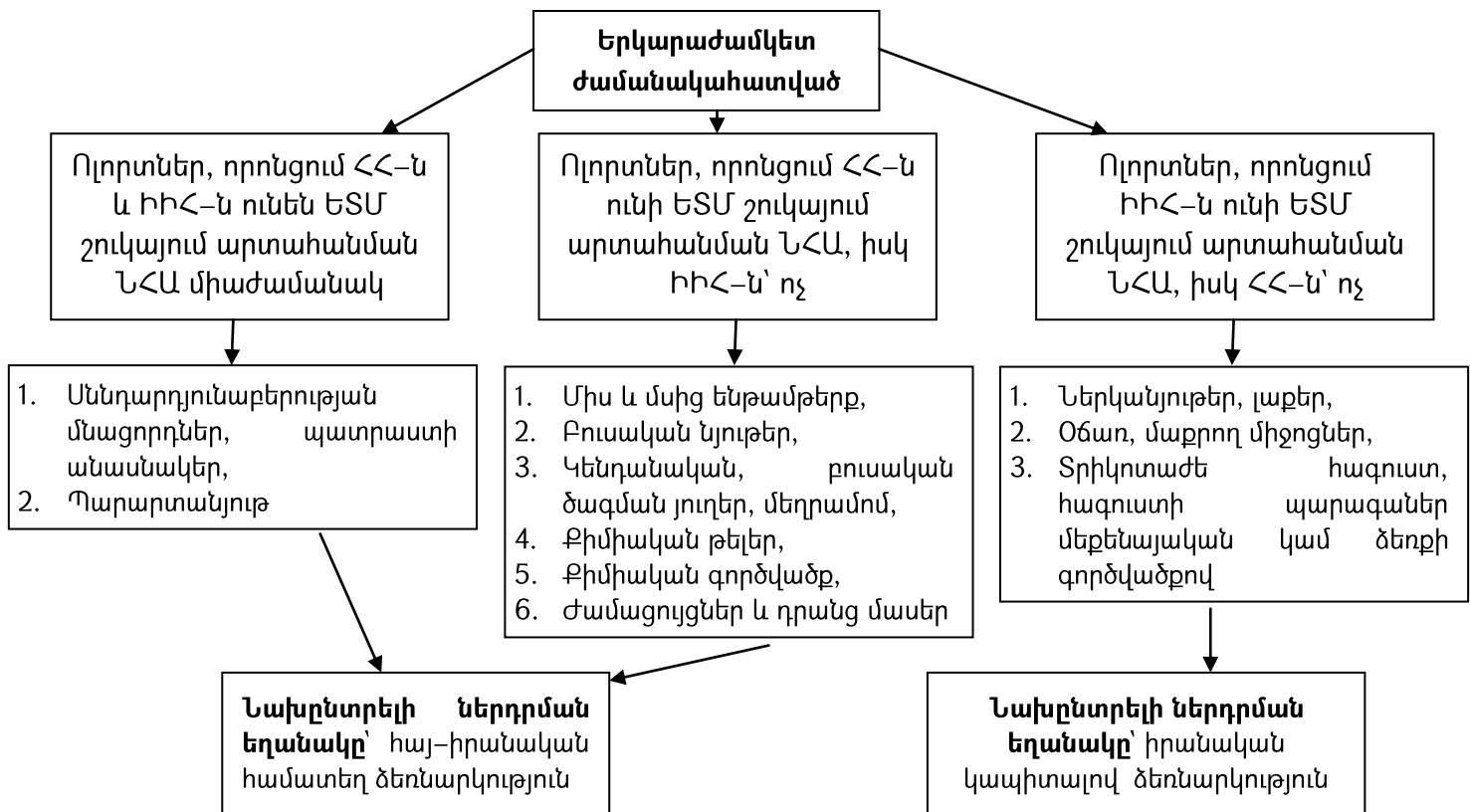
Տրիկոտաժե հագուստ և հագուստի պարագաներ մեքենայական կամ ձեռքի գործվածքով ոլորտները:

Այսպիսով՝ համադրելով ԵՏՄ շուկայում ունեցած ՀՀ և ԻԻՀ բացահայտ եւ ներուժային համեմատական առավելության արդյունքները ներկայացնենք ՀՀ տնտեսության այն ոլորտները, որտեղ ներդրումներ կատարելով իրանցի գործարարները կարող են արտադրանքն արտահանել ԵՏՄ շուկա՝ տարանջատելով կարճաժամկետում, միջնաժամկետում և երկարաժամկետում նման հնարավորության հավանականությունը, ինչպես նաև նշելով այդ ոլորտներում հայ գործարարների հետ համատեղ ձեռնարկություններ հիմնելու համար նախապատվելի ուղղությունները (գծ. 31, 32, 33):

Գծապատկեր 32. Միջնաժամկետ ժամանակահատվածում դեպի ԵՏՄ շուկա արտահանման հնարավորություն ընձեռող ՀՀ տնտեսության ոլորտները իրանական ներդրումների տեսանկյունից¹⁴⁵

¹⁴⁵ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ գծապատկեր 30, 31-ում 1-ից փոքր հեռավորություն ունեցող տվյալների համադրման արդյունքում:

Գծապատկեր 33. Երկարաժամկետ ժամանակահատվածում դեպի ԵՏՄ շուկա արտահանման հնարավորություն ընձեռող ՀՀ տնտեսության ոլորտները իրանական ներդրումների տեսանկյունից¹⁴⁶

Այսպիսով մենք ներկայացրեցինք կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում իրանական ներդրումների համար ՀՀ բարենպաստ ոլորտները՝ ԵՏՄ շուկա դուրս գալու տեսանկյունից և տարանջատեցինք ներդրման համար համատեղ ձեռնարկության միջոցով կամ զուտ իրանական կապիտալով ներդրում կատարելու համար նպաստավոր ոլորտները: Սակայն անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում ներդրումային հնարավորություն ունեցող երկու ոլորտի վրա՝ Կենդանական և բուսական ծագման յուղեր, մեղրամոմ և Օճառ, մաքրող միջոցներ: Բանն այն է, որ տվյալ ոլորտներից առաջինում ԻԻՀ-ն ունի ներուժային համեմատական առավելություն միջնաժամկետում, իսկ ՀՀ-ն՝ երկարաժամկետում, իսկ երկրորդում՝ հակառակը: Ուստի այս երկու ոլորտներում ևս կարող է նպաստավոր լինել հայ-իրանական համատեղ ձեռնարկության հիմնման միջոցով ներդրումը:

¹⁴⁶ Գծապատկերը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ գծապատկեր 30, 31-ում 1-ից մեծ հեռավորություն ունեցող տվյալների համադրման արդյունքում:

Այժմ անդրադառնանք իրանական ներդրումների համար նպաստավոր տարածաշրջաններին՝ ելնելով տվյալ արտադրանքի հումքի շուկայի մոտիկության գաղափարից:

Համաձայն այս սկզբունքի՝ ներկայացնենք վերոնշյալ ոլորտներից որոշները.

- Կաթ, կաթնամթերք, բնական ձու, մեղր, Այլ տարբեր սննդամթերք, Մսից, ձկից և այլ ծովային անողնաշարավորներից մթերք, Կենդանական և բուսական ծագման յուղեր, մեղրամոմ, Միս և մսից ենթամթերք ոլորտի ձեռնարկությունների հիմնման համար ՀՀ նպաստավոր տարածաշրջանները Սյունիքի, Արարատի և Տավուշի մարզերն են, որոնցում համեմատաբար զարգացած է անասնապահությունը:
- Ձուկ և խեցգետնավորներ ապրանքատեսակի արտադրության համար նպաստավոր պայմաններ ակռա են Արարատի, Գեղարքունիքի և Տավուշի մարզերում:
- Բանջարեղեն և այլ կերային արմատապտուղներ, Ուտելի մրգեր և ընկույզ, Բանջարեղենի վերամշակումից մթերք, Բուսական նյութեր, բուսական արտադրանք, Կենդանի ծառեր, թփեր և այլ բույսեր, Սննդարդյունաբերության մնացորդներ, պատրաստի անասնակեր արտադրատեսակների համար նպաստավոր են Արագածոտնի, Գեղարքունիքի, Սյունիքի, Շիրակի, Լոռվա և Կոտայքի մարզերը:
- Վերջին շրջանում բազմիցս քննարկվող հայ-իրանական սահմանին “Սյունիք” ազատ տնտեսական գոտու հիմնման դեպքում Սյունիքի մարզը կարող է ի թիվս այլ ոլորտների նպաստավոր լինել նաև Սուրճ, թեյ, մատե և այլ համեմունքներ, Հանքաքար, խարամ և մոխիր, Սպիտակուցային նյութեր, սոսինձ, Գորգեր և հատակի այլ ծածկոցներ, Հատուկ կտորներ, ասեղնագործած կտորներ, գորբելեններ, Տրիկոտաժե պաստառ, Կոշիկ, զուգագուլպա, նմանատիպ իրեր, Կերամիկական իրեր, Ապակի և դրանից իրեր, Թաղիք, բամբակ, հատուկ գործվածք, Ներկանյութեր, լաքեր, Օճառ, մաքրող միջոցներ, Տրիկոտաժե հագուստ, հագուստի պարագաներ արտադրատեսակների արտադրության համար, քանի որ սրանք այն ոլորտներն են որոնցում ներկայումս ԻԻՀ-ն ունի ԲՀԱ կամ ՆՀԱ, իսկ ՀՀ-ն՝ ոչ, ուստի այս ոլորտի ձեռնարկություններում ԻԻՀ-ից

ներմուծված հումի օգտագործման պարագայում հնարավոր կլինի ապահովել էլ ավելի զգալի արդյունքներ:

Այսպիսով, մենք ներկայացրինք իրանական ներդրումների համար ՀՀ նպաստավոր ոլորտները կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ ժամանակահատվածի համար այնպիսի զարգացումների պարագայում, երբ ԻԻՀ-ն չանդամակցի ԵՏՄ-ին:

Սակայն, այդուհանդերձ, չի կարելի բացառել նաև ԻԻՀ-ի ԵՏՄ անդամակցության հնարավորությունը, ուստի ստորև կներկայացնենք ՀՀ տնտեսության այն ոլորտները, որոնք նպաստավոր կլինեն իրանական ներդրումների համար, երբ ԻԻՀ-ն անդամակցի ԵՏՄ-ին:

Սցենար 2. ԻԻՀ-ն կանդամակցի ԵՏՄ-ին: Բնականաբար այս իրավիճակում իրանցի գործարարներին առավելապես ձեռնտու կլինի ներդրում իրականացնել ՀՀ այն ոլորտներում, որոնք ունեն ԵՏՄ արտահանման համեմատական առավելություն իսկ իրանական տնտեսության նույն ոլորտը՝ ոչ, քանզի այն ոլորտներում, որտեղ ԻԻՀ-ն արդեն իսկ ունի համեմատական առավելություն, իրանցի ներդրողները կարող են իրենց ներդրումները կատարել հայրենի երկրում: Դրանք են.

Կարճաժամկետում՝

1. Ձուկ և խեցգետնավորներ,
2. Կաթ, կաթնամթերք, բնական ձու, մեղր,
3. Կենդանի ծառեր, թփեր և այլ բույսեր,
4. Սուրճ, թեյ, մատե և այլ համեմունքներ,
5. Ոգելից և ոչ ոգելից ըմպելիք, քացախ,
6. Աղ, ծծումբ, հող, քար, սվաղանման նյութեր, կրաքար, ցեմենտ,
7. Դեղագործական մթերք,
8. Պլաստմասսա և դրանից իրեր,
9. Բնական և արհեստական մարգարիտ, թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարեր, թանկարժեք մետաղներ

Միջնաժամկետում՝

1. Մսից, ձկից և այլ ծովային անողնաշարաորներից մթերք,

2. Օճառ, մաքրող միջոցներ

Երկարաժամկետում՝

1. Միս և մսից ենթամթերք,
2. Բուսական նյութեր,
3. Քիմիական թելեր,
4. Քիմիական գործվածք,
5. Ժամացույցներ և դրանց մասեր:

Այսպիսով, մենք ներկայացրեցինք հայ-իրանական ներդրումային համագործակցության հեռանկարները՝ հաշվի առնելով մոտ ապագայում բոլոր հնարավոր զարգացումները: Սակայն, ինչ խոսք իրանցի գործարարներն ամենևին էլ տեղյակ չեն մեր կողմից բացահայտված և հետագայում բացահայտվելիք ՀՀ ներդրումային նպաստավոր ոլորտների մասին: Ուստի անհրաժեշտ է իրանցի գործարարների թիրախային լսարանի համար պարբերաբար կազմակերպել կլոր սեղաններ, համաժողովներ և այլ հանդիպումներ իրանական ներդրումներ կատարելու տեսանկյունից ՀՀ տնտեսության առավելությունները, առանձնահատկությունները և հնարավոր զարգացումները նրանց ներկայացնելու համար: Այս քայլերը կնպաստեն արդեն կարճաժամկետ ժամանակահատվածում հայ-իրանական ներդրումային համագործակցությունը նոր՝ ավելի բարձր ինտենսիվության համագործակցության հարթակ տեղափոխելուն:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ժամանակակից գլոբալացման պայմաններում համաշխարհային տնտեսությանն ինտեգրվելու տեմպերը նկատելիորեն արագացել են: Դա պայմանավորված է հիմնականում երկրների վարած առևտրային և ներդրումային քաղաքականությունների ազատականացման գործընթացով: Ներկայումս միջազգային առևտուրն ու օտարերկրյա ներդրումները հանդիսանում են համաշխարհային տնտեսության, ինչպեսև առանձին երկրների տնտեսությունների զարգացման շարժիչ ուժերից:

Համաշխարհային փորձը վկայում է, որ անկախ երկրի զարգացման աստիճանից, անկախ համաշխարհային տնտեսությունում դրա դերակատարությունից՝ համաշխարհային տնտեսությանն ինտեգրման գործընթացն առավել արագ է ընթացել այն երկրներում, որոնցում օտարերկրյա ներդրումներն առավել մեծ ծավալներով են իրականացվել: Ներդրումների ներգրավումը հատկապես կարևոր է անցումային տնտեսություններում, որտեղ սեփական ներդրումների սահմանափակ ծավալը շղթայաբար հանգեցնում է բազմաթիվ անցանկալի հետևանքների՝ աշխատատեղերի անբավարար քանակ, աղքատություն, պետական բյուջեի եկամուտների սակավություն, պետական ներդրումների չնչին հնարավորություն և այլն, որոնք խոչընդոտում են երկրի պոտենցիալ զարգացման հնարավորությանը: Այսպիսով, օտարերկրյա ներդրումների բացակայության պայմաններում տնտեսության ակտիվացման համար պետությունը ստիպված է լինում կատարել արտերկրից ֆինանսական փոխառություններ, որոնք, գուցե տվյալ պահի խնդրին մասամբ լուծում տալու հնարավորություն են ստեղծում, սակայն ավելացնում են արտաքին պարտքը՝ մեծ բեռ դնելով ներկա և ապագա սերունդների ուսերին:

Մասնագիտական գրականությունում առկա են օտարերկրյա ներդրումների դերի, դրա վրա ազդող գործոնների և այլնի վերաբերյալ բազմաթիվ տեսություններ:

ՕՈՒՆ-ի տեսության դրույթների և եզրակացությունների ուսումնասիրության հիման վրա հաշվի առնելով յուրաքանչյուր տնտեսության առանձնահատկությունները, հնարավոր է որոշել ՕՈՒՆ-ի տեսությունների կիրառելիությունը զարգացման տարբեր աստիճան ունեցող երկրների տնտեսության համար:

Անցումային և զարգացող տնտեսություն ունեցող երկրներում կիրառելի են ՕՌՆ-բոլոր տեսությունները.

- զարգացող և անցումային երկրները համաշխարհային տեխնոլոգիական նորարարություններից կարող են օգտվել ՕՌՆ ներգրավման միջոցով (միջազգային կորպորացիաների տեխնոլոգիական տեսություն),
- զարգացող և անցումային երկրներում օտարերկրյա ներդրողների համար շուկան որպես կանոն գրավիչ է թվում, երբ ներդրում պետք է կատարվի հասունության փուլում գտնվող ապրանքի արտադրության ոլորտում, ուստի հաշվի առնելով այս հանգամանքը՝ տվյալ երկիրը այդ ապրանքների արտադրության ոլորտի համար պետք է ապահովի ներդրումային բարենպաստ միջավայր (ապրանքի միջազգային արտադրության ցիկլի տեսություն),
- անցումային և զարգացող երկրներում շուկայի անկատարությունը՝ ցածր մրցակցություն տեղական արտադրողների կողմից, տեխնոլոգիական զանգացվածության ցածր մակարդակ և այլն, գրավում են ՎԱԿ–երին, քանի որ շուկա մտնելով նրանք կարող են դառնալ առաջատար և թելադրել շուկայի պայմանները (ՎԱԿ և շուկայի անկատարության տեսություն),
- ՎԱԿ–երը օգտագործելով իրենց նորարարությունների ներդրումը արտերկրում՝ կարողանում են զգալի հաջողությունների հասնել (միջազգայնացման տեսություն),
- թոչնդ սագերի տեսությունը միշտ բացատրում է յուրաքանչյուր անցումային, զարգացող տնտեսության բնականոն զարգացումը՝ նախ՝ երկիրը գրեթե չունի արտադրություն և ներքին պահանջարկը բավարարվում է ներմուծման միջոցով, ապա զարգացման որոշակի մակարդակից սկսած հիմնվում են տեղական արտադրություններ, որոնք էլ զարգանալով՝ կարողանում են բավարարել ոչ միայն ներքին պահանջարկը, այլև արտաքին պահանջարկի որոշակի մաս,
- մրցակցային առավելությունների տեսությամբ բացատրվում է զարգացող և անցումային երկրների այն իրողությունը, որ դրանցում առկա են էժան հումք և աշխատուժ, տեղական թույլ մրցակցություն, պետական կարգավորման թույլ մակարդակ, մասնավորապես՝ շրջակա միջավայրի աղտոտման համար գանձվող

վճարների տեսանկյունից և այլն, որոնք թույլ են տալիս օտարերկրյա ներդրողին արագորեն մրցակցային առավելություն ունենալ տվյալ երկրում,

- մրցակցային նշված առավելությանը գումարվում է երկրի վիճակը՝ արտաքին առևտրի ազտականացման միտում, թափանցիկ ֆինանսական համակարգ և այլն, որը թույլ է տալիս այն օտարերկրյա ներդրողներին, որոնք ունեն միջազգայնացման միտում և հնարավորություն հայտնվել տվյալ երկրի շուկայում (էկլեկտիկ տեսություն),
- իսկ երկրի ՕՌԻՆ ներգրավումից մինչև զարգացման այնպիսի մակարդակի առկայությունը, երբ նա կարող է իրեն թույլ տալ ՕՌԻՆ արտահանում դեպի այլ երկրներ բացատրվում է ներդրումային ուղիների զարգացման տեսությամբ:

Վերոնշյալ տեսություններից յուրաքանչյուրի միջոցով հնարավոր է բացատրել թե՛ ՀՀ-ում, թե՛ ԻԻՀ-ում որոշակի ժամանակահատվածում տիրող ներդրումային վիճակը և դրան համապատասխան վարվող պետական քաղաքականությունը:

Դիտարկելով ՕՌԻՆ գլոբալ միտումները՝ կարելի է առանձնացնել հետևյալ փուլերը.

- ՕՌԻՆ հոսքերը հատկապես արագ են աճել 1990-ական թվականներից սկսած: Դրան նպաստեցին երկրների ներդրումային քաղաքականության ազատականացումը, նախկին ԽՍՀՄ փլուզումը, միջազգային շուկայում աճող մրցակցությունը, վերազգային կորպորացիաների հզորացումը, գիտատեխնիկական առաջընթացը և, հատկապես, հեռահաղորդակցման տեխնոլոգիաների զարգացումը:
- 2001թ. օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքի և արտահոսքի ծավալները 2000թ. համեմատ կրճատվել են 50%-ից ավել՝ հիմնականում ՎԱԿ-երի գործարքների կտրուկ կրճատման և տնտեսական ճգնաժամի պատճառով:
- 2007թ. ՕՌԻՆ-ները հասան իրենց գագաթնակետին, որից հետո կտրուկ անկում նկատվեց՝ գլոբալ ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով պայմանավորված:
- 2013թ. օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների հոսքը զարգացող և անցումային տնտեսությամբ երկրներում արձանագրել է նոր ռեկորդային մակարդակ:

Ներդրումների հոսքը վերականգնվել է նաև արդյունաբերապես զարգացած երկրներում:

Իրանի ՕՈՒՆ դաշտը համակարգող առաջին օրենքն ընդունվել է 1965թ.՝ հետագայում մշտապես բարելավվելով: ԻԻՀ հիմնական ՕՈՒՆ ներհույս ապահովող երկրները Գերմանիան, Նիդերլանդները և Կանադան են, իսկ ներդրումների ներհույս գրանցող հիմնական ոլորտները՝ հեռահաղորդակցությունը, էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը, քիմիական արդյունաբերությունը և հանքարդյունաբերությունը:

Վերջին մեծածավալ օրենսդրական բարեփոխումներն ԻԻՀ-ում իրականացվեցին 2002թ., երբ ընդունվեց ՕՈՒՆ ներգրավման և պաշտպանության մասին օրենքը: Այդուհանդերձ, անգամ նման բարեփոխումների պարագայում նոր ընդունված օրենքը ևս զերծ չէ թերություններից.

1. Նոր օրենքով օտարերկրյա ներդրումների համար պատասխանատու մարմինները բավականաչափ շատ են, ինչի արդյունքում ներդրման թույլատվության ստացման գործընթացն արհեստականորեն երկարաձգվում և բարդացվում է:
2. Տվյալ ոլորտում և ենթոլորտում օտարերկրյա ներդրողի կողմից արտադրվելիք 25% և 35% մասնաբաժնի սահմանումը ևս առաջացնում է զգալի բարդություններ այն առումով, որ այդ հաշվարկը պետք է իրականացվի ներդրումային լիցենզիայի համար դիմումի տրման օրվա դրությամբ, իսկ, ինչպես գիտենք, ԻԻՀ-ում դեռևս առկա են վիճակագրության տրամադրման զգալի բացեր և նմանատիպ հանգամանալից վիճակագրությունը շատ հաճախ բացակայում է:
3. Հաջորդ խնդիրը կապված է ներդրումային լիցենզիայի տրամադրման երկար ժամկետի հետ՝ 45 օր: Ընդ որում, եթե այդ ժամանակահատվածի ավարտից հետո օտարերկրյա ներդրողին չեն հայտնում իր դիմումի մերժման մասին, այն համարվում է ընդունված:
4. Ինչպես և նախորդ օրենքով, նոր օրենքով ևս նավթա-գազային ոլորտում ՕՈՒՆ արգելվում է:

Էկենոմետրիկ վերլուծության միջոցով մենք պարզել ենք ԻԻՀ տնտեսական աճի ներդրումային միջավայրը կարգավորող օրենքների ազդեցությունը ՕՈԻՆ ներգրավման վրա.

- ՀՆԱ աճի 1 միավոր փոփոխության արդյունքում ՕՈԻՆ աճը փոփոխվում է 4.52 միավորով,
- նույն ժամանակահատվածում ներդրումային դաշտի կարգավորմանն ուղղված օրենքի ընդունումը նվազեցնում է ՕՈԻՆ աճը 0.49 միավորով, որը, ամենայն հավանականությամբ, կարելի է բացատրել ստեղծվող անորոշությամբ՝ յուրաքանչյուր նոր ընդունվող օրենք առաջ է բերում որոշակի անորոշություն և անհրաժեշտ է լինում որոշակի ժամանակահատված, որպեսզի տնտեսվարող սուբյեկտները կարողանան հարմարվեն նոր իրավիճակին
- նախորդ եռամսյակում ընդունված օրենքների արդյունքում ՕՈԻՆ աճը ավելանում է 0.14 միավորով,
- երկու եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.45 միավորով,
- երեք եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 1.75,
- իսկ չորս եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.23 միավորով:

ՀՀ ներդրումային դաշտի հիմքը դրվեց 1995թ. "Օտարերկրյա ներդրումների մասին" ՀՀ օրենքի ընդունմամբ: Այնուհետև ընդունվեցին ներդրումային դաշտի բարելավմանն ուղղված այլ օրենքներ և իրավական ակտեր:

Ամենամեծ ներդրումային հոսքեր ապահովող ոլորտները ՀՀ-ում 2015թ. հեռահաղորդակցությունը, էլեկտրականությունն ու գազն են, իսկ ամենախոշոր ներդրող երկրները՝ ՌԴ-ն և Ֆրանսիան: ԻԻՀ կողմից ՕՈԻՆ ներհոսքը կազմել է ՀՀ ՕՈԻՆ ընդհանուր ներհոսքի 0.1%-ը: Ավելին՝ ՀՀ-ում ԻԻՀ կողմից կատարված ներդրումները հիմնականում ունեն պատահական բնույթ և չեն ենթարկվում որևէ օրինաչափության:

ՀՀ-ում ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈԻՆ-ի փոքրածավալ լինելու հիմնական պատճառներն են.

- աշխարհի գերտերությունների կողմից ԻԻՀ նկատմամբ սահմանված պատժամիջոցները, որը նրան զրկում է ազատ շարժի հնարավորությունից՝ բազմաթիվ տեսանկյուններից սահմանափակելով երկրի գործունեությունը,
- ՀՀ ներքին սպառողական շուկայի փոքր չափերը,
- ՀՀ շուկայում եվրոպական և այլ առավել որակյալ ապրանքների առկայությունը,
- նույն տարածաշրջանում գտնվելը, ինչը նշանակում է, որ ՀՀ-ում ներդրումներ իրականացնելով ԻԻՀ տնտեսվարող սուբյեկտը չի ունենում ՕՈՒՆ իրականացնելու համար խթանիչ ամենակարևոր գործոններից մեկը՝ հարակից երկրների շուկաները մոտեցնելու հարցը:

Այսպիսով, ՀՀ-ն իրանական ներդրումներ ներգրավելու համար պետք է ներկայացնի այլ թիրախներ, որոնք անհերքելի առավելություն կտան ՀՀ շուկայում ներդրումներ իրականացնելու համար:

Այնուամենայնիվ, դիտարկելով 2002-2014թթ. ՕՈՒՆ ոլորտային բաշխվածությունը՝ կարող ենք փաստել, որ ՀՀ տնտեսության առանձին ոլորտներում ԻԻՀ կողմից իրականացված ներդրումները զգալի են.

- 2002թ. ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացված ՕՈՒՆ-ի ընդհանուր ծավալում ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈՒՆ-ը կազմել է 12.2%, իսկ մեծածախ առևտրի ոլորտում՝ 15%:
- 2004թ., 2006թ. և 2007թ. տվյալ ժամանակահատվածում ՀՀ քիմիական արդյունաբերության ոլորտում իրականացված ՕՈՒՆ-երի համապատասխանաբար 35.7%, 62.6%, 78.4%-ն ապահովվել է ԻԻՀ կողմից իրականացված ՕՈՒՆ-ի միջոցով:

Մեր կողմից գնահատվել է նաև ՀՀ տնտեսական աճի և ներդրումային միջավայրը կարգավորող օրենքների ազդեցությունը ՀՀ ՕՈՒՆ ներգրավման վրա.

- ՀՆԱ աճի 1 միավոր փոփոխության արդյունքում ՕՈՒՆ աճը փոփոխվում է 1.19 միավորով,
- նույն ժամանակահատվածում ներդրումային դաշտի կարգավորմանն ուղղված օրենքի ընդունման արդյունքում ՕՈՒՆ աճը մեծանում է 0.6 միավորով,
- նախորդ եռամսյակում ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.55 միավորով,

- երկու եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.43 միավորով,
- երեք եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.77,
- իսկ չորս եռամսյակ առաջ ընդունված օրենքների արդյունքում՝ 0.94 միավորով: Այսինքն՝ ՀՀ-ում ներդրումային դաշտը կարգավորող օրենքների և իրավական ակտերի ընդունումը ՕՈԻՆ ներգրավման վրա ամենամեծ դրական ազդեցությունն ունենում է 1 տարի կամ 4 եռամսյակ անց (երբ գործակիցը 0.94 է):

Մեր կողմից հաշվարկվել է նաև ԻԻՀ կողմից ՀՀ-ում իրականացված ՕՈԻՆ նպաստման չափը ՀՀ ՀՆԱ-ի պոտենցիալ աճին՝ 2001-2015թթ.՝ եռամսյակային կտրվածքով: Արդյունքում ստացվել է, որ իրանական ներդրումները դիտարկվող ժամանակահատվածում միջին հաշվով նպաստել են ՀՀ ՀՆԱ-ի աճին 0.4 մլն դոլարով:

ՀՀ-ում գործող իրանական կապիտալով իրավաբանական անձանց շրջանում ՀՀ շուկայում գործունեություն ծավալելու տեսանկյունից նրանց հանդիպած առավելությունները, թերությունները, ակնկալվող վտանգները և սպասվելիք հնարավորությունները բացահայտելու նպատակով սոցիոլոգիալական հարցում ենք անցկացրել՝ 01.03.2016թ.-30.09.2016թ. ժամանակահատվածում՝ 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ՀՀ-ում գործող 3492 իրանական կապիտալով ձեռնարկություններից 347-ի շրջանում՝ 95% վստահելիության մակարդակ և 5% սխալի հավանականություն ապահովելու նպատակով:

Արտադրական գործոնների ներգրավման տեսանկյունից ունենք հետևյալ պատկերը.

- Առավելություն է դիտարկվել ՀՀ-ում ԻԻՀ համեմատ նվազագույն աշխատավարձի ավելի ցածր մակարդակը՝ հարցվածների 87%-ը:
- Թույլ կողմ է դիտարկվել մշակութային առանձնահատկություններից բխող դժվարությունները՝ հարցվածների 45%, և հաղորդակցման դժվարություններից բխող խնդիրներ՝ հարցվածների 20%-ը:
- Թույլ կողմ է նաև առևտրային բանկերի կողմից տրվող վարկերի ավելի բարձր տոկոսներն են, քան Իրանում՝ հարցվածների 82%-ը:

Կազմակերպության գործունեության կազմակերպման տեսանկյունից պատկերը հետևյալն է.

- Թույլ կողմ է դիտարկվել մաքսային մարմինների աշխատակիցների թերի, դանդաղ և սուբյեկտիվ աշխատանքը՝ հարցվածների 3%-ը և կազմակերպությունում իրականացվող ստուգումների պարբերականությանը, որոնք երբեմն կրում են ոչ ֆորմալ բնույթ և խանգարում են կազմակերպության բնականոն գործունեությանը՝ հարցվածների 2%-ը:
- Թույլ կողմ է նաև էլեկտրաէներգիայի բարձր սակագինն է ՀՀ-ում՝ 85%:
- Կազմակերպության գործունեության հետ կապված համեմատաբար վերջերս առաջացած մեկ խնդիր ևս՝ ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված հաշվապահական հաշվառման փոփոխությունները, որոնք ներկայումս դանդաղեցնում են հաշվապահության վարման գործընթացը՝ 4%:
- Թույլ կողմերի շարքում նշվել է նաև մանրածախ խանութների կողմից իրանական ապրանքների ցուցադրման հետ կապված խնդիրները՝ հարցվածների 8%-ը:

Արտաքին շուկաներ մուտքի տեսանկյունից հարցման արդյունքը հետևյալն է.

- Թույլ կողմ է նաև Վրաստանի սահմանը հատելիս մեծ բեռնատարների համար ստեղծվող խոչընդոտները՝ հարցվածների 1%-ը:
- գրեթե բոլոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչները որպես ուժեղ կողմ նշել են, որ ՀՀ-ում արտաքին շուկաների մասին տեղեկատվության հասանելիությունն ավելի բաց և հավաստի է, քան ԻԻՀ-ում:

Օրենսդրական և հարկային դաշտի ուսումնասիրության տեսանկյունից ունենք հետևյալ պատկերը.

- Հարցմանը մասնակցած գրեթե բոլոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչները պնդում են, որ ՀՀ-ում հարկման դրույքն ավելի ցածր է, քան ԻԻՀ-ում և բացի այդ՝ ՀՀ-ում սահմանված հարկերի քանակն ավելի քիչ է, քան ԻԻՀ-ում:
- Թույլ կողմ է ՀՀ մրցակից կազմակերպությունների հետ առաջացած վեճերի լուծման համար պահանջվող երկար ժամանակը և ֆինանսական միջոցները, քանի որ չկա առանձին մարմին հայկական և ոչ հայկական կապիտալով կազմակերպությունների միջև առաջացած նման վեճերի կարգավորման համար՝ հարցվածների 10%-ը:

ՀՀ-ում գործունեություն ծավալելու այլ դրական և բացասական կողմերի տեսանկյունից նկատվել է հետևյալ պատկերը.

- Որպես առավելություն նշվել է աշխատուժի բարձր կրթական մակարդակը՝ հարցվածների 18%-ը, բուհական և ետբուհական տարիքի անձանց կողմից ցածր աշխատավարձով աշխատելու պատրաստականությունը և աշխատանքն արագ յուրացնելու ունակությունը՝ հարցվածների 5%-ը, նոր տեխնոլոգիաների առավել հասանելիությունը՝ ի տարբերություն ԻԻՀ-ի՝ հարցվածների 27%-ը, հաշվետվությունների էլեկտրոնային եղանակով հանձնման հնարավորությունը՝ հարցվածների 82%-ը, գների մակարդակի համեմատաբար կայունությունը՝ ի տարբերություն ԻԻՀ-ի՝ հարցվածների 3%-ը, նոր տեխնոլոգիաների ներդրման պարագայում մաքսային արտոնություններ՝ հարցվածների 1%-ը:
- Որպես թերություն նշվել է ներքին սպառողական շուկայի փոքր լինելը՝ հարցվածների 64%-ը, պետական ատյանների հետ ունեցած վարչական խնդիրները, մասնավորապես՝ ՓՄՁ-ների ոչ ֆորմալ ճնշումները՝ հարցվածների 48%-ը, շուկայի որոշ ոլորտներ մուտքի ոչ ֆորմալ, սակայն գրեթե անհաղթահարելի խնդիրները՝ հարցվածների 3%-ը, խոշոր ֆինանսական միջոցների դժվարամատչելիությունը՝ հարցվածների 18%-ը:
- Որպես հնարավորություն նշվել է ԵՏՄ շուկա դուրս գալու հեռանկարը՝ հարցվածների 25%-ը, հարկային շարունակական բարեփոխումները՝ հարցվածների 10%-ը, հայ-իրանական սահմանին ազատ տնտեսական գոտու ստեղծումը խոսակցություններից գործի վերածելու հավանականությունը՝ հարցվածների 14%-ը:
- Որպես սպառնալիք նշվում է անկայուն ռազմական վիճակը՝ հարցվածների 5%, ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված անորոշությունները, մասնավորապես հայտնի չէ, թե ինչ մաքսադրույքներ պետք է կիրառվեն Իրանից ներմուծվող հումքի նկատմամբ, բացի այդ հաշվապահական և այլ փաստաթղթային նոր ծագող տարբերությունները և դրանց շարունակական լինելու ռիսկը՝ հարցվածների 64%-ը:

Ի լրումն սոցիոլոգիական հարցումների մենք իրականացրել ենք նաև ՀՀ և ԻԻՀ ներդրումային դաշտի վրա ազդող տարբեր ցուցանիշների վերլուծություն՝ առանձնացնելով այդ տեսանկյունից ՀՀ ուժեղ, թույլ կողմերը, հնարավորություններն ու սպառնալիքները:

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի ուժեղ կողմերի տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը ներկայացնում ենք ստորև:

- Հասարակության գրագիտության աստիճանը ՀՀ-ում ավելի բարձր է, քան ԻԻՀ-ում:
- ՀՀ գյուղատնտեսությունում մեկ աշխատողի ստեղծած ավելացված արժեքն անհամեմատ բարձր է ԻԻՀ նույն ցուցանիշից:
- Նորարարությունների համաթիվը ՀՀ-ում անհամեմատ բարձր է ԻԻՀ-ից:
- Հարկային բարեփոխումների արդյունքում ներկայումս ՀՀ-ում բիզնեսի կողմից վճարվող հարկերի քանակն ավելի քիչ է, քան նախկինում և բացի այդ այն ավելի նվազ է, քան ԻԻՀ-ում:
- ԻԻՀ ներդրումային դաշտի համեմատ ՀՀ ներդրումային դաշտի առավելություններից կարելի է համարել նաև ավելի ցածր հարկադրույքները, մասնավորապես՝ ՀՀ-ում շահութահարկի դրույքը 20% է, իսկ ԻԻՀ-ում 25%:
- ՀՀ-ում բիզնես սկսելու ծախսերը զգալիորեն նվազ են ԻԻՀ-ից:
- ՀՀ-ում ապրանքի արտահանման համար պահանջվող փաստաթղթաշրջանառությունն ավելի պարզ է ԻԻՀ համեմատ:
- ՀՀ-ում ներդրումների պաշտպանությունն ամրագրված է օրենքով, համաձայն որի օտարերկրյա ներդրումները չեն կարող ազգայնացվել կամ բռնագանձվել՝ բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի, որոնց պարագայում էլ դրանք ենթակա են ամբողջությամբ փոխհատուցման:
- Բացի այդ ՀՀ-ում ՕՈՒՆ-ները պաշտպանված են նաև ոչ տնտեսական ռիսկերից, քանի որ ՀՀ-ն 1995թ.-ից անդամակցում է Համաշխարհային բանկի խմբի մեջ մտնող Բազմակողմ ներդրումների երաշխավորման գործակալությանը:

- Ի վերջո, ՀՀ ներդրումային դաշտի ուժեղ կողմերից կարելի է նշել այն, որ ՀՀ-ում գործում են ազատ տնտեսական գոտիներ, որոնցում գործունեություն ծավալելով՝ գործարարները օգտվում են հարկային և մաքսային պարզեցված ընթացակարգից:

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի թույլ կողմերի տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը ներկայացնում ենք ստորև:

- ՀՀ ընդերքը հարուստ չէ բնական ռեսուրսներով, բացառությամբ պղնձի և մոլիբդենի:
- ՀՀ-ում լրացուցիչ կապիտալ ռեսուրսի ներգրավումը բավական բարդ է, քանի որ մասնավոր հատվածին բանկերի կողմից տրվող տոկոսադրույքն ավելի բարձր է, քան Իրանում:
- Բացի այդ, թույլ կողմերից կարող ենք նշել նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ տնտեսության մրցունակություն 2014-2015թթ. նվազել է ինչպես ի համեմատ 2013թ.:

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի հնարավորությունների տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը ներկայացնում ենք ստորև:

- Ռեսուրսների ներգրավման տեսանկյունից ՀՀ-ում իրանցի գործարարների համար ստեղծված հնարավորություններից կարող ենք նշել ԵՏՄ տարածքից արտոնյալ պայմաններով ռեսուրսների հասանելիություն, որը նրանք չունեն ԻԻՀ-ում ներդրում կատարելու պարագայում:
- Ռեսուրսների տեսանկյունից հաջորդ հնարավորությունը կայանում է նրանում, որ ՀՀ տնտեսությունում մշտապես վերափոխվում է կրթական համակարգը՝ տնտեսության հրամայականներին համահունչ:
- ՀՀ-ում գների համեմատաբար կայունությունը ԻԻՀ նկատմամբ:
- ՀՀ-ի տնտեսությունն աճում է ավելի բարձր տեմպերով, քան ԻԻՀ տնտեսությունը:

- Կազմակերպության գործունեության հետ կապված մյուս հնարավորությունը վերաբերում է ՀՀ-ում ինտերնետի օգտատերերի աստիճանաբար աճող և ԻԻՀ-ի համեմատ ավելի մեծ քանակին:
- Ըստ գործարարություն իրականացնելու դյուրինության ՀՀ-ն աշխարհում զբաղեցնում է 35-րդ տեղը, իսկ ԻԻՀ-ն՝ 118-րդ, բիզնեսի գրանցման համար ՀՀ-ում անհրաժեշտ է 3 օր, իսկ ԻԻՀ-ում՝ 15, և վերջապես՝ բիզնես սկսելու ծախսերը ՀՀ-ում աստիճանաբար նվազում է և շատ ավելի ցածր է, քան ԻԻՀ-ում:
- ՀՀ-ում սեփականության իրավունքն ավելի պաշտպանված է, քան ԻԻՀ-ում:
- Հնարավորությունների շարքում հարկ է առանձնացնել նաև ՀՀ-ում քաղաքական կայունության, կառավարության գործունեության արդյունավետության, ինչպես նաև կոռուպցիայի դեմ պայքարի ավելի բարձր մակարդակը, քան ԻԻՀ-ում:
- Կազմակերպության գործունեության տեսանկյունից իրանցի գործարարների առջև բացվող հնարավորությունները պայմանավորվում են նաև ՀՀ-ում ԻԻՀ համեմատ տնտեսական ազատության ինդեքսի անհամեմատ բարձր մակարդակով:
- ՀՀ-ում ԻԻՀ համեմատ առավել բարձր են նաև մի շարք այլ ցուցանիշների ազատության համաթվերը, մասնավորապես՝ կոռուպցիայի, ֆիսկալ, բիզնեսի, աշխատուժի, առևտրի, ներդրումների և ֆինանսական ազատության ինդեքսները:
- ՀՀ ընձեռած հնարավորությունների մասին են վկայում նաև ԻԻՀ համեմատ ՀՀ արտահանման աճի ավելի մեծ տեմպը, ՀՀ առևտրի բացվածության ինդեքսի առավել բարձր մակարդակը, ինչպես նաև արտահանման և ներմուծման գործարքների իրականացման պարագայում ՀՀ-ում պահանջվող փաստաթղթերի ավելի քիչ քանակությունը:
- Որպես հնարավորություն կարող ենք նշել նաև ՀՀ-ի՝ ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված արտոնյալ պայմաններով հսկայական սպառողական ներուժ ունեցող ԵՏՄ շուկա դուրս գալու հեռանկարը:
- Հնարավորությունների շարքում պետք է առանձնացնել նաև ՀՀ տնտեսությունում իրականացվող շարունակական հարկային բարեփոխումները:

- Ի վերջո նոր առաջացող հնարավորությունների շարքին է պետք դասել հայ-իրանական սահմանին՝ Մեդրիի շրջանում, ազատ տնտեսական գոտու ստեղծման գաղափարը, որը դեռևս չի գործարկվել, սակայն 2016թ. օգոստոսի վերջից քննարկվում է տարբեր պաշտոնական շրջանակներում:

ԻԻՀ ներդրողներին ներգրավելու տեսանկյունից ՀՀ ներդրումային դաշտի սպառնալիքների տեսանկյունից համակողմանի վերլուծության արդյունքը ներկայացնում ենք ստորև:

- Սպառնալիքների շարքում նախ և առաջ պետք է նշել Արցախյան հակամարտության արդյունքում առաջացող անկայուն ռազմական վիճակը:
- Հաջորդ սպառնալիքը 2017թ. հունվարի 1-ից ՀՀ բանկային համակարգի փոփոխությունների արդյունքում ակնկալվող անորոշությունն է:
- Արտահանման ուղղվածություն ունեցող կազմակերպությունների համար որպես սպառնալիք կարող ենք նշել Վրաստանի կողմից իր տարածքով անցնող կոնտեյներների անօրինական վճարների գանձման շարունակումն անգամ այն բանից հետո, երբ ՀՀ-ն 2013թ. միացավ “Ծովային ելք չունեցող երկրների տարանցիկ առևտրի մասին կոնվենցիա”-յին:
- Կապիտալ շուկաների և ածանցյալ գործարքների համար առողջ իրավական ենթակառուցվածք դեռևս ձևավորված չէ:
- Որպես էական սպառնալիք պետք է նշել նաև ՀՀ-ի՝ ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված անորոշությունը, ինչպես կազմակերպության հաշվապահական և ընթացիկ այլ փաստաթղթերում, այնպես էլ՝ մաքսային ընթացակարգերում:
- Ի վերջո, որպես սպառնալիք պետք է նշել ՀՀ-ում ՕՈՒՆ ներգրավման երկարաժամկետ ռազմավարական ծրագրի բացակայությունը, որի արդյունքում օտարերկրյա ներդրողներն՝ ընդհանրապես և իրանցի ներդրողները՝ մասնավորապես, չեն կարողանում կողմնորոշվել որոնք կլինեն ՀՀ հեռանկարային ոլորտները մոտ կամ միջնաժամկետ ապագայում և չեն կարողանում հստակ որոշումներ կայացնել իրենց գործունեության ոլորտի ընտրության պարագայում:

Ինչ խոսք, վերլուծությունը հնարավորություն տվեց վեր հանելու նաև իրանցի գործարարներին դեպի ՀՀ տնտեսություն ներգրավելու տեսանկյունից առկա թույլ

կողմերն ու սպառնալիքները, որոնց մի մասը չունի տնտեսական լուծում, օրինակ՝ հանքահումքային ռեսուրսների սակավությունը՝ բացառությամբ մի քանի ռեսուրսի, ներքին շուկայի փոքր տարողունակությունը, մշակութային տարածայնությունները, Արցախյան հակամարտությունը:

Բացահայտված մյուս թույլ կողմերն ու սպառնալիքները կարելի է բաժանել 2 խմբի՝ թույլ կողմեր ու սպառնալիքներ, որոնց լուծումները գտնվում են միջպետական մակարդակի վրա, և մյուս խումբը, որի լուծումները ներպետական մակարդակի վրա են գտնվում:

Միջպետական մակարդակի լուծում պահանջող հիմնական խնդիրը Վրաստանի կողմից մի շարք միջազգային պայմանագրերի թերակատարումն է: Նմանատիպ խնդիրները միջազգային փորձում լուծվում են երկու փուլով՝ բանակցություններ միջազգային պայմանագիրը խախտող երկրի հետ՝ խախտումների վերացման վերաբերյալ, իսկ այս փուլի ոչ բարեհաջող ավարտից հետո՝ խնդրի լուծում համապատասխան միջազգային տնտեսական դատարանի միջոցով:

Խնդիրների հաջորդ խումբը ներպետական մակարդակի լուծում պահանջող խնդիրներն են: Նախ նշենք, որ դրանցից որոշներն ունեն ժամանակավոր բնույթ, մասնավորապես՝ բանկերի կանոնադրական կապիտալի նվազագույն շեմի բարձրացման արդյունքում առևտրային վարկերի տոկոսադրույքների հետ կապված անորոշությունը, ինչպես նաև ԵՏՄ անդամակցության արդյունքում հաշվապահական, հարկային և մաքսային ընթացակարգերում առաջացող անորոշությունը: Ուստի այս խնդիրներին չենք անդրադառնա և կքննարկենք առավել կայուն և երկարատև խնդիրներ՝ առաջարկելով դրանց համար հնարավոր լուծումներ:

Ներպետական լուծում պահանջող խնդիրների մի խումբ էլ իրենցից ներկայացնում են համակարգային խնդիրներ և վերաբերում են ոչ միայն իրանական ներդրումներին կամ ՀՀ ներդրումային դաշտին, այլ ՀՀ տնտեսությանն՝ ամբողջապես: Այդպիսի խնդիրներից են կոռուպցիան, մենաշնորհները, արժեթղթերի շուկայի և ֆոնդային բորսայի թույլ զարգացվածությունն ու իրավական կարգավորման անբավարար մակարդակը և այլն: Բնականաբար այս խնդիրներից յուրաքանչյուրի լուծումը առանձին վերլուծության կարիք ունի, սակայն ակնհայտ է, որ դրանց լուծման

պարագայում միայն հնարավոր կլինի օտարերկրյա ներդրումների առավել մեծ ծավալների ներգրավման: Կոռուպցիայի և մենաշնորհների վերացման կամ գոնե նվազեցման արդյունքում իրանցի գործարարների կողմից ստացվող օգուտներն ակնհայտ են: Իսկ ահա արժեթղթերի շուկայի կամ ֆոնդային բորսայի զարգացումը կարող է լուծում տալ իրանցի գործարարների համար մեր կողմից նշված այնպիսի խնդիրներին, ինչպիսիք են կապիտալ ռեսուրսի դժվար հասանելիությունը, հայ գործարարների կողմից ՀՀ-ում գործող իրանական կապիտալով ձեռնարկություններում ներդրումներ կատարելու անպատրաստականությունը և այլն: Ներկայումս ոլորտի թույլ զարգացվածությունն ու իրավական կարգավորման անբավարար մակարդակը նպաստում է նրան, որ ՀՀ-ում գործող օտարերկրյա կազմակերպություններից որոշները գերադասում են ցուցակագրվել եվրոպական բորսաներում և ոչ հայկականում: Ուստի ոլորտի զարգացումը կարող է լուծել շատ խնդիրներ և զգալիորեն ավելացնել ՀՀ ուղղվող ներդրումները:

Իրանցի գործարարների՝ ՀՀ-ում գործունեություն ծավալելու տեսանկյունից առկա մյուս խոչընդոտը տեղական արտադրողների հետ առաջացող վեճերի կարգավորման առանձին մարմնի բացակայությունն է: Այս տեսանկյունից անհրաժեշտ է ստեղծել առանձին մարմին, որը կգրավի բացառապես օտարերկրյա ներդրողների և տեղական ներդրողների միջև ծագող վեճերի քննամամբ և խորհրդատվությամբ: Այս մարմինն, ի դեպ կարող է լինել Տնտեսական մրցակցության պետական պաշտպանության հանձնաժողովին կից: Նրա ձևավորման համար ֆինանսները կհատկացվեն պետական բյուջեից:

Վերջապես, մեր կողմից նշված սպառնալիքներից վերջինը՝ ՀՀ-ում ՕՈՒՆ ներգրավման երկարաժամկետ ռազմավարական ծրագրի բացակայությունը անհապաղ լուծում պահանջող խնդիրներից է: Վերջերս ՀՀ նախարարությունների շրջանում իրականացվող կառուցվածքային փոփոխությունները վկայում են այն մասին, որ ՀՀ տնտեսությունում մեծ շեշտադրում է ստանում ներդրումային գործիքը: Դրա մասին է վկայում էկոնոմիկայի նախարարության վերանվանումը՝ տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության: Սակայն կարծում ենք սա

անհրաժեշտ, բայց դեռևս ոչ բավարար քայլ է ներդրումների աճի, իսկ առավել ևս օտարերկրյա ներդրումների աճի տեսանկյունից:

Մեր կողմից մշակվել են այն դրույթներն ու անհրաժեշտ հարցադրումները, որոնք պետք է անպայմանորեն ներառված լինեն մշակվելիք ռազմավարական ծրագրում (այսուհետ՝ ՌԾ):

- Նախ և առաջ մշակվելիք ՌԾ-ում հստակորեն պետք է տարանջատվեն ՀՀ տնտեսության համար ռազմավարական հայտարարվող ոլորտները միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում՝ նշելով դրանցից յուրաքանչյուրի հետ կապված ակնկալվող թիրախային ցուցանիշները ինչպես կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հատվածների համար, այնպես էլ՝ դրանցից յուրաքանչյուրում լավագույն և վատագույն սցենարների առկայության պարագայում:
- Այսուհետև ՌԾ-ն պետք է որոշակի մեթոդաբանության հիման վրա հստակ հաշվարկներով ներկայացնի ՀՀ տնտեսության ներդրումների տեսանկյունից նպաստավոր ոլորտները նախկինում (դիցուք՝ 7-10 տարվա ժամանակային շարքի համար), ներկայում և ապագայում:
- ՌԾ-ով պետք է նախատեսվի յուրաքանչյուր տարի դրան կից հավելվածի թողարկում, որտեղ կնշվի ՀՀ տնտեսության ուժեղ կողմերն ու հնարավորությունները:
- ՌԾ-ն պետք է ունենա նաև առանձին բաժին ՀՀ հիմնական և պոտենցիալ ներդրումային գործընկեր երկրների համար առ այն, թե որ ոլորտներում տվյալ երկրի ներդրողներին առավել ձեռնտու կլինի իրականացնել ներդրումներ միայն տվյալ երկրին պատկանող կապիտալով և որ ոլորտներում՝ հայ գործընկերների հետ համատեղ ձեռնարկություն հիմնել:
- ՌԾ-ն պետք է համահունչ լինի ՀՀ ազգային անվտանգության և այլ ռազմավարական ծրագրերին և դրանում թիրախավորված ցուցանիշները չպետք է հակասեն որևէ այլ ռազմավարական ծրագրի առաջնահերթություններին:

- Այս համատեքստում ՌԾ-ն պետք է պարունակի ՀՀ ներդրումային դաշտին այս կամ այն կերպ առնչվող իրավական բարեփոխումների ակնկալվող փաթեթը՝ գոնե բարեփոխումների ուղղությունների թիրախավորմամբ:
- Ի վերջո, ՌԾ-ն պետք է ներառի հատուկ բաժին, որով կսահմանվեն օտարերկրյա ներդրումների համար ՀՀ-ում լրացուցիչ ֆինանսավորման աղբյուրները՝ ըստ ոլորտների կամ ընդհանուր: Ինչպես նաև պետք է նշվեն ֆինանսավորման աղբյուրների ֆինանսների գոյացումը և դրանց հնարավոր զարգացումներն ու ակնկալվող ցուցանիշները:

Այդուհանդերձ անգամ վերոնշյալ բոլոր բարեփոխումների իրականացման պարագայում, հասկանալի է, որ իրանցի գործարարները չեն կարող ներդրումներ իրականացնել ՀՀ տնտեսության բոլոր ոլորտներում, ուստի մեր կողմից բացահայտվել են այն ոլորտները, որոնցում իրանցի գործարարների կատարած ներդրումները կստեղծեն ավելի մեծ արդյունք՝ դիտարկելով 2 սցենար՝ 1. ԻԻՀ-ն չի անդամակցի ԵՏՄ-ին, 2. ԻԻՀ-ն կանդամակցի ԵՏՄ-ին: Արդյունքները ներկայացված են ստորև:

Սցենար 1. ՀՀ տնտեսությունում ներդրում իրականացնելով իրանցի գործարարները կարող են ակնկալել զգալի օգուտներ անգամ կարճաժամկետ հատվածում բանջարեղենի և այլ կերային արմատապտուղների, ուտելի մրգերի, բանջարեղենի վերամշակումից մթերքի, ծխախոտի և քարից, գիպսից, ցեմենտից իրերի, թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի և մետաղների, բուսական նյութերի, հանքաքարի, սոսնձի, գորգերի, ասեղնագործ կտորների, տրիկոտաժե պաստառների, կոշիկի, կերամիկական և ապակե իրերի արտադրության ոլորտներում, իսկ միջնաժամկետ և երկարաժամկետ հատվածում՝ այլ տարբեր սննդամթերքի, մսից, ձկնից մթերքների, օճառի, կենդանական և բուսական ծագման յուղերի, թաղիքի, սննդարդյունաբերության մնացորդների և անասնակերի, պարարտանյութի, մսից ենթամթերքի, բուսական նյութերի, քիմիական թելերի, ժամացույցների, ներկերի, տրիկոտաժե հագուստի արտադրության ոլորտներում:

Սցենար 2. ՀՀ տնտեսությունում ներդրում իրականացնելով իրանցի գործարարները կարող են ակնկալել զգալի օգուտներ անգամ կարճաժամկետ հատվածում ձկան, կաթի և կաթնամթերքի, կենդանի ծառերի, համեմունքների, ոգելից

և ոչ ոգելից խմիչքների, աղի, դեղագործական մթերքների, պլաստմասսայի, թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերի և մետաղների, իսկ միջնաժամկետում և երկարաժամկետում՝ մսից և ձկնից մթերքների, օճառի, բուսական նյութերի, քիմիական թելերի, գործվածքների և ժամացույցների արտադրության ոլորտներում:

Ամփոփելով աշխատանքի արդյունքները՝ նշենք, որ թեպետ ՀՀ ներդրումային դաշտում առկա են մի շարք խոչընդոտներ իրանական ներդրումների մեծածավալ ներգրավում ապահովելու համար, այդուհանդերձ այդ խոչընդոտների հաղթահարման համար երկար ժամանակ չի պահանջվի, առավել ևս՝ դրանց նախնական տարբերակը ներկայացված է մեր կողմից սույն ատենախոսության շրջանակներում: Կարծում ենք, որ ԵՏՄ մուտքի հնարավորությունն մոտ ապագայում առավել կգրավի իրանցի ներդրողներին ՀՀ-ում ներդրումներ իրականացնել և հայ-իրանական ներդրումային համագործակցությունը տեղափոխել որակական նոր հարթություն:

ՕԳՏԱԳՈՐԾԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ahn S., Hemmings P., Policy influence on economic growth on OECD countries: An evaluation of the evidence, OECD Economics Department Working Paper, No. 246, OECD, Paris, 2000, 258 p.
2. Akamatsu Kaname, The Flying Geese Pattern of Industrial Development in Newly Industrializing Countries, Essays in Honor of Dr. Ueda Teijir, Vol. 4, Research on Population and the East Asian Economy, 1943, pp. 565–577
3. Balassa B., Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage, The Manchester School, Vol. 33, May, 1965, pp. 99-123
4. Balasubramanyam V. N., M., Sapsford Salisu and David, Foreign Direct Investment and Growth in EP and is Countries, The Economic Journal, Vol. 106, No. 434, Jan., 1996, pp. 92-105
5. Bank of international settlements, Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): a methodological Inote. 16p. [official web page of bank of international sattlement (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.bis.org> կայքում)]
6. Black John, Hashimzade Nigar and Myles Gareth, A Dictionary of Economics. Oxford University Press, 2009
7. Borensztein E., De Gregorio J., Lee L-W., How does foreign direct infestment affect economic growth, Journal of International Economics, Vol. 45, 1998, pp. 115-135
8. Buckley P. J. and Casson M., The Future of the Multinational Enterprise. New York: Holmes and Meier, 1976, 34 p.
9. Chang S., Regional Economic Structure and Capital Investment in the Built Physical Environment, Journal of Regional Science Association International, 76(4), 1997, pp. 385-407
10. Committee on the global financial system, Capital flows and emerging market economies, January, 2009, 159p. (<http://www.bis.org/publ/cgfs33.pdf>)
11. Daniel Gros, Cinzia Alcidi, The Global Economy in 2030: Trends and Strategies for Europe, November, 2013, 206 p.
12. De Mello L. R., Foreign Direct Investments in Developing Countries and Growth: A Selective Survey, The Journal of Development Studies, 34, 1997, pp. 115-135
13. De Mello L.R., Foreign Direct Investment-led growth: evidence from time series and panel data, Oxford Economic Papers, 51, 1999, pp. 133-151

14. Doing Business 2015, official web page of Doing Business կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://russian.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf> հասցեով)
15. Domar E., Capital Expansion, Rate of Growth and Employment, Vol. 14, No. 2, April, 1946, pp. 137-147
16. Dunn S.P., Pressman S., The economic contributions of John Kenneth Galbraith, Review of Political Economy, Vol. 17, No. 2, 2005, pp. 161-209
17. Dunning J. H., International Production and the Multinational Enterprise, London: Allen and Unwin, 1981, 440 p.
18. Dunning J. H., Toward an eclectic theory of international production: Some empirical tests, Journal of International Business Studies, 11(1), pp. 9-31
19. Dunning J.H. and Narula R., Transpacific Direct Investment and the Investment Development Path: The Record Assessed, Essays in International Business, March, 1994, 86 p.
20. Evana M.D.D., Hnatkovaka V., International capital flows, returns and world financial integration, September, 2005, 40 p. (https://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/fgi/Hnatkovska_Evans.pdf)
21. Fritz Machlup, The Stock Market, Credit, and Capital Formation, July 20, 1940, 416 p.
22. Graham E.M., Transatlantic investment by multinational firms: a rivalistic phenomenon? Journal of Post Keynesian economics, 1978, pp. 82-99
23. Gujarati, Basic econometrics, 4th edition, 185 p.
24. Hausmann Ricardo and Klinger Bailey, Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space, CID Working Paper No. 128, August, 2006, pp. 7-9
25. Hymer S. H., The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment, PhD Dissertation, Published posthumously, The MIT Press, Cambridge, Mass, 1976, 197 p.
26. Ibrahim Farah, Sylvia Kiamba and Kesegofetse Mazongo, Major challenges facing Africa in the 21st century: A few provocative remarks, Berlin, 14th-17th July, 2011, 10 p. (Web page of Institute for Cultural Diplomacy /ICD/ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.culturaldiplomacy.org> կայքով)

27. IMF, Foreign Direct Investment Trends and Statistics, 2003, 54 p.
(<https://www.imf.org/external/np/sta/fdi/eng/2003/102803.pdf>)
28. Iversen C., Aspects of the Theory of International Capital, The Economic Journal, Vol. 45, No. 180, Dec., 1935, pp. 711-716
29. Jenkins C., Thomas L., Foreign Direct Investment in Southern Africa: Determinants, Characteristics and Implications for Economic Growth and Poverty Alleviation. Globalization and Poverty Project, University of Oxford, 2002, 68 p.
30. Kathuria V., Liberalisation, FDI, and Productivity spillover – An Analysis of Indian Manufacturing Firms. Oxford Economic Papers 54, 2002, pp. 688-718
31. Kemp Murray C., The Pure Theory of International Trade and Investment, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1964, 359 p.
32. Keynes John Maynard, The General Theory of Employment, Interest and Money, London: Macmillan, 1936, 263 p.
33. Kindleberger C. P., American Business Abroad, New Haven: Yale University Press, 1969, 207 p.
34. Knickerbocker Frederic, Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973, 236 p.
35. Knoema's search engine կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://knoema.com> և <http://knoema.ru> կայքերում)
36. Kojima K. and Ozawa T., A macroeconomic approach to foreign direct investment, Hitotsubashi Journal of Economics, Vol. 14, No. 1, 1973, pp. 1-20
37. La recherche pour l'Iran, l' Université de Laval, Quebec (Web page du Centre international de recherche en aménagement linguistique de l' Université Laval (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.axl.cefal.ulaval.ca> կայքում)
38. Markuzen J.R., Venables A.J., Foreign direct investment as a catalyst for industrial development, European Economic Review, Vol. 43, 1999, pp. 335-356
39. Marx K., Capital, Vol. I, 1867, 549 p.
40. Ministry of Economic Affairs & Finance Organization for Investment, Economic & Technical Assistance of Iran, Guide to invest in Iran, 2005, 37 p.
41. Mishkin F., International capital movements, financial volatility and financial instability, NBER working paper, Cambridge, 1998, 38 p.
(<https://www0.gsb.columbia.edu/faculty/fmishkin/PDFpapers/w6390.pdf>)
42. Mwiliima N., Foreign direct investment in Africa, Labour Resource and Research Institute, September, 2003, 17 p.

43. Nurkse R., Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries, Oxford: Basil Blackwell, 1953, 163 p.
44. OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, 4th ed, 2008, 512 p.
45. OECD International Direct Investment Statistics, 2013, 236 p.
46. Official web page of Central Intelligence Agency (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.cia.gov> կայքում)
47. Official web page of Lee Kuan Yeu's school of Public policy (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://lkyspp.nus.edu.sg> կայքում)
48. Official web page of Multilateral Investment Guarantee Agency (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.miga.org> կայքում)
49. Official web page of the University of Notre Dame (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www3.nd.edu> կայքում)
50. Official web page of The Ye.T. Gaidar Institute for Economic Policy (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://iep.ru> կայքում)
51. Ohlin B., Trade location of economic activity and the MNE: A search of an eclectic approach, 1977, 186 p.
52. Online vocabulary (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.diffen.com> կայքում)
53. Organization for Investment, Economic and Technical Assistance of Iran պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.investiniran.ir> կայքում)
54. Porter M.E., Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance, Free Press, New York, 1985, 592 p.
55. Ricardo David, On the Principles of Political Economy and Taxation, John Murray, London, 1817, 333p.
56. Romer Paul, Idea gaps and object gaps in economic development, University of California, Berkeley, CA 94720, USA, 1993, pp. 543-548
57. Roy Harrod, The Life of John Maynard Keynes, Macmillan, 1951, 674 p.
58. Rugman A. M., Inside the Multinationals. New York: Columbia University Press, 1981, 179 p.
59. Rusike T. G., Trends and determinants of inward foreign direct investment to South Africa, Rhodes University, September, 2007, 58 p.

60. Smith A., An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776, edited by E. Cannan, 1961, and reprinted by Methuen, London, 528 p.
61. Survey Monkey հետազոտական հարթակի կայք էջի (տեղեկատվությունը հասանելի է <https://www.surveymonkey.com> կայքում/
62. Tavakoli Akbar and Khataei Mahmood, The Host Iranian Economy and Foreign Direct Investment: A Comparative Analysis, Money and Economy, Vol. 5, No.1, pp. 113-144 (<http://jme.mbri.ac.ir/article-1-33-en.pdf>)
63. The global economy data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.theglobaleconomy.com> կայքում)
64. The government of IRI, FIPPA, Article 2
65. The index mundi data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.indexmundi.com> կայքում)
66. The nation master data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.nationmaster.com> կայքում)
67. The official web page of the World Bank (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://wits.worldbank.org> կայքում)
68. The trading economics data base of economic indicators կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.tradingeconomics.com> կայքում)
69. UNCTAD, Global Flows Of Foreign Direct Investment Exceeding Pre-Crisis Levels In 2011, Despite Turmoil In The Global Economy, No. 824, January 2012, 8 p. (http://unctad.org/en/Docs/webdiaeia2012d1_en.pdf)
70. UNCTAD, Global Investment Trends Monitor, No. 15, January, 2014, 11 p.
71. United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2000, 368 p.
72. United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2002, 347 p.
73. United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2013, 264 p.
74. Vernon R.. International investments and international trade in the product life cycle, Quarterly Journal of Economics, May, 1966, pp. 190–207
75. Web page of key differences (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://keydifferences.com> կայքում)

76. Web page of the Narodowy Bank Polski (տեղեկատվությունը հասանելի է www.nbp.pl կայքում)
77. Web page of United Nations Conference on Trade and Development (տեղեկատվությունը հասանելի է www.unctad.org կայքում)
78. Web page of world economic journal (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://world-economic.com> կայքում)
79. Web page of Investopedia- financial education website (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.investopedia.com> կայքում)
80. World Investment Report 2010: Investing in a low-carbon economy, New York, 2010, 221 p.
81. Беляев Д. В., Тенденции развития прямых иностранных инвестиций в условиях глобализации, Молодой ученый, 2013, № 5, стр. 253-263
82. Боди А., Кейн А., Дж. Маркус, Принципы инвестиций, Москва-Санкт-Петербург-Киев: Вильямс, 2008, 182 стр.
83. Гитман Дж., Джонк Майкл Д., Основы Инвестирования-Дело, Москва, 1997, 1008 стр.
84. Зубченко Л.А., Иностранные Инвестиции, Москва, 2006, 160 стр.
85. личный сайт экономиста Жоглика Евгения կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://evgeniy7733.narod.ru> կայքում)
86. МГУ, Учебно-методический комплекс по дисциплине “Мировая экономика”, Тема 5. Международное Движение Капитала
87. сайт научных публикаций-rudocs exdat (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://rudocs.exdat.com> կայքում)
88. Шарп У., Гордон Дж. Александер, Инвестиции, Москва, 2001, 1035 стр.
89. ԻԻՀ ԿԲ պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.cbi.ir> կայքում)
90. ԻԻՀ Վիճակագրության Կենտրոնի պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.amar.org.ir> կայքում)
91. Համաշխարհային Բանկի պաշտոնական կայք (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://databank.worldbank.org> կայքում)
92. ՀՀ ԱԳՆ պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://mfa.am> կայքում)
93. ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայք՝ <http://armstat.am>

94. ՀՀ ԱԺ պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.parliament.am> կայքում)
95. ՀՀ ԱՎԾ, Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը ՀՀ ԱՎԾ վիճակագրական տվյալներ. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը՝ 2002թ. հունվար-մարտին, 2002թ. հունվար-մայիսին, 2004թ. հունվար-փետրվարին, 2005թ. հունվար-փետրվարին, 2006թ. հունվար-փետրվարին, 2007թ. հունվար-փետրվարին, 2008թ. հունվար-փետրվարին, 2009թ. հունվար-փետրվարին, 2013թ. հունվար-փետրվարին, 2014թ. հունվար-փետրվարին, 2015թ. հունվար-փետրվարին, 2015թ. հունվար-դեկտեմբերին, 2016թ. հունվար-փետրվարին (տեղեկատվությունը հասանելի է ՀՀ ԱՎԾ պաշտոնական <http://armstat.am> կայքում)
96. ՀՀ արդարադատության նախարարության պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://moj.am> կայքում)
97. ՀՀ տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության պաշտոնական կայք էջ (տեղեկատվությունը հասանելի է <http://mineconomy.am> կայքում)
98. Յուսեֆի Ա., Իրանի Իսլամական Հանրապետության ՕՌԻՆ-ը և ՀՀ տնտեսությունը, Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական կայուն զարգացման հիմնախնդիրները, գիտական հոդվածների ժողովածու, 1(23), Երևան, 2016թ., էջ 187-190

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

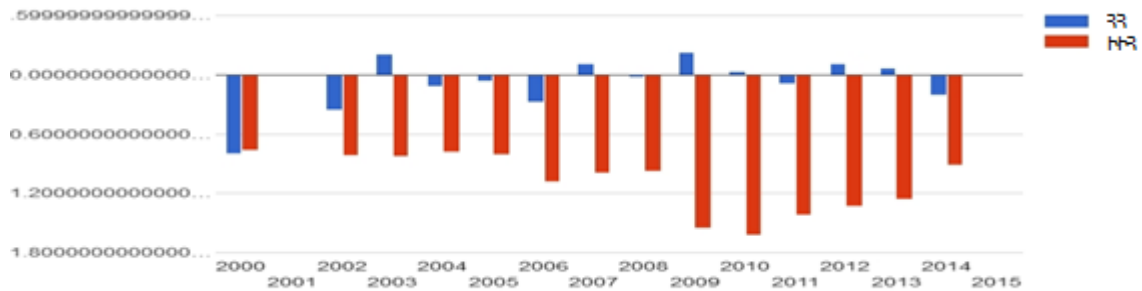
Հավելված 1

Հարցաթերթիկ

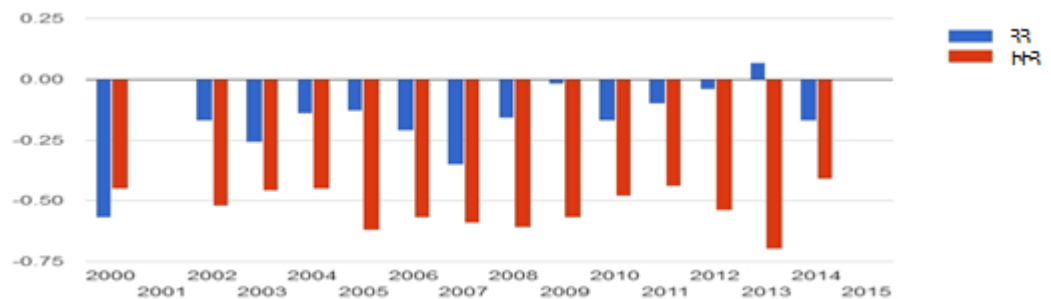
1. Արտադրական գործոնների տեսանկյունից ձեր կազմակերպության գրանցած արդյունքները
Աշխատուժի ներգրավումն իԻՀ-ի համեմատ
Ավելի թանկ է ☐ ավելի էժան է ☐ նույնն է ☐
մեկնաբանություն -----
- Կապիտալի ներգրավումն իԻՀ-ի համեմատ
Ավելի թանկ է ☐ ավելի էժան է ☐ նույնն է ☐
մեկնաբանություն -----
2. Կազմակերպության գործունեության տեսանկյունից արդյունքներ
ԻԻՀ համեմատ առավել դյուրին է կազմակերպության գործունեության ընթացքը ☐
Առկա են խնդիրներ արտադրության գործընթացում ☐
Առկա են խնդիրներ բաշխման գործընթացում ☐
մեկնաբանություն -----
3. Արտաքին շուկաների հասանելիություն
Առկա են վարչական կամ տեխնիկական խոչընդոտներ ☐
Առկա են տեղեկատվության հասանելիության խոչընդոտներ ☐
մեկնաբանություն -----
4. Օրենսդրական և հարկային դաշտ
Հարկերն ավելի բարձր են, քան իԻՀ-ում ☐ Հարկերն ավելի ցածր են, քան իԻՀ-ում ☐
Առկա են օրենսդրական խոչընդոտներ ☐ Առկա չեն օրենսդրական խոչընդոտներ ☐
մեկնաբանություն -----
5. Ձեր կազմակերպության գործունեությունը ՀՀ-ում կազմակերպելու դրական և բացասական կողմերը
առավելություններ -----
թերություններ -----
հնարավորություններ -----
վտանգներ -----
6. Ապագայի կանխատեսումներ
Կշարունակեք ՀՀ-ում գործունեությունը ☐ Կդադարեցնեք ՀՀ-ում գործունեությունը ☐
Կընդլայնեք ՀՀ-ում գործունեությունը ☐ Դժվարանում եմ պատասխանել ☐
մեկնաբանություն -----

Շնորհակալություն

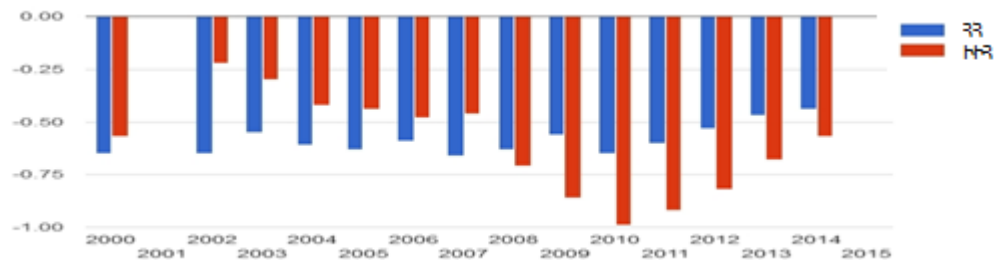
Հավելված 2¹⁴⁷

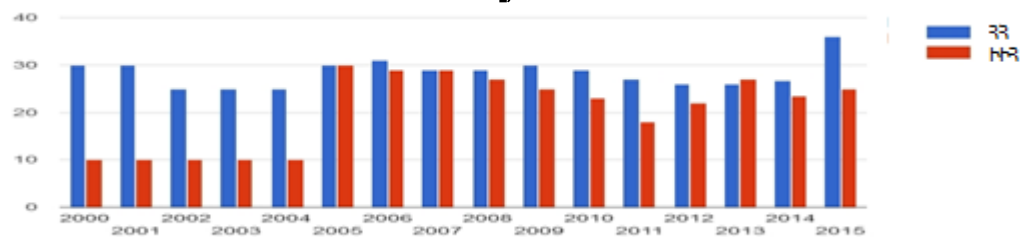
Գծապատկեր 1. Քաղաքական կայունության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում (-2.5՝ թույլ, 2.5՝ ուժեղ)

Գծապատկեր 2. Կառավարության գործունեության արդյունավետության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում (-2.5՝ թույլ, 2.5՝ ուժեղ)

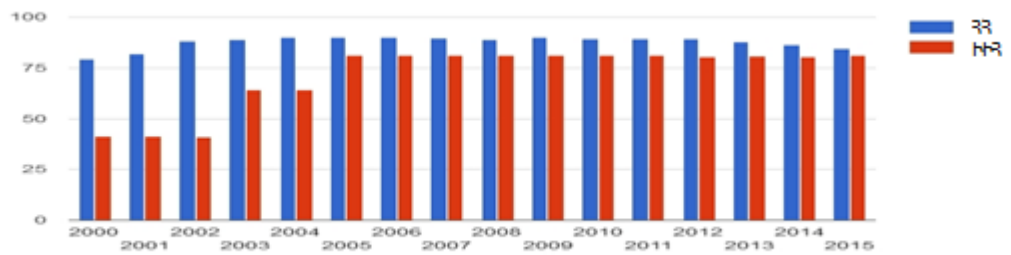

Գծապատկեր 3. Կոռուպցիայի վերահսկողության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում (-2.5՝ թույլ, 2.5՝ ուժեղ)

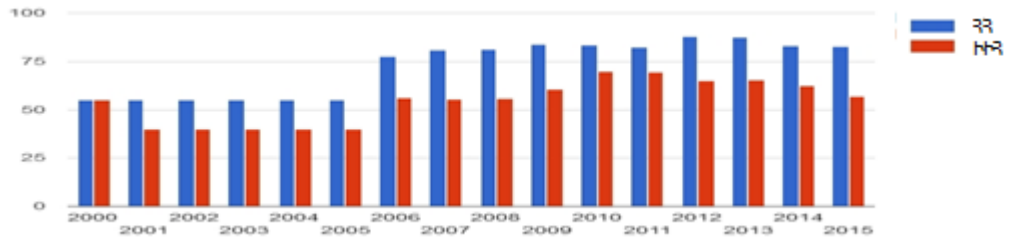

Գծապատկեր 4. Կոռուպցիայի ազատության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում

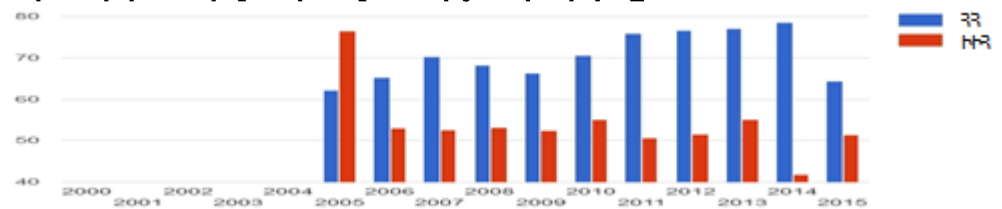
¹⁴⁷ Գծապատկերները կառուցվել են հեղինակի կողմից հետևյալ data base of economic indicators կայքերի տվյալների հիման վրա. <http://www.theglobaleconomy.com/compare-countries>, <http://www.nationmaster.com/country-info/compare/Armenia/Iran>, <http://www.indexmundi.com/factbook/compare/armenia.iran/economy->

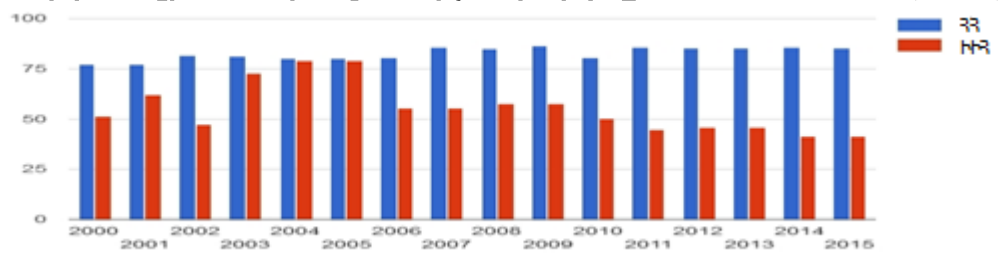
Գծապատկեր 5. Ֆիսկալ ազատության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում

Գծապատկեր 6. Բիզնեսի ազատության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում

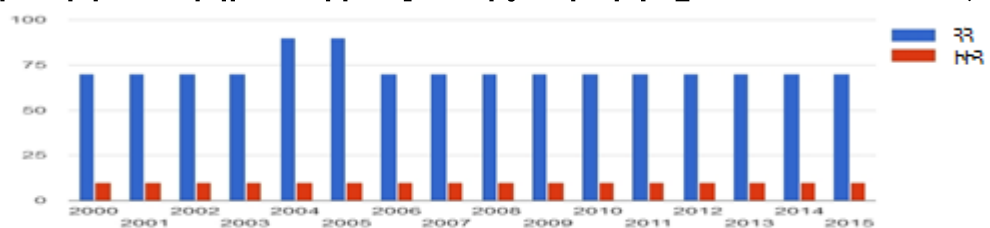
Գծապատկեր 7. Աշխատուժի ազատության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում(0-100)

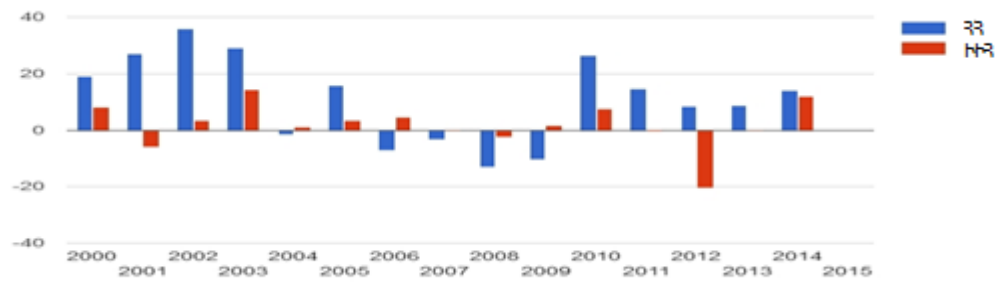
Գծապատկեր 8. Առևտրի ազատության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում(0-100)

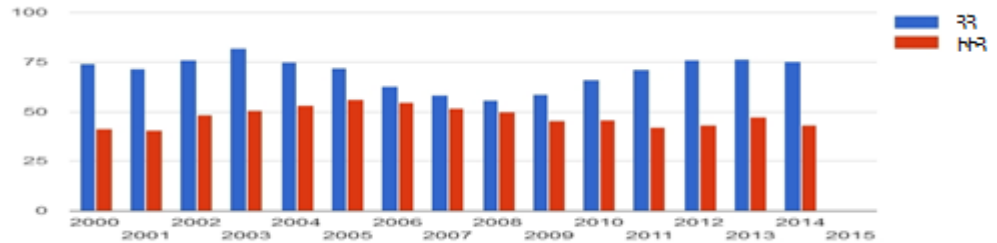
Գծապատկեր 9. Ներդրումների ազատության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում(0-100)

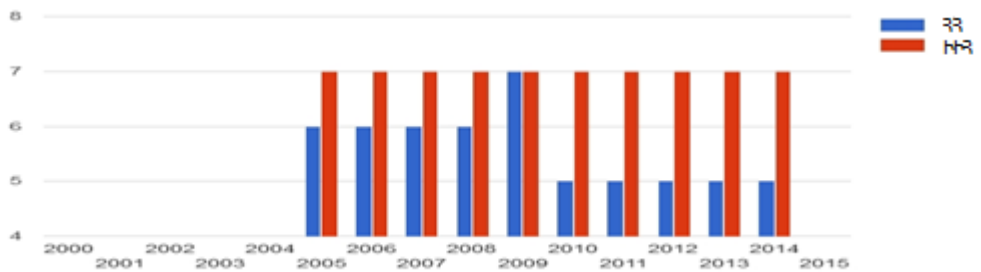
Գծապատկեր 10. Ֆինանսական ազատության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում(0-100)

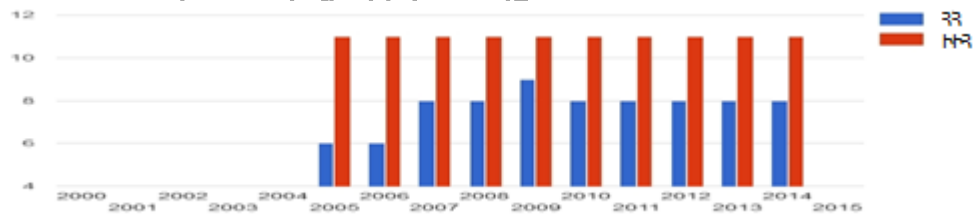
Գծապատկեր 11. Արտահանման տարեկան աճը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում

Գծապատկեր 12. Առևտրի բացվածության ինդեքսը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում

Գծապատկեր 13. Արտահանման գործունեություն իրականացնելիս պահանջվող փաստաթղթերի քանակը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում

Գծապատկեր 14. Ներմուծման գործարք իրականացնելիս անհրաժեշտ փաստաթղթերի քանակը ՀՀ-ում և ԻԻՀ-ում

Հավելված 3¹⁴⁸

Nomenclature	ProductGroup	Product Code	ProductDescription
HS 1988/92	01-05_Animal	1	Live animals
HS 1988/92	01-05_Animal	2	Meat and edible meat offal
HS 1988/92	01-05_Animal	3	Fish & crustacean, mollusc & other aquatic inv
HS 1988/92	01-05_Animal	4	Dairy prod; birds' eggs; natural honey; edible
HS 1988/92	01-05_Animal	5	Products of animal origin, nes or included.
HS 1988/92	06-15_Vegetable	6	Live tree & other plant; bulb, root; cut flowe
HS 1988/92	06-15_Vegetable	7	Edible vegetables and certain roots and tubers
HS 1988/92	06-15_Vegetable	8	Edible fruit and nuts; peel of citrus fruit or
HS 1988/92	06-15_Vegetable	9	Coffee, tea, matī and spices.
HS 1988/92	06-15_Vegetable	10	Cereals
HS 1988/92	06-15_Vegetable	11	Prod.mill.indust; malt; starches; inulin; whea
HS 1988/92	06-15_Vegetable	12	Oil seed, oleagi fruits; miscell grain, seed,
HS 1988/92	06-15_Vegetable	13	Lac; gums, resins & other vegetable saps & ext
HS 1988/92	06-15_Vegetable	14	Vegetable plaiting materials; vegetable produc
HS 1988/92	06-15_Vegetable	15	Animal/veg fats & oils & their cleavage produc
HS 1988/92	16-24_FoodProd	16	Prep of meat, fish or crustaceans, molluscs et
HS 1988/92	16-24_FoodProd	17	Sugars and sugar confectionery.
HS 1988/92	16-24_FoodProd	18	Cocoa and cocoa preparations.
HS 1988/92	16-24_FoodProd	19	Prep.of cereal, flour, starch/milk; pastrycook
HS 1988/92	16-24_FoodProd	20	Prep of vegetable, fruit, nuts or other parts
HS 1988/92	16-24_FoodProd	21	Miscellaneous edible preparations.
HS 1988/92	16-24_FoodProd	22	Beverages, spirits and vinegar.
HS 1988/92	16-24_FoodProd	23	Residues & waste from the food indust; prepr a
HS 1988/92	16-24_FoodProd	24	Tobacco and manufactured tobacco substitutes
HS 1988/92	25-26_Minerals	25	Salt; sulphur; earth & ston; plastering mat; l
HS 1988/92	25-26_Minerals	26	Ores, slag and ash.
HS 1988/92	27-27_Fuels	27	Mineral fuels, oils & product of their distill
HS 1988/92	28-38_Chemicals	28	Inorgn chem; compds of prec mtl, radioact elem
HS 1988/92	28-38_Chemicals	29	Organic chemicals.
HS 1988/92	28-38_Chemicals	30	Pharmaceutical products.
HS 1988/92	28-38_Chemicals	31	Fertilisers.
HS 1988/92	28-38_Chemicals	32	Tanning/dyeing extract; tannins & derivs; pigm
HS 1988/92	28-38_Chemicals	33	Essential oils & resinoids; perf, cosmetic/toi
HS 1988/92	28-38_Chemicals	34	Soap, organic surface-active agents, washing p
HS 1988/92	28-38_Chemicals	35	Albuminoidal subs; modified starches; glues; e
HS 1988/92	28-38_Chemicals	36	Explosives; pyrotechnic prod; matches; pyrop a
HS 1988/92	28-38_Chemicals	37	Photographic or cinematographic goods.
HS 1988/92	28-38_Chemicals	38	Miscellaneous chemical products.
HS 1988/92	39-40_PlastiRub	39	Plastics and articles thereof.
HS 1988/92	39-40_PlastiRub	40	Rubber and articles thereof.

¹⁴⁸ The official web page of the World Bank (<http://wits.worldbank.org/Product-Metadata.aspx>)

HS 1988/92	41-43_HidesSkin	41	Raw hides and skins (other than furskins) and
HS 1988/92	41-43_HidesSkin	42	Articles of leather; saddlery/harness; travel
HS 1988/92	41-43_HidesSkin	43	Furskins and artificial fur; manufactures ther
HS 1988/92	44-49_Wood	44	Wood and articles of wood; wood charcoal.
HS 1988/92	44-49_Wood	45	Cork and articles of cork.
HS 1988/92	44-49_Wood	46	Manufactures of straw, esparto/other plaiting
HS 1988/92	44-49_Wood	47	Pulp of wood/of other fibrous cellulosic mat;
HS 1988/92	44-49_Wood	48	Paper & paperboard; art of paper pulp, paper/p
HS 1988/92	44-49_Wood	49	Printed books, newspapers, pictures & other pr
HS 1988/92	50-63_TextCloth	50	Silk.
HS 1988/92	50-63_TextCloth	51	Wool, fine/coarse animal hair, horsehair yarn
HS 1988/92	50-63_TextCloth	52	Cotton.
HS 1988/92	50-63_TextCloth	53	Other vegetable textile fibres; paper yarn & w
HS 1988/92	50-63_TextCloth	54	Man-made filaments.
HS 1988/92	50-63_TextCloth	55	Man-made staple fibres.
HS 1988/92	50-63_TextCloth	56	Wadding, felt & nonwoven; yarns; twine, cordag
HS 1988/92	50-63_TextCloth	57	Carpets and other textile floor coverings.
HS 1988/92	50-63_TextCloth	58	Special woven fab; tufted tex fab; lace; tapes
HS 1988/92	50-63_TextCloth	59	Impregnated, coated, cover/laminated textile f
HS 1988/92	50-63_TextCloth	60	Knitted or crocheted fabrics.
HS 1988/92	50-63_TextCloth	61	Art of apparel & clothing access, knitted or c
HS 1988/92	50-63_TextCloth	62	Art of apparel & clothing access, not knitted/
HS 1988/92	50-63_TextCloth	63	Other made up textile articles; sets; worn clo
HS 1988/92	64-67_Footwear	64	Footwear, gaiters and the like; parts of such
HS 1988/92	64-67_Footwear	65	Headgear and parts thereof.
HS 1988/92	64-67_Footwear	66	Umbrellas, walking-sticks, seat-sticks, whips,
HS 1988/92	64-67_Footwear	67	Prepr feathers & down; arti flower; articles h
HS 1988/92	68-71_StoneGlas	68	Art of stone, plaster, cement, asbestos, mica/
HS 1988/92	68-71_StoneGlas	69	Ceramic products.
HS 1988/92	68-71_StoneGlas	70	Glass and glassware.
HS 1988/92	68-71_StoneGlas	71	Natural/cultured pearls, prec stones & metals,
HS 1988/92	72-83_Metals	72	Iron and steel.
HS 1988/92	72-83_Metals	73	Articles of iron or steel.
HS 1988/92	72-83_Metals	74	Copper and articles thereof.
HS 1988/92	72-83_Metals	75	Nickel and articles thereof.
HS 1988/92	72-83_Metals	76	Aluminium and articles thereof.
HS 1988/92	72-83_Metals	78	Lead and articles thereof.
HS 1988/92	72-83_Metals	79	Zinc and articles thereof.
HS 1988/92	72-83_Metals	80	Tin and articles thereof.
HS 1988/92	72-83_Metals	81	Other base metals; cermets; articles thereof.
HS 1988/92	72-83_Metals	82	Tool, implement, cutlery, spoon & fork, of bas
HS 1988/92	72-83_Metals	83	Miscellaneous articles of base metal.
HS 1988/92	84-85_MachElec	84	Nuclear reactors, boilers, mchy & mech applian
HS 1988/92	84-85_MachElec	85	Electrical mchy equip parts thereof; sound rec
HS 1988/92	86-89_Transport	86	Railw/tramw locom, rolling-stock & parts there

HS 1988/92	86-89_Transport	87	Vehicles o/t railw/tramw roll-stock, pts & acc
HS 1988/92	86-89_Transport	88	Aircraft, spacecraft, and parts thereof.
HS 1988/92	86-89_Transport	89	Ships, boats and floating structures.
HS 1988/92	90-99_Miscellan	90	Optical, photo, cine, meas, checking, precisio
HS 1988/92	90-99_Miscellan	91	Clocks and watches and parts thereof.
HS 1988/92	90-99_Miscellan	92	Musical instruments; parts and access of such
HS 1988/92	90-99_Miscellan	93	Arms and ammunition; parts and accessories the
HS 1988/92	90-99_Miscellan	94	Furniture; bedding, mattress, matt support, cu
HS 1988/92	90-99_Miscellan	95	Toys, games & sports requisites; parts & acces
HS 1988/92	90-99_Miscellan	96	Miscellaneous manufactured articles.
HS 1988/92	90-99_Miscellan	97	Works of art, collectors' pieces and antiques.

Հավելված 4

ՀՀ արտահանման բացահայտ համեմատական առավելության ինդեքսը եՏՄ շուկայում¹

Ծածկագիր	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
01	0.00	0.01	0.06	0.00	0.02	0.01	0.03	0.00	0.00	0.14	0.12	0.32	0.01	0.02	0.04
02	0.00	0.01	0.02	0.23	0.03	0.02	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.02	0.00
03	0.57	0.13	0.11	0.23	0.51	0.14	1.23	3.01	7.02	13.02	13.68	5.12	10.25	13.09	14.77
04	0.22	0.17	0.32	1.23	1.45	1.00	1.32	1.12	5.21	1.26	2.04	1.32	2.45	1.67	2.51
06	0.35	0.09	0.00	0.01	0.25	0.32	1.20	2.15	1.02	1.23	2.16	2.31	2.14	2.28	1.77
07	0.01	0.25	0.32	0.14	0.26	0.03	1.20	1.35	3.15	2.14	1.12	2.13	2.01	3.76	2.78
08	0.79	0.16	0.17	0.05	0.51	0.21	1.30	2.15	6.12	2.36	1.25	3.21	4.15	5.31	4.52
09	0.07	0.00	0.61	2.26	2.34	1.31	3.65	1.24	3.28	1.25	3.54	2.16	3.15	2.25	2.66
11	0.03	0.00	0.00	0.03	0.00	0.25	0.36	0.15	0.21	0.36	0.00	0.15	0.31	0.17	0.37
12	0.04	0.06	0.00	1.23	0.01	0.03	0.15	0.91	0.32	0.05	0.03	0.00	0.31	0.09	0.15
16	0.00	0.09	0.54	0.10	0.01	0.03	0.03	0.03	0.00	0.01	0.02	0.03	0.06	0.85	0.76
17	0.03	0.12	0.01	0.02	0.00	0.01	0.01	0.03	0.01	0.02	0.00	0.00	0.02	0.02	0.07
18	0.01	0.00	0.03	0.01	0.00	0.00	0.04	0.02	0.00	0.04	0.41	0.62	0.31	0.07	0.16
19	0.00	0.00	0.08	9.09	0.12	0.37	0.62	0.42	0.01	0.06	0.56	0.72	0.00	0.03	0.05
20	10.42	5.02	7.66	4.15	3.12	4.62	5.12	5.36	2.16	1.02	2.51	6.25	4.39	8.99	12.13
21	0.09	0.11	0.42	71.06	0.32	2.15	0.03	0.65	0.84	0.02	0.03	0.61	0.42	0.50	0.79
22	73.48	85.78	86.42	2.56	23.12	30.62	15.35	23.64	2.59	13.26	10.15	42.36	21.54	65.20	67.11
24	1.98	1.58	1.30	2.37	1.36	2.15	1.03	5.26	3.48	2.69	1.95	2.35	3.26	4.51	4.06
25	0.62	0.11	0.10	7.16	1.03	1.64	6.13	1.06	1.84	2.06	1.35	2.01	2.14	1.74	1.47
26	1.66	2.73	0.04	0.91	0.34	0.53	0.90	0.67	0.57	0.34	0.82	0.48	0.11	0.00	0.02
28	0.02	0.00	0.30	0.52	0.70	0.61	0.10	0.28	1.00	0.55	0.62	0.44	0.34	0.10	0.09
29	1.37	0.30	0.68	0.19	0.19	0.25	0.54	0.03	0.75	0.09	0.26	0.23	0.58	0.01	0.01
30	0.20	0.23	0.20	0.03	0.55	0.25	0.98	1.01	1.25	1.14	2.30	1.02	2.65	1.26	2.02
32	0.08	0.04	0.05	0.01	0.75	0.88	0.75	0.60	0.02	0.29	0.25	0.75	0.79	0.48	0.15
33	0.01	0.01	0.02	0.04	0.80	0.76	0.64	0.95	0.41	0.22	0.91	0.54	0.77	0.02	0.00
34	0.16	0.07	0.06		0.75	0.01	0.80	0.66	0.80	0.89	0.96	0.92	0.49	0.00	0.00
35	0.14	0.11		0.02	0.58	0.17	0.77	0.09	0.77	0.59	0.14	0.09	0.52	0.11	0.13
37	0.00	0.00	0.01	0.05	0.49	0.14	0.22	0.64	0.22	0.44	0.17	0.70	0.17	0.00	0.02
38	0.10	0.04	0.00	0.08	0.68	0.27	0.04	0.16	0.68	0.46	0.43	0.63	0.02	0.17	0.08
39	0.05	0.10	0.17	1.42	2.31	3.65	2.95	3.15	1.26	3.15	2.16	3.45	1.05	1.38	1.12

¹ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից համաձայն Բ. Բալասայի մեթոդաբանության Համաշխարհային բանկի տվյալների հիման վրա:

40	15.23	13.38	6.05	0.45	0.73	0.90	0.67	0.08	0.83	0.18	0.43	0.06	0.16	0.00	0.01
41	0.07	0.09		0.94	0.71	0.69	0.24	0.47	0.12	0.26	0.83	0.36	0.20	0.68	0.55
42	0.06	0.01	0.04	0.13	0.47	0.30	0.67	0.08	0.24	0.79	0.53	0.97	0.54	0.73	0.43
44	0.16	0.57	0.51	0.22	0.13	0.26	0.11	0.25	0.99	0.60	0.44	0.54	0.15	0.08	0.11
45	0.00		0.04	0.80	0.34	0.74	0.20	0.42	0.59	0.55	0.40	0.47	0.12	0.28	0.65
48	0.11	0.05	0.07	0.10	0.24	0.38	0.07	0.46	0.05	0.38	0.89	0.42	0.63	0.00	0.00
49	0.00	0.08	0.03	0.05	0.91	0.17	0.65	0.69	0.59	0.54	0.08	0.43	0.61	0.16	0.07
52	0.04	0.01		0.45	0.81	0.81	0.39	0.18	0.71	0.51	0.10	0.22	0.56	0.29	0.25
54	0.02	0.00		1.46	0.76	0.29	0.87	0.08	0.08	0.04	0.79	0.05	0.83	0.74	0.21
56	0.00	0.00	0.20	0.49	0.97	0.63	0.07	0.87	0.92	0.44	0.47	0.81	0.40	0.17	0.87
61	0.96	0.31	0.15	0.14	0.97	0.73	0.80	0.60	0.40	0.02	0.03	0.78	0.89	0.17	0.20
62	0.46	0.64	0.56	0.76	0.94	0.74	0.38	0.40	0.76	0.50	0.82	0.40	0.64	0.09	0.01
63	0.16	0.24	0.10	0.12	0.52	0.59	0.56	0.84	0.37	0.69	0.47	0.74	0.88	0.04	0.00
64	1.58	0.18	0.34	0.21	0.91	0.76	0.50	0.15	0.46	0.59	0.62	0.39	0.20	0.36	0.26
65	0.03	1.45	0.44	0.54	0.66	0.71	0.37	0.06	0.75	0.48	0.31	0.52	0.59	0.00	0.01
68	1.01	0.39	7.25	3.15	2.03	6.32	1.25	2.03	6.51	3.46	2.95	1.35	2.35	2.61	3.01
69	0.00	0.01		0.33	0.33	0.35	0.30	0.22	0.55	0.83	0.90	0.51	0.98	0.80	0.51
70	0.33	0.15	0.23	3.38	0.81	0.11	0.97	0.51	0.31	0.61	0.93	0.13	0.72	0.22	0.19
71	5.63	8.61	8.52	2.15	5.31	6.28	7.51	3.16	6.94	2.61	1.34	2.95	13.27	24.77	23.94
72	0.43	0.29		0.06	0.54	0.57	0.85	0.85	0.64	0.11	0.27	0.94	0.82	0.01	0.00
73	0.00	0.06	0.04	0.13	0.63	0.05	0.60	0.45	0.32	0.31	0.13	0.38	0.98	0.12	0.07
74	0.05	0.12	0.25	15.28	0.59	0.31	0.70	0.07	0.03	0.05	0.34	0.10	0.74	0.01	0.01
76	0.08	0.04	0.03	0.15	0.68	0.62	0.24	0.84	0.92	0.58	0.23	0.94	0.23	0.25	0.10
81	0.06	0.00		0.10	0.94	0.07	0.54	0.88	0.62	0.04	0.23	0.06	0.67	0.98	0.25
82	0.69	0.01	0.02	0.02	0.75	0.48	0.28	0.53	0.26	0.62	0.38	0.93	0.88	0.00	0.00
83	0.07	0.00	0.01	0.25	1.00	0.43	0.92	0.82	0.87	0.70	0.42	0.50	0.31	0.41	0.24
84	0.39	0.25	0.22	0.37	0.04	0.40	0.60	0.62	0.32	0.70	0.15	0.05	0.66	0.10	0.11
85	1.18	0.81	0.53	0.97	0.49	0.96	0.99	0.09	0.61	0.33	0.50	0.95	0.60	0.15	0.18
86	0.30	0.14	0.56	0.37	0.53	0.75	0.08	0.01	0.47	0.37	0.08	0.03	0.10	0.08	0.01
87	0.07	0.07	0.05	0.27	0.33	0.79	0.37	0.32	0.82	0.84	0.16	0.44	0.74	0.00	0.00
88	0.16	0.08	0.03	0.71	0.86	0.77	0.63	0.16	0.52	0.60	0.65	0.36	0.05	2.62	0.00
90	1.13	1.73	0.88	0.16	0.78	1.00	0.40	0.22	0.54	0.19	0.77	0.29	0.37	0.26	0.30
91	0.78	2.35	0.12	0.10	0.29	0.24	0.19	0.91	0.54	0.83	0.04	0.41	0.72	0.01	0.00
94	0.04	0.10	0.01	0.11	0.30	0.34	0.36	0.10	0.38	0.68	0.50	0.47	0.37	0.13	0.06
95	0.21	0.09	0.06	0.00	0.58	0.53	0.75	0.62	0.09	0.94	0.60	0.50	0.74	0.05	0.01
96	0.00	0.00	0.19	0.08	0.74	0.16	0.84	0.06	0.54	0.50	0.41	0.82	0.00	0.00	0.00

Հավելված 5

ԻՒՀ արտահանման բացահայտ համեմատական առավելության ինդեքսը ԵՏՄ շուկայում²

Ծածկագիր	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
01	0.65	0.95	0.13	0.27	0.80	0.66	0.42	0.33	0.03	0.43	0.00	0.75	0.63	0.90	0.47
02	0.20	0.87	0.63	0.87	0.36	0.36	0.30	0.88	0.59	0.69	0.27	0.78	0.43	0.93	0.94
03	0.61	0.27	0.34	0.28	0.57	0.85	0.09	0.32	0.48	0.83	0.38	0.97	0.89	1.00	0.54
04	0.01	0.04	0.31	0.68	0.49	0.96	0.78	0.92	0.34	0.90	0.08	0.59	0.53	0.98	0.82
05	13.22	12.09	0.73	0.69	0.24	5.71	0.09	0.02	0.34	0.86	0.16	0.03	0.88	0.38	0.19
06	0.00	0.01	0.72	0.69	0.41	0.07	0.00	0.52	0.77	0.85	0.06	0.43	0.89	0.60	0.48
07	2.13	1.35	3.25	2.15	6.24	7.07	8.16	3.15	3.65	5.89	6.14	7.58	3.45	6.58	2.65
08	36.33	56.70	26.54	56.39	65.21	52.44	53.31	23.58	45.69	21.68	15.26	23.48	75.31	26.95	32.14
09	4.93	0.01	0.40	0.86	0.88	0.15	0.22	0.32	0.08	0.72	0.59	0.30	0.74	0.92	0.75
10	0.00	0.01	0.21	0.06	0.15	0.12	0.29	0.97	0.04	0.33	0.58	0.93	0.80	0.07	0.14
12	1.41	2.32	0.79	0.84	0.61	0.64	0.74	0.95	0.00	0.58	0.51	0.36	0.58	0.04	0.79
13	0.68	0.96	0.97	0.64	0.05	0.01	0.20	0.57	0.87	0.38	0.83	0.99	0.54	0.22	0.40
14	209.81	326.19	126.35	521.34	269.85	325.45	307.80	452.36	158.79	254.68	324.87	165.29	312.49	257.16	239.15
15	0.55	0.30	0.51	0.32	1.00	0.87	0.25	0.63	0.27	0.51	0.47	0.38	0.31	0.52	0.01
17	0.02	0.00	0.82	0.53	0.24	0.09	0.61	0.07	0.46	0.44	0.34	0.74	0.36	0.15	0.65
18	0.00	0.00	0.41	0.21	0.81	0.99	0.29	0.23	0.02	0.80	0.31	0.70	0.88	0.44	0.95
19	0.43	0.84	0.06	0.98	0.20	0.42	0.38	0.82	0.33	0.46	0.54	0.60	0.32	0.24	0.37
20	65.01	30.06	12.56	32.54	10.03	9.44	13.53	12.78	14.32	6.15	2.34	11.02	31.59	10.08	10.03
21	0.08	0.21	0.35	0.81	0.58	0.19	0.20	0.28	0.75	0.18	0.82	0.89	0.46	0.41	0.85
22	0.00	0.04	0.94	0.45	0.18	0.17	0.32	0.87	0.47	0.83	0.40	0.16	0.31	0.68	0.08
24	1.28	1.53	2.34	1.68	2.45	2.23	2.26	2.34	1.67	2.65	4.26	1.03	2.05	3.12	0.45
25	1.32	1.77	0.02	0.51	0.89	0.71	0.16	0.70	0.24	0.19	0.42	0.06	0.61	0.38	1.00
26	0.21	0.45	0.32	11.26	10.34	10.01	11.08	5.07	41.25	13.59	12.3	14.67	11.01	10.02	13.25
27	0.01	0.18	0.12	0.84	0.52	0.51	0.38	0.98	0.70	0.59	0.40	0.31	0.17	0.12	0.28
28	0.08	0.02	0.83	0.23	0.97	7.73	0.86	0.88	0.73	0.57	0.27	0.73	0.75	0.01	0.12
29	0.00	0.00	0.13	0.76	0.27	0.04	0.00	0.86	0.98	0.10	0.97	0.86	0.76	0.25	0.01
30	0.01	0.03	0.15	0.95	0.94	0.06	0.03	0.57	0.51	0.48	0.21	0.53	0.09	0.58	0.09
32	0.03	0.00	0.76	0.87	0.76	0.05	0.15	0.31	0.63	0.45	0.86	0.70	0.20	0.78	0.05
33	0.02	0.00	0.63	0.21	0.80	0.00	0.02	0.21	0.79	0.62	0.76	0.61	0.22	0.05	0.76

² Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից համաձայն Բ. Բալասայի մեթոդաբանության Համաշխարհային բանկի տվյալների հիման վրա:

34	0.28	0.27	0.79	0.78	0.14	0.07	0.16	0.04	0.73	0.61	0.84	0.19	0.96	0.18	0.76
35	0.20	0.01	0.18	0.06	0.11	0.57	1.93	2.31	4.09	2.64	3.01	1.25	6.12	2.37	2.08
39	0.39	0.69	0.16	0.72	0.92	0.50	0.01	0.78	0.13	0.31	0.77	0.40	0.69	0.00	0.24
40	0.03	0.10	0.80	0.66	0.86	0.01	0.82	0.80	0.89	0.09	0.01	0.56	0.63	0.90	0.49
42	0.21	0.08	0.26	0.22	0.71	0.01	0.43	0.88	0.69	0.22	0.08	0.24	0.95	0.42	0.20
44	0.12	0.00	0.43	0.60	0.63	0.08	0.46	0.71	0.47	0.01	0.37	0.01	0.40	0.04	0.08
48	0.00	0.00	0.05	0.02	0.22	0.17	0.76	0.96	0.64	0.76	0.60	0.46	0.96	0.04	0.22
52	0.00	0.11	0.38	0.96	0.14	0.47	0.50	0.03	0.98	0.52	0.64	0.51	0.73	0.98	0.69
54	1.01	2.54	0.21	0.44	0.25	0.73	0.37	0.38	0.25	0.40	0.52	0.44	0.73	0.94	0.95
55	0.05	0.61	0.77	0.27	0.80	0.80	0.37	0.12	0.15	0.48	0.49	0.86	0.81	0.36	0.44
56	0.01	0.03	0.40	0.46	0.17	0.07	0.57	0.20	0.00	0.56	0.36	0.33	0.22	0.55	0.93
57	2.60	5.08	2.54	1.68	4.38	3.53	4.27	4.26	3.25	2.64	1.35	5.19	4.26	3.57	2.15
58	3.28	2.79	3.02	1.24	5.06	5.48	5.70	2.37	5.06	12.64	3.07	5.16	2.91	1.16	3.45
60	0.17	0.07	0.45	0.78	0.37	1.63	1.42	2.34	1.26	3.05	2.67	1.38	2.64	3.59	2.46
61	0.40	0.38	0.48	0.16	0.71	0.01	0.00	0.67	0.50	0.22	0.78	0.27	0.75	0.43	0.20
62	0.10	0.07	0.97	0.95	0.71	0.99	0.10	0.68	0.84	0.93	0.27	0.05	0.04	0.86	0.22
63	8.66	0.80	0.44	0.77	0.13	5.15	0.57	0.80	0.73	0.38	0.03	0.80	0.67	0.29	0.61
64	7.77	8.76	3.45	5.67	4.12	2.30	1.76	2.97	1.35	2.64	1.37	3.05	6.12	2.87	5.91
68	1.27	5.50	5.64	7.58	6.12	4.97	2.04	3.45	2.67	3.05	4.68	9.64	2.34	5.07	6.15
69	0.39	1.54	0.68	0.36	0.29	2.47	1.73	3.25	1.64	2.87	3.21	2.64	1.68	3.48	1.06
70	0.02	0.19	0.39	0.44	0.05	0.27	6.29	3.05	2.64	4.91	3.05	2.16	1.08	3.95	2.37
72	0.71	0.14	0.46	0.52	0.85	0.11	0.04	0.82	0.85	0.76	0.24	0.40	0.65	0.72	0.73
73	0.02	0.03	0.18	0.30	0.88	0.05	0.08	0.91	0.87	0.61	0.51	0.16	0.18	0.31	0.58
74	0.00	0.00	0.04	0.09	0.67	0.01	0.00	0.73	0.51	0.72	0.58	0.39	0.39	0.05	0.40
76	0.35	0.28	0.99	0.41	0.61	0.26	0.51	0.28	0.43	0.30	0.91	0.47	0.87	0.71	0.59
82			0.13	0.20	0.15	0.20	0.03	0.80	0.98	0.07	0.28	0.30	0.86	0.44	0.48
84	0.01	0.01	0.19	0.71	0.72	0.01	0.01	0.40	0.36	0.36	0.65	0.27	0.47	0.74	0.36
85	0.00	0.00	0.34	0.82	0.82	0.10	0.01	0.64	0.09	0.68	0.31	0.46	0.41	0.94	0.94
87	1.10	0.19	0.48	0.37	0.28	0.32	1.30	2.65	4.31	2.78	1.35	6.34	2.08	3.15	6.21
90	0.02	0.04	0.68	0.70	0.93	0.49	0.14	0.60	0.86	0.07	0.95	0.89	0.53	0.28	0.24
91	0.00	0.00	0.33	0.05	0.09	0.10	0.74	0.69	0.88	0.18	0.11	0.90	0.03	0.72	0.17
94	0.40	2.36	0.39	0.10	0.59	1.00	0.64	0.83	0.57	0.13	0.02	0.06	0.22	0.64	0.43
95	0.07	0.01	0.25	0.21	0.57	0.13	0.92	0.52	0.16	0.83	0.56	0.02	0.78	0.38	0.97
96	1.08	5.52	2.31	3.15	6.15	4.31	2.33	3.56	4.27	1.98	2.64	3.58	2.95	3.45	2.67

Հավելված 6

Արտահանման մյուս ոլորտների հեռավորությունը ՀՀ ԲՀԱ ունեցող զանբյուրից³

Ծածկագիր	Հեռավորություն	Ծածկագիր	Հեռավորություն	Ծածկագիր	Հեռավորություն	Ծածկագիր	Հեռավորություն	Հեռավորություն
01	9.1	38	54.3	65	62.1	93	47.6	
02	3.1	40	12.6	66	45.2	94	16.3	
05	3	41	14.3	67	15.7	95	12.9	
09	15.2	43	8.2	69	51.6	96	11.4	
10	14.2	44	3.1	70	19.2	97	13.8	
11	6	45	7.2	72	14.5			
12	24.3	46	16.9	73	7.1			
13	11.1	47	31.4	74	8.3			
14	4.8	48	35.7	75	11.1			
15	4.2	49	16.9	76	16.9			
16	0.6	50	10.8	78	10.8			
17	7.5	51	11.6	79	17.3			
18	8.2	52	8.3	80	11.6			
19	9.3	53	9.1	81	14.8			
21	0.9	54	4.8	82	6.2			
23	2.5	55	4.8	83	6.3			
27	7.8	56	9.3	84	15.7			
28	12.4	57	5.9	85	9.3			
29	9.2	58	12.2	86	6.2			
31	4.9	59	46.3	87	13.4			
33	19.5	60	15.3	88	12.8			
34	0.7	61	12.6	89	45.1			
35	13.2	62	16.2	90	26.1			
36	10.4	63	11.2	91	5			
37	6.2	64	10.4	92	15.6			

³ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից Ռուդիկի և Կլինգերի կողմից՝ Համաշխարհային բանկի տվյալների հիման վրա:

Հավելված 7

Արտահանման մյուս ոլորտների հեռավորությունը ԻԻՀ ԲՀԱ ունեցող զամբյուղից⁴

Ծածկագիր	Հեռավորություն	Ծածկագիր	Հեռավորություն	Ծածկագիր	Հեռավորություն	Ծածկագիր	Հեռավորություն	Հեռավորություն
01	5.9	32	11.7	61	1.7	92	16	
02	12.4	33	10.9	62	56.2	93	8.3	
03	11.3	34	3.5	63	12.8	94	9.1	
04	10.6	36	8.1	65	5.9	95	11.6	
05	7.2	37	9.4	66	26.3	97	21	
06	8.3	38	12.7	67	15.9			
09	31.4	39	11.9	71	6.8			
10	14.9	40	26.8	72	23.8			
11	7	41	12.9	73	11.6			
12	23.6	42	14.6	74	26.7			
13	6.1	43	17.5	75	7.3			
15	0.6	44	13.8	76	15.4			
16	22.1	45	11.6	78	8.1			
17	18.3	46	10.7	79	5.9			
18	11.6	47	8.5	80	16.4			
19	10.8	48	29.3	81	26.1			
21	0.2	49	9.1	82	31.4			
22	5.8	50	14.7	83	11.5			
23	4.2	51	12.3	84	6.3			
25	7.5	52	9.1	85	8			
27	31.2	53	6.1	86	16.2			
28	16.9	54	5.9	88	14			
29	14.2	55	12.6	89	22			
30	11.7	56	0.4	90	11.7			
31	2.6	59	44.2	91	7.4			

⁴ Հաշվարկները կատարվել են հեղինակի կողմից Ռուդիկի և Կլինգերի կողմից՝ Համաշխարհային բանկի տվյալների հիման վրա: